

Мо дар сиёсати иҷтимоии давлату Ҳукумат рушди бонизоми соҳаи маориф, мақому манзалати омӯзгор ва фароҳам овардани шароити мусоиду беҳтарро барои наврасону ҷавонон яке аз самтҳои афзалиятнок дониста, барои рушди ин соҳаи муҳимми низоми иҷтимоӣ ҳамаи чораҳои заруриро роҳандозӣ карда истодаем.

Эмомалӣ РАҲМОН

МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ, МАЪРИФАТӢ ВА ТАЪЛИМИЮ МЕТОДИИ ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

Раҳим САИДЗОДА - вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Абдулло РАҲМОНЗОДА - ёрдамчии Президенти ҶТ оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа
Ҷамшед ҶӮРАЗОДА - муовини якуми вазири маориф ва илм
Муҳаммадтоир САИДЗОДА - директори Агенсии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Лutfия АБДУЛХОЛИҚЗОДА - муовини вазири маориф ва илм
Зиёдулло АБДУЛЗОДА - муовини вазири маориф ва илм
Фарҳод РАҲИМӢ - раиси Кумита оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Қобилҷон ХУШВАХТЗОДА - президенти АМИТ
Зулҳия НОЗАКЗОДА - раиси Иттифоқи касбаи маориф ва илм
Баҳром ИСМОИЛЗОДА - сардори Сарраёсати маорифи шаҳри Душанбе
Мадина НАБИЗОДА - сардори раёсати маорифи вилояти Суғд
Ғазалшоҳ САФАРЗОДА - сардори раёсати маорифи вилояти Хатлон
Аминҷон МИРЗОҚАНДОВ - сардори раёсати маорифи ВМКБ
Раҳмоналӣ МИРЗОЗОДА - директори Маркази ҷумҳуриявии таълимию методии назди ВМИ ҶТ
Аҳлиддин ИБОДУЛЛОЗОДА - ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

САРМУҲАРРИР

НАБИЗОДА САИДА ФАЗЛ

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР

Дилором ЗАБИРОВА

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Муҳаммад ЛУТФУЛЛОЗОДА - узви пайвастаи АТТ, доктори илмҳои педагогӣ
Саидамир АМИНОВ - узви вобастаи АТТ, номзади илмҳои педагогӣ, муҳаррири бахши методӣ
Шамсуллоҳ ИСЛОМОВ - номзади илмҳои педагогӣ
Абдурауф МУРОДӢ - муҳаррири бахши филологӣ
Шодӣ РАҶАБЗОД - муҳаррири бахши мактабшиносӣ
Номвар ҚУРБОНОВ - номзади илми техникӣ, муҳаррири бахши фанҳои табиӣ-риёзӣ
Санҷар АМРИЕВ - муҳаррири бахш

МУҲАРРИРОНИ ТЕХНИКӢ:

Шаҳнозаи МИРЗО
Рамазон НУРОВ
Нурулло ҒАФУРИЁН

КОТИБИ МАСЪУЛ

Мавзунаи Шоназар

Маорифи Тоҷикистон

Нишонӣ: 734024, ш.Душанбе, Айни-126

Телефон: +992-37-225-82-23

E-mail: majallai-maorif@maorif.tj

Индекс: 77500

Маҷалла аз 22. 11. 2021 таҳти №221/
МЧ-97 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии
Тоҷикистон аз нав номнавис шудааст.

Маҷалла аз соли 1991 нашр мешавад.

Дар ҶДММ «Мега-Принт» ба таъби расид.
Андозаи 60x84 1/8. Адади нашр 7016
нусха.

СУРАТҲИСОБИ МАҶАЛЛА
ДХ БДА «АМОНАТБОНК»

С/Ҳ: 20202972900816101000
Ҳ/К: 20402972316264
БИК: 350101626
РМА: 010009508

№1

№1 (225), 2024

МУНДАРИЧА

РАҲНАМО

Сатрҳои заррин: дирӯз, имрӯз ва ояндаи дурахшон.....3

МИНБАРИ РОҲБАР

Р.САИДЗОДА. Маориф – манбаи рушди сармои инсонӣ.....10

ЗАБОН ВА ҚОМЕА

С.НАБИЗОДА. Мақоми имло дар рушди илм ва забон.....13

МИНБАРИ МУТАХАССИС

Ҳ.БОҚИЕВ. Мактабу маориф дар нигоштаҳои маорифпарварон.....16

ИСТИҚБОЛ

Ғ.ҚИМАТШОЕВ. Ҷашни “Мелоди оташ” дар Бадахшон.....20

ТАҲСИЛОТИ КАСБӢ

Л.АБДУХОЛИҚЗОДА. Тарбияи мутахассисон тақозои замон аст.....23

ИНСОН ВА ҚОНУН

Ғ.ГУРЕЗОВ. Аз масъулият то ҷавобгарӣ.....26

БОЗОМУЗӢ

Н.БОБОЕВ. Такмили ихтисос – омили рушди фаъолият.....31

ГӢШАИ ДИРЕКТОР

Ғ.ХОҶАЕВА. Паём – роҳнамои фаъолияти мо.....33

ТАҲСИЛОТ ВА ЗАМОН

У.УМАРОВ. Нучум: вазъият ва мушкилоти таълим.....35

КИТОБИ ДАРСӢ

Ҳ. СИРОҚОВ. Ба Конститутсия бояд арҷ гузорем.....40

МУҚАДДАСОТ

М.ЛУТФУЛЛОЗОДА. Арзиши педагогии як рисола.....42

ТАҶРИБА

М.САТТОРОВА. Осори бадеӣ ва тарбияи маърифатӣ.....45

ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ

Ҷ. СУЛТОНОВА. Инкишофи равандҳои маърифатӣ дар кӯдакон.....48

РИЁЗӢ

З.КОТЛАБАЕВ. Роҳу шеваҳои нави таълим.....50

ФИЗИКА

А.УБАЙДОВ, М.ДАВРОНОВА. Самаранокии истифодаи суҳбати
инкишофдиҳанда дар дарс.....53

САЙЁҲӢ

М. САЙДУМАРОВА, З.АМИРШОЗОДА. Дурнамои рушди туризм дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон.....57

САНАД

Дастурамали вазифавии муовини директор оид ба корҳои таълим.....59

САТРҶОИ ЗАРРИН: ДИРЎЗ, ИМРЎЗ ВА ОЯНДАИ ДУРАХШОН

Нуктаҳо аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»

2017-ум 1,6 баробар афзоиш ёфт. Бо фароҳам омадани имконият хусусияти иҷтимоии буҷети давлатӣ тақвият дода шуда, хароҷот барои илму маориф, тандурустӣ ва дигар соҳаҳои иҷтимоӣ аз 9,6 миллиард сомони соли 2017 ба 18,5 миллиард сомонӣ дар соли 2023 расонида шуд, яъне 1,9 баробар зиёд гардид. Дар ҳафт соли охир аз ҳисоби буҷети давлатӣ барои дастгирии гурӯҳҳои осебпазири аҳоли тавассути пардохти нафақа, кумақпулӣ ва

Тайи солҳои охир таваҷҷуҳи авваландараҷаи Ҳукумати мамлакат ба масъалаҳои пешгирӣ кардани таъсири хавфҳои эҳтимоӣ ба иқтисоди миллӣ, истифодаи самараноки иқтидорҳои мавҷуда, саноатикунони кишвар ва таъсиси ҷойҳои корӣ равона карда шуд. Мо ҳамчунин, ташаккули «иқтисоди сабз», суръат бахшидани раванди рақамикунони иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти имкониятҳои содиротии мамлакат ва беҳтар гардонидани сифати хизматрасониҳои иҷтимоиро аз ҷумлаи масъалаҳои афзалиятнок эълон намудем. Сарфи назар аз таъсири омилҳои манфии солҳои охир, аз ҷумла, паҳншавии бемории сироятии КОВИД–19, низоъҳои тиҷоратӣ, муноқишаҳои минтақавӣ, халалдор гардидани низоми муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодиву молиявӣ ва таъсири бевоситаи онҳо ба иқтисоди миллӣ ба мо муяссар шуд, ки нишондиҳандаҳои рушдро дар ин марҳалаи ҳассос таъмин намоем.

***

Дар натиҷаи амалисозии барномаҳои созандаи Ҳукумати мамлакат қисми даромади буҷети давлатӣ ҳар сол зиёд гардида, соли 2023 ҳаҷми он нисбат ба соли

ҷубронпулиҳо, нигоҳдории муассисаҳои ҳифзи иҷтимоӣ ва уҳдадорҳои дигар зиёда аз 21,9 миллиард сомонӣ, аз ҷумла, танҳо дар соли 2023-юм 4 миллиард сомонӣ равона карда шуд. Дар ин давра танҳо ҷиҳати пардохти кумаки унвонии иҷтимоӣ барои оилаҳои камбизоат ва кӯдакони маъҷуб, инчунин, ҷубронпулии яқвақта ба шаҳрвандони аз фалокатҳо зарардида 2 миллиарду 70 миллион сомонӣ равона карда шудааст. Ҳукумати мамлакат барои дастгирии соҳаҳои иҷтимоӣ ва ба ин васила баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии мардуми кишвар аз ҳисоби буҷети давлатӣ дар оянда низ тадбирҳои иловагиро амалӣ мегардонад. Дар се соли минбаъда ҳаҷми умумии хароҷоти буҷети давлатӣ ба соҳаҳои иҷтимоӣ афзоиш дода шуда, ба ин мақсад 61 миллиард сомонӣ равона карда мешавад.

***

Ҳукумати мамлакат рушди баҳши хусусӣ, соҳибкорӣ ва сармоягузорию дар Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 ҳамчун воситаи асосии ноил шудан ба ҳадафҳои миллӣ муайян кардааст ва ҷиҳати фароҳам овардани шароити мусоид барои пешбурди фаъолияти соҳибкориву сармоягузорӣ, барои сармоягузорӣ ҷолиб гардонидани иқтисодиёти

кишвар ва ба содирот нигаронидани он пайваста чорачӯӣ менамояд. Дар натиҷаи тадбирҳои амалигардида шумораи субъектҳои соҳибкорӣ дар 7 соли охир аз 62 ҳазор ба 350 ҳазор баробар гардид. Дар ин давра аз ҷониби соҳибкорони кишвар беш аз 2 ҳазор корхонаву коргоҳҳои истеҳсоли 21 ҳазор ҷойи корӣ, 1380 иншооти соҳаи маориф, 1213 муассисаи тандурустӣ, 11,5 ҳазор километр роҳ ва 461 пул бунёду азнавсозӣ карда шуданд. Танҳо дар соли 2023 соҳибкорони мамлакат 715 корхонаи нави истеҳсоли 5 ҳазор ҷойи корӣ сохта, ба истифода супориданд. Соли ҷорӣ аз ҷониби соҳибкорони ватандӯст дар соҳаи маориф 117 иншоот барои беш аз 43 ҳазор хонанда бунёд гардида, дар соҳаи тандурустӣ сохтмону азнавсозии 139 иншоот анҷом дода шуд.

***

Тибқи «Стратегияи миллии рушди кишвар барои давраи то соли 2030» ҳаҷми сармояи мустақим то соли 2026 нисбат ба маҷмуи маҳсулоти дохилӣ то 10 фоиз расонида шуда, солҳои 2022 – 2026, яъне дар панҷ сол бояд ба иқтисоди миллӣ беш аз 60 миллиард сомонӣ сармояи мустақим ҷалб карда шавад. Соли 2023 барои ташкили истеҳсолоти нави саноатӣ, васеъгардонии фондҳои асосӣ ва ба роҳ мондани истеҳсоли маҳсулоти наву рақобатнок аз ҳисоби сармояи хориҷӣ ва маблағи корхонаҳо зиёда аз 7 миллиард сомонӣ равона гардидааст, ки нисбат ба соли 2022-юм 1,5 баробар зиёд мебошад. Зарур аст, ки дар ин раванд ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ, таҳкими ҳамкорӣ бо ширкатҳои ватаниву хориҷӣ, сармоягузoron, шарикони рушд ва созмонҳои молиявии байналмилалӣ барои ташкили корхонаҳои нави истеҳсоли ҷаҳонӣ ва воридоти технологияҳои муосири каммасраф ва дар ин замина ноил гардидан ба ҳадафҳои асосии рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар диққати аввалиндараҷа дода шавад.

***

Дар зарфи солҳои истиқлоли давлатӣ амалисозии нақшаву барномаҳои рушди соҳаи саноат имкон дод, ки дар кишвар беш аз 3 ҳазор корхонаи саноатӣ бо 54 ҳазор ҷойи корӣ сохта, ба истифода дода шавад. Танҳо аз ҳисоби зиёд шудани иқтидорҳои саноатӣ дар замони истиқлол талабот ба неруи барқ беш аз 800 мегаватт зиёд гардид. Дар 75 соли замони гузашта (то соли 1991) дар ҷумҳурӣ ҳамагӣ 358 корхонаи саноатӣ бо 33 ҳазор ҷойи корӣ фаъолият дошт. ...Мо ба рушди иқтисодии мамлакат аз соли 2000-ум

– ҳамагӣ 23 сол пеш шуруъ кардем. Бо дарназардошти аҳаммияти бузурги соҳаи саноат дар рушди минбаъдаи мамлакат, мо солҳои 2022 – 2026-ро «Солҳои рушди саноат» эълон намудем. Ҷиҳати амалисозии ин иқдом тайи ду соли охир дар кишвар беш аз 1200 коргоҳу корхонаи нави истеҳсоли 11 ҳазор ҷойи корӣ таъсис дода шудааст. Соли ҷорӣ ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ нисбат ба соли 1992-юм 4,6 баробар афзоиш ёфта, ба зиёда аз 46 миллиард сомонӣ расонида шуд. Танҳо дар ҳафт соли охир ин нишондиҳанда 2,4 баробар зиёд гардидааст. Бо вучуди ин, дар раванди саноатикунони босуръати кишвар як қатор масъалаҳои ҳалталаб, аз қабили фарсудаҳои таҷҳизот, сатҳи пасти рақобатнокии маҳсулот ва гуногунсамтии он, норасоии маблағҳои гардони корхонаҳо ва кадрҳои баландихтисос вучуд доранд. Ҳамчунин, таъкид менамоям, ки соли ҷорӣ содироти маҳсулоти саноатӣ тамоюли коҳишбӣ пайдо кардааст. Соли 2022 содироти маҳсулоти соҳа ба 22,8 миллиард сомонӣ расида буд, вале дар соли 2023-юм ин нишондиҳанда ҳамагӣ 18,5 миллиард сомониро ташкил карда, 19 фоиз кам гардид. Аз ин рӯ, Ҳукумати мамлакат, Вазорати саноат ва технологияҳои нав ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатиро зарур аст, ки афзоиши назарраси ҳаҷми коркард ва маҳсулоти ба содирот нигаронидашуда, баланд бардоштани рақобатнокии ва гуногунсамтии истеҳсолот, ҷойгиркунонии самараноки иқтидорҳои истеҳсоли ва таъсиси маҷмааҳои саноатиро таъмин намоянд. Вазорати саноат ва технологияҳои нав якҷо бо раисони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои мамлакат ба рушди саноати сабук, хӯрокворӣ, ҳунарҳои мардумӣ, ба ин васила ба роҳ мондани коркарди пурраи ашёи хоми ватанӣ ва бо ҷойҳои корӣ таъмин намудани аҳолии кишвар, хусусан, ҷавонону бонувон эътибори махсус диҳанд. Вобаста ба масъалаҳои зикргардида, Ҳукумати мамлакат вазифадор аст, ки доир ба такмили низоми омода намудани мутахассисон барои бахши воқеии иқтисодӣ, бо дарназардошти афзалиятҳои соҳавӣ, таъсиси маҷмааҳои саноатӣ, агросаноатӣ ва хизматрасонӣ, тадбирҳои мушаххасро роҳандозӣ намояд.

***

Соли 2023 иқтидори энергетикӣ Тоҷикистон зиёда аз 6 ҳазор мегаватт ва истеҳсоли неруи барқ 22 миллиард килловатт – соатро ташкил дод, ки нисбат ба соли

2017-ум 4,8 миллиард килловатт – соат ё 28 фоиз зиёд мебошад. Бо мақсади расидан ба ҳадафҳои гузошташуда зарур аст, ки дар солҳои оянда аз ҷониби Ҳукумати мамлакат, Вазорати энергетика ва захираҳои об ва дигар сохтору мақомоти марбута тадбирҳои зерин амалӣ карда шаванд:

Якум: бунёди неругоҳҳои барқӣ оби «Роғун», «Себзор» ва таҷдиди неругоҳҳои амалкунандаро бомаром идома дода, корҳо дар самти дарёфти маблағгузорию иқтидорҳои нави тавлиди «энергияи сабз» ва ба 10 ҳазор мегаватт расонидани иқтидорҳои энергетикӣ кишвар вусъат дода шаванд.

Дуюм: барои беҳтар кардани таъминоти аҳолии кишвар бо барқ ва рушди соҳаи истихроҷи маъдан ва саноати металлургия суръати корҳои асосноккунии техникӣ ва лоиҳакашии неругоҳҳои барқӣ оби «Шӯроб» бо иқтидори 1000 мегаватт дар дарёи Вахш, «Санобод» бо иқтидори то 500 мегаватт дар се марҳала дар дарёи Панҷ – қисмати ноҳияи Рӯшон ва «Чарсем» дар дарёи Ғунди ноҳияи Шуғнон бо иқтидори 14 мегаватт, бо дарназардошти бунёди хатти интиқоли барқ ва дигар инфрасохтори зарурии интиқол ва тақсимоли барқ тезонида шавад.

Сеюм: дар робита ба амалисозии лоиҳаҳои сохтмони хатти интиқоли барқӣ CASA–1000 ва азнавпайваастшавӣ ба низоми энергетикӣ Осиёи Марказӣ барои дар 7 соли оянда то 10 миллиард килловатт – соат афзоиш додани содироти неруи барқ тадбирҳои таъхирнопазир андешида шаванд.

Чорум: ҷиҳати кам кардани талафоти неруи барқ ва ноил гардидан ба нишондиҳандаи на зиёда аз 9 фоизи талафот татбиқи саривақтӣ ва босифати лоиҳаҳои сармоягузорию давлатӣ дар ин самт таъмин гардида, ҷалби сармояи ватаниву хориҷӣ ва истифодаи механизми шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ барои ҳалли ин масъала дар шахру ноҳияҳои кишвар вусъат бахшида шавад.

Панҷум: бо мақсади расидан ба ҳадафҳои Стратегияи рушди «иқтисоди сабз» ҷиҳати бунёди неругоҳҳои барқӣ аз ҳисоби манбаъҳои барқароршавандаи энергия ва то соли 2030 ба ҳаҷми на кам аз 1000 мегаватт расонидани иқтидорҳои алтернативии истеҳсоли «энергияи сабз», яъне бо истифодаи захираҳои офтобӣ бодӣ тадбирҳои амалӣ андешида шаванд.

Шашум: корҳо дар самти гузариш ба таҷҳизоти каммасрафи барқӣ дар иншооти иқтисодиву иҷтимоӣ ва истеҳсоливу коммуникатсионии мамлакат ва риояи

маданияти баланди истифодаи неруи барқ аз ҷониби аҳоли тақвият бахшида шаванд.

Мо тасмим гирифтаем, ки соли 2025 агрегати сеюми неругоҳи барқӣ оби «Роғун»-ро ба истифода диҳем. Бо ин мақсад дар соли 2023 аз ҳисоби буҷети давлатӣ беш аз 5 миллиард сомонӣ равона гардида, ҳоло дар ин иншооти муҳимми аср 15 ҳазор нафар мутахассисону коргарон ва 3,5 ҳазор техникаи сохтмонӣ фаъолият доранд. Бо амалисозии тадбирҳои зикршуда соли 2032 истеҳсоли барқ дар кишвар пурра аз ҳисоби манбаъҳои барқароршаванда, яъне 100 фоиз бо «энергияи сабз» таъмин гардида (ҳоло 98 фоиз), дар ин замина аз рӯи меъёрҳои байналмилалӣ то соли 2037 партови газҳои гулхонаӣ то ҳадди ниҳой коҳиш дода мешавад. Яъне Тоҷикистон ҳамчун давлати пешсафи ҷаҳон дар самти инкишофи «иқтисоди сабз» соли 2037 воқеан ба «кишвари сабз» табдил меёбад. Ҳоло кишвари мо аз рӯи фоизи истеҳсоли барқ аз манбаъҳои барқароршаванда дар ҷаҳон дар ҷойи 6-ум қарор дорад.

***

Бо мақсади раҳо намудани кишвар аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ба кишвари транзитӣ табдил додани он Ҳукумати мамлакат аз нахустин солҳои соҳибистиклолӣ, бо вучуди вазъи душвори иқтисодиву молиявӣ, тамоми захираву имкониятҳоро сафарбар намуд. Дар даврони соҳибистиклолӣ дар кишвар 58 лоиҳаи сармоягузорию давлатӣ дар самти сохтмону таҷдиди роҳҳои мошингард ва роҳи оҳан, бунёди инфрасохтори онҳо ва таҳким бахшидани иқтидори техникӣ соҳа ба маблағи 26,6 миллиард сомонӣ амалӣ гардида, ҳоло корҳо дар ин самт бомаром идома доранд. Дар ояндаи наздик роҳҳои Тоҷикистон ба сифати долони транзитӣ ва иқтисодии Чин – Тоҷикистон – Афғонистон ва Чин – Тоҷикистон – Ўзбекистон – Туркменистон – Эрон – Туркия – Аврупо, инчунин, Тоҷикистон – Чин – Покистон истифода хоҳанд шуд.

...Бунёди роҳҳои муосир дар ояндаи наздик ба мо имкон медиҳад, ки ба ҳадафи стратегиамон – ба кишвари транзитӣ табдил додани Тоҷикистон ноил шуда, рушди устувори иқтисодӣ ва боз ҳам беҳтар гардидани шароити зиндагии халқамонро таъмин намоем. Дар баробари сохта, ба истифода додани роҳҳои мошингард, тартиби истифодабарии самаранок ва дар ҳолати хуб нигоҳ доштани роҳҳои бунёдгардида яке аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин, ҷорӣ намудани механизми назорати рақамии

ҳаракати нақлиёти гаронвазн хеле муҳим аст. Илова бар ин, барои пурра ноил гардидан ба ҳадафҳои стратегии кишвар бунёди марказҳои логистикӣ, тақсимои яклухт ва афзоиш додани шумораи нақлиёти боркаш, аз ҷумла, воситаҳои нақлиёти яхдондор дар ҳамкорӣ бо соҳибкорону сармоягузoron муҳим мебошад.

...Зарур аст, ки ҷиҳати риояи қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, пешгирӣ кардани садамаҳои нақлиётӣ, ҳифзи ҳаёту саломати шаҳрвандон, баланд бардоштани маданияти ронандагӣ ва тоза нигоҳ доштани шафати роҳҳо тадбирҳои муассир андешида шаванд. Бо дарназардошти тағйирёбии иқлим ва бо мақсади беҳтар кардани вазъи экологии кишвар, инчунин, муҳайё намудани шароити ҳарчи беҳтар ва мусоиди зист барои аҳоли ба Ҳукумати мамлакат, Кумитаи ҳифзи муҳити зист ва тамоми сохтору мақомоти давлатӣ супориш дода мешавад, ки барномаи мушаххаси давлатӣ оид ба кабудизоркунии кишварро барои давраи то соли 2040 қабул ва амалӣ намоянд.

***

Солҳои охир дастгирӣ ва имтиёзҳои барои рушди соҳаи кишоварзӣ пешниҳодгардида натиҷаҳои мусбат дода истодаанд: дар ҳафт соли охир ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ 1,6 баробар зиёд гардидааст.

***

Соли 2023-юм 15 ёдгории таърихиву фарҳангии тоҷикон ба Феҳристи фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣ ЮНЕСКО ворид карда шуд, ки боиси эътибори бештар пайдо кардани фарҳанги бостонии миллати тоҷик дар байни ҷомеаи башарӣ гардид. Бо мақсади густариш бахшидани тармиму барқарорсозӣ ва ҳифзи ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ, инчунин, рушди сайёҳӣ дар ин самт пешниҳод менамоем, ки дар назди Ҳукумати мамлакат сохтори алоҳида – Агентии ҳифзи мероси таърихиву фарҳангӣ таъсис дода шавад.

***

Рушди сармояи инсонӣ омили калидии баланд бардоштани сатҳу сифат ва самаранокии соҳаҳои иҷтимоӣ, махсусан, маорифу тандурустӣ, илму инноватсия, инчунин, фаъолияти самараноки муассисаҳои илмӣ мебошад. Дар навбати худ, рушди илму маориф калиди пешрафти ҳамаи соҳаҳо ва омили муҳимтарини таъмин намудани ояндаи босуботи давлат ва фардои босаодати ҷомеа ба ҳисоб меравад. Дастгирии таҳқиқоти илмӣ тавассути боло бурдани меъёри маблағгузорию он, таъсиси

марказҳои муосири илмӣ, озмоишгоҳҳо ва ба роҳ мондани ҳамкории муассисаҳои илмӣ бо истеҳсолот дар давраи минбаъда муҳим арзёбӣ мегардад. Дар робита ба ин, ба Ҳукумати мамлакат, аз ҷумла, вазоратҳои маориф ва илм, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли, рушди иқтисод ва савдо, молия ва Академияи миллии илмҳо супориш дода мешавад, ки ҷиҳати маблағгузорӣ, тақвият ва истифодаи самараноки сармояи инсонӣ тадбирҳои муассирро роҳандозӣ намоянд. Соли 2017 низоми маорифи кишвар 2,1 миллион нафарро ба таҳсил фаро гирифта бошад, пас дар соли 2023 ин нишондиҳанда ба 2,6 миллион нафар расидааст. Тибқи дурнамо ин шумора то соли 2025 ба 2,7 миллион нафар мерасад. Ин раванд зарурати бунёди муассисаҳои таълимии нав ва баланд бардоштани имкониятҳои низоми маорифро тақозо мекунад. Агар дар соли 2023 шумораи хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар 103 ҳазор нафарро ташкил дода бошад, пас қабул ба синфи 1-ум ба 261 ҳазор нафар расидааст.

Дар ин давра 200 муассисаи таълимии нав ва биноҳои иловагӣ барои беш аз 85 ҳазор хонанда сохта, ба истифода дода шудааст, вале ин ҳоло ҳам кам аст. Зеро ҳанӯз 73 ҳазор хонанда бе ҷойи нишаст мемонад. Қобили зикр аст, ки Тоҷикистон тибқи таҳлилҳои ЮНЕСКО ва Бонки Ҷаҳонӣ ба гурӯҳи кишварҳои дохил шудааст, ки ҳаҷми маблағгузорию онҳо ба соҳаи маориф аз ҳисоби бучети давлат зиёд мебошад. Дар ин раддабандӣ мамлакати мо аз 183 кишвари таҳти омӯзиш қарордошта ҷойи 21-умро ишғол менамояд. Хотирнишон менамоем, ки авзои зудтағйирёбандаи ҷаҳони имрӯза низоми маорифи муназзам, мустақкам ва дар айни замон ҷавобгӯ ба талаботи рӯзафзуни ҷомеаро тақозо менамояд. Дар чунин шароит омода кардани кадрҳои баландихтисоси омӯзгорӣ, боз ҳам баланд бардоштани сифати таълим, эътибори ҷиддӣ додан ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар тамоми зинаҳои таҳсилот, илмҳои дақиқ, риёзӣ ва табиӣ вазифаи муҳимтарини роҳбарону масъулини соҳа ва аҳли маориф мебошад. Дар ин раванд, вазоратҳои маориф ва илм, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, Кумита оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ҷиҳати таҳкими заминаи моддиву техникаи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, ҳамкории фаъол бо корхонаҳои

истеҳсолӣ ва омода кардани кадрҳои баландихтисоси техникуву муҳандисӣ чораҷӯӣ намоянд. Вазорати маориф ва илм, Комиссияи олии аттестатсионӣ, Агенсии назорат дар соҳаи маориф ва илм, Академияи миллии илмҳо ва академияҳои соҳавӣ, ҳамчунин, вазифадор карда мешаванд, ки барои ба сатҳи сифатан нав бардоштани фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ тадбирҳои зарурӣ андешанд. Дар ин замина бояд рушди иқтисодии илмӣ муассисаҳои зикршуда, дар доираи лоиҳаҳои давлатӣ ва байналмилалӣ анҷом додани таҳқиқоти арзишманди илмӣ ва дар раддабандии ҷаҳониву минтақавӣ мавқеи шоиста ишғол намудани муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар таъмин карда шавад. Вазоратҳои маориф ва илм, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, Академияи миллии илмҳо, дигар вазорату идораҳои, ки дар сохторашон муассисаҳои таълимӣ фаъолият мекунанд, уҳдадоранд, ки тавассути роҳандозии барномаҳои таълимӣ муосир омода кардани кадрҳои лаёқатманд ва баландихтисосро таъмин намоянд. Вазорати маориф ва илм, ҳамчунин, вазифадор карда мешавад, ки дар ҳамкорӣ бо дигар вазорату идораҳо бо мақсади татбиқи лоиҳаи сармоягузори давлатии «Муҳити таълим – асоси таҳсилоти босифат» «Ҷаҳорҷӯбаи миллии рушди таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро таҳия намояд. Зарур аст, ки дар раванди амалисозии лоиҳа муҳити мусоид барои дастрасӣ ба таҳсилот, таълиму тарбияи самарабахш, таълифи китобҳои дарсии насли нав, баланд бардоштани сифати таҳсилот, таҳлил ва арзёбии раванди таълиму тарбия ва беҳтар кардани инфрасохтори муассисаҳои таълимӣ таъмин карда шавад.

Дар ин раванд, бояд ба масъалаҳои аз такмили ихтисос ва бозомӯзӣ гузаронидани омӯзгорон, рушди таҳсилоти иловагӣ, тақвияти мақоми омӯзгор дар ҷомеа, ҷалби бештари хонандагону омӯзгорон ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамикунонии соҳаи маориф, омода кардани омӯзгорон ва таҷдиди назар кардани стандартҳои касбӣ барои омӯзгорон, нозирон ва такмили муносибати босалоҳият ба таълим эътибори аввалиндараҷа зоҳир гардад.

***

Дар кишвар шумораи аҳолии қобили меҳнат мунтазам рӯ ба афзоиш буда, дар

панҷ соли охир 8,4 фоиз зиёд гардидааст. Инчунин, суръати афзоиши аҳоли нисбат ба суръати афзоиши қувваи корӣ 2,5 баробар зиёд мебошад. Бинобар ин, ҷиҳати қонеъ гардонидани талаботи аҳоли ба шуғл зарур аст, ки тибқи супоришҳои қаблӣ дар соҳаҳои иқтисоди кишвар ҳар сол зиёда аз 100 ҳазор ҷойҳои кории нав таъсис дода шаванд. Дар робита ба ин, таъкид менамоям, ки ташкили ҷойҳои кории нав бо музди меҳнати муносиб дар дохили кишвар ва омӯзонидани касбҳои коргарӣ ба шаҳрвандон яке аз вазифаҳои афзалиятноки Ҳукумати мамлакат маҳсуб меёбад. Андешидани тадбирҳои мушаххас доир ба омӯзондани касбҳои коргарӣ, саросар соҳибкасб гардонидани аҳолии мамлакат ва ҳарчи бештар дар дохили кишвар бо ҷойи кори доимӣ таъмин намудани шаҳрвандон низ вазифаи аввалиндараҷаи Ҳукумати мамлакат мебошад.

***

...Ҷиҳати идома додани ғамхорӣ давлат ва Ҳукумати мамлакат ба мардуми кишвар, боз ҳам баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии сокинон ва тақвият бахшидани ҳифзи иҷтимоии аҳоли супориш медиҳам:

– аз 1-уми июли соли 2024 нафақаҳои суғуртавӣ, меҳнатӣ ва иҷтимоӣ, инчунин, иловапулӣ ба онҳо дар ҳаҷми 30 фоиз аз андозаи муқарраршудаашон индексатсия, яъне зиёд карда шаванд;

– аз 1-уми июли соли 2024 маоши вазифавии кормандони мақомоти ҳокимият ва идоракунии давлатӣ, муассисаҳои маориф, илм, фарҳанг, варзиш, тандурустӣ, муассисаҳои соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ, дигар ташкилотҳои соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ ва бучетӣ, инчунин, стипендияҳо 40 фоиз зиёд карда шаванд;

– инчунин, аз 1-уми январи соли 2024 музди меҳнати амалкунандаи хизматчиёни ҳарбӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва дигар кормандони ин мақомот 40 фоиз зиёд карда шавад;

Ҷамзамон бо ин, аз 1-уми июли соли 2024 ҳадди ақалли музди меҳнат барои тамоми соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоии кишвар ба андозаи 800 сомонӣ дар як моҳ муқаррар карда шавад. Ба Ҳукумати мамлакат, аз ҷумла, Вазорати молия ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ супориш дода мешавад, ки ҷиҳати амалӣ намудани иқдоми зикршуда тадбирҳои зарурӣ андешанд.

***

Имрӯз занону бонувони тоҷик ба хотири рушди ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва давлат, аз ҷумла, дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ содиқона хизмат карда истодаанд. Ҳоло дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоиву миёна ва олии касбӣ, аз ҷумла, дар хориҷи кишвар ҳазорҳо нафар духтарони боистеъдоди мо ба таҳсил фаро гирифта шудаанд. Аз 41 ҳазору 232 нафар донишҷӯёни тоҷик, ки ҳоло дар давлатҳои хориҷӣ таҳсил мекунанд, беш аз 11 ҳазор нафарашон духтарон мебошанд. Танҳо дар даҳ соли охир 11 ҳазор нафар духтарон муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро бо квотаи Президентӣ хатм кардаанд. Аз 3 ҳазору 300 нафар ҷавононе, ки соли ҷорӣ танҳо тавассути Маркази барномаҳои байналмилалӣ назди Вазорати маориф ва илм ба хориҷи кишвар барои таҳсил рафтаанд, 30 фоизашон духтарон мебошанд. Умуман, дар замони соҳибистиклолӣ беш аз 256 ҳазор нафар духтарон муассисаҳои таҳсилоти олиро хатм кардаанд, яъне соҳиби маълумоти олии гардидаанд. Тибқи маълумоти омӯрӣ, соли 1989-ум ҳамагӣ 66 ҳазор нафар занону бонувон соҳиби маълумоти олии буданд. Имрӯз бонувони мо, дар баробари фаъолият дар низоми хизмати давлатӣ, корхонаҳои истеҳсоливу хизматрасонӣ таъсис дода, ҳамчун соҳибкорони муваффақ соҳиби эътибору обрӯ гардидаанд. Дар зарфи солҳои соҳибистиклолӣ шумораи зиёди занону бонувони лаёқатманду баландхисос ба хизмати давлатӣ ва идоракунии давлатӣ ҷалб карда шудаанд ва ин раванд минбаъд низ идома дода мешавад. Нақши занону бонувон дар пойдеории сулҳу субот, ҳифзи арзишҳои милливу фарҳангӣ, дар ниҳоди фарзандон тарбия намудани ҳисси ватандӯстӣ, ифтихори миллӣ, инсондӯстиву масъулиятшиносӣ, инчунин, пешгирии кардани омилҳои номатлуби иҷтимоӣ муассир аст. Мову шумо на фақат дар як Рӯзи модар, яъне 8-уми март, балки бояд ҳамеша ва доимо нисбат ба модарону хоҳарону духтарони худ ғамхору меҳрубон бошем. Бовар дорам, ки закон ва модарону бонувону духтарони арҷманди мо минбаъд низ дар роияи муқаррароти қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму

тарбияи фарзанд», ба ҳаёти мустақилона омода намудани фарзандон, рушди хунаҳои мардумӣ ва беҳтар гардидани зиндагии ҳар як оилаи мамлакат нақши арзишманди худро мегузоранд. Ғамхорӣ нисбат ба ҷавонон, ҳалли мушкилоти онҳо ва истифодаи дурусти ин захираи стратегии миллӣ барои пешрафту ободии Ватан ва таъмини амнияти суботи ҷомеа яке аз афзалиятҳои асосии Ҳукумати мамлакат ба шумор меравад, зеро шумораи бештари аҳолии Тоҷикистонро ҷавонон ташкил медиҳанд...

***

Барои ноил гардидан ба дастовардҳои боз ҳам бештар зарур аст, ки ба истифодаи самараноки инфрасохтори варзиш, хусусан, ба нигоҳубини дурусти иншооту биноҳои бунёдгардида эътибори ҷиддӣ зоҳир карда шавад.

***

Таъмин намудани рушди устувор ва босуръати кишвар танзими ҳуқуқи саривақтӣ ва ҳамаҷонибаро талаб менамояд. Қонунгузорӣ бояд пайваста тақвими дода шавад ва ҳамқадами ислоҳоти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бошад. Аз ин рӯ, аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон бояд тамоми саъю кӯшиши худро ба ин самт равона созанд. Зимнан, хотирнишон менамоям, ки дастоварду пешравиҳои то имрӯз ноилшудаи кишвар натиҷаи қонунҳои таҳия ва қабулкардаи парламенти мамлакат мебошад. Ба шумо – аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон муроҷиат карда, ҳамаи шуморо даъват менамоям, ки биёед, минбаъд низ якҷоя қору фаъолият намуда, кишвари худро ободу зебо созем, сатҳу сифати зиндагии халқамонро баланд бардорем ва обрӯи Ватани азизи худ – Тоҷикистони соҳибистиклолро дар арсаи байналмилалӣ боз ҳам тақвиму тақвият бахшем. Бояд гуфт, ки дар раванди бунёди ҷомеаи пешрафта ва адолатпарвар масъалаи ташаққули маърифати ҳуқуқи шаҳрвандон нақши калидӣ дорад. Ҳоло дар кишвар барномаи сеюми таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ барои солҳои 2020 – 2030 амалӣ шуда истодааст. Масъалаи дигари муҳим, ки дар низоми ҳуқуқи кишвар нақши калидӣ дорад, таъмини волоияти қонун буда, он меҳвари фаъолияти мақомоти ҳокимияти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ ба ҳисоб меравад.

Таъмин намудани дастрасӣ ба адолати судӣ ва иттилоот оид ба фаъолияти судҳо, муҳокимаи ошкоро ва одилонаи судӣ ба таъкими қонуният, пешгирӣ кардани содиршавии ҷиноят, эҳтиром ба қонун ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд мусоидат менамояд. Ҷорӣ намудани технологияҳои муосири электронӣ дар фаъолияти судҳо низ аз ҷумлаи корҳои муҳим мебошад ва бояд дар ин самт тадбирҳои мушаххас андешида шаванд.

***

Вазъи мураккабу ташвишовари минтақа ва ҷаҳон, аз ҷумла торафт шиддат гирифтани раванди азнавтақсимкунии дунё, яроқнокшавии бошитоб, «чанги сард», таҳдиду хатарҳои муосир – терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, ҷиноятҳои киберӣ ва дигар ҷинояткорҳои муташаккили фаромиллӣ моро водор месозад, ки барои таъмин намудани амнияти мудофиавии кишварамон тадбирҳои иловагӣ андешем. Бо беҳтарин шароити зиндагиву хизмат таъмин намудани хизматчиёни ҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳ, омода кардани кадрҳои баландихтисос, такмил додани дониши таҳассусӣ ва сатҳи касбияти ҳайати шахсии ҷузъу томҳо, боз ҳам баланд бардоштани ҳисси масъулиятшиносӣ ва ватандӯстиву ватанпарастии афсарону сарбозон аз қабili ин тадбирҳо мебошанд.

***

Таъкид менамоям, ки роҳбарони Қувваҳои Мусаллаҳ, воҳидҳои ҳарбӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд ба риояи ҳатмии оинномаҳои ҳарбӣ, тартибу интизом ва таъмини волоияти қонун эътибори доимӣ ва қатъӣ диҳанд. Тамоми сохтору мақомоти давлатӣ, аз ҷумла мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд ҳамаи захираву имкониятҳоро ҷиҳати иҷрои вазифаҳои зикршуда барои соли 2024, ки сиюмин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷлил мегардад, сафарбар намоянд. Зеро Конститутсияи Тоҷикистони соҳибистиқлол, ки заминаи эъмори давлати мустақили миллӣ ва пешравии тамоми ҷанбаҳои ҳаёти мардуми кишварро фароҳам овардааст, яке аз дастовардҳои муҳимтарини мо мебошад. Амалӣ намудани меъёрҳои Конститутсия ба мо имкон дод, ки пояҳои устувори ҷомеа ва давлатро созмон диҳем, сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва ваҳдати миллиро таҳким бахшем, рушди устувори иқтисодии кишварамонро таъмин намоем, барои ҳар як шаҳрванди мамлакат шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро муҳайё созем. Бинобар ин, пешниҳод менамоям, ки соли 2024 ба ифтихори ин санаи бисёр муҳимми таърихӣ «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон карда шавад.

Рушди муосири иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатнокии он бидуни рушди сармояи инсонӣ ғайри имкон мебошад. Вобаста ба ин, сатҳи рушд ва самаранокии истифодаи сармояи инсонӣ барои давлату Ҳукумат аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Рушди сармояи инсонӣ омили калидии баланд бардоштани сатҳи сифат ва самаранокии соҳаҳои иҷтимоӣ, махсусан, маорифу тандурустӣ, илму инноватсия, инчунин, фаъолияти самараноки муассисаҳои илмӣ мебошад. Дар навбати худ, рушди илму маориф калиди пешрафти ҳамаи соҳаҳо ва омили муҳимтарини таъмин намудани ояндаи бо суботи давлат ва фардои босаодати ҷомеа ба ҳисоб меравад.

Эмомалӣ Раҳмон

МАОРИФ – МАНБАИ РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ

Таҷрибаи ҷаҳонӣ кайҳо собит кардааст, ки омилҳои асосии пешрафти иқтисодӣ ба инсон вобаста аст. Яъне, сармояи инсонӣ заминагузори рушди тамоми соҳаҳо мебошад. Маҳз инсон қодир аст, барои пешрафти ҷомеа шароит омода созад, биофарад ва аз офаридаҳои худ мақсаднок истифода барад. Тавре ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ (28.12.2023) таъкид карданд: “Рушди илму маориф калиди пешрафти ҳамаи соҳаҳо ва омилҳои муҳимтарини таъмин намудани ояндаи босуботи давлат ва фардои босаодати ҷомеа ба ҳисоб меравад.”

Саидзода
Раҳим ҶАМРО –
вазири маориф
ва илми
Ҷумҳурии
Тоҷикистон

Ин аст, ки дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 низ таваҷҷуҳи аввалиндараҷа ба сармояи инсонӣ равона мешавад. Муҳимтарин самтҳои Паёми навини Сарвари кишвар ҳам ба ин омил нигаронида шуда, аз ҷониби Пешвои миллат ниҳодҳои дахлдор барои иҷрои вазифаҳои муҳим дар ин самт муваззаф гардиданд. Президенти ҷумҳурӣ таъкид бар он доранд, ки тавассути

буҷети давлат миёни 183 кишвари таҳти омӯзиш қарордошта ҷойи 21-умро ишғол менамояд. Ин, бешубҳа, барои мо ҳам ифтихор ва ҳам дастовард аст.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба иҷрои вазифаҳои, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шуда буданд, Нақшаи чорабиниҳо тартиб додааст. Дар заминаи он роҳбарони муассисаҳои таълимӣ вазифадор шуданд, ки ҷиҳати иҷрои саривақтии нақшаи мазкур тадбирҳои амалӣ андешида, аз натиҷаи корҳои анҷомёфта ба вазорат дар муҳлатҳои муқарраргардида маълумот пешниҳод намоянд.

Беҳтарин имконе, ки барои дарёфти истеъдодҳо дар илм ба мо даст медиҳад, ба Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 феввали соли 2023, №АП-331 вобаста ба баргузори озмунҳои ҷумҳуриявии «Илм-фурӯғи маърифат» ва «Тоҷикон» - оинаи таърихи миллат» рабт дорад. Вогузор шудани масъулияти баргузори озмуни

маблағгузори бояд барои пешрафти таҳқиқоти илмӣ, таъсиси марказҳои муосир дар самти илм, озмоишгоҳҳо ва ба роҳ мондани ҳамкории муассисаҳои илмӣ бо истеҳсолот таваҷҷуҳ бештар гардонда шавад. Дар ин росто, Вазорати маориф ва илм ҳам, албатта, вазифадор гаштааст ва барои иҷрои вазифаҳои дар ин самт тадбирҳои меандешад.

Аз таҳлилҳои ЮНЕСКО ва Бонки Ҷаҳонӣ бармеояд, ки Тоҷикистон аз ҷиҳати ҳаҷми маблағгузори ба соҳаи маориф аз ҳисоби

бонифузи кишвар - «Тоҷикон» — оинаи таърихи миллат» ба Вазорати маориф ва илм таҳти сарпарастии Президенти кишвар ба аҳли маориф масъулияти ҷиддитаре дод. Бо дарки он, ки чунин озмунҳо дар рушди сармояи инсонӣ таъсири файзбахш мегузоранд, Вазорати маориф ва илм дар баргузори онҳо сатҳи баланди ташкилиро ба роҳ мондааст.

Дар баробари озмунҳои мазкур, озмуни олимпиадаҳои зиёди дигаре низ ҳамасола аз ҷониби вазорат роҳандозӣ мегарданд, ки ин

дар тақвияти донишу маҳорати хонандагону донишҷӯён ва рушди сармояи инсонӣ таъсири ҷиддӣ мегузоранд. Иштироки хонандагону донишҷӯёни тоҷик дар озмуну олимпиадаҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ далели ин гуфтаҳост.

Озмуни «Донишҷӯ ва пешрафти илмию техникӣ» дар байни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ тадбири дигарест, ки ба дарёфти истеъдодҳо ва тарбияи онҳо дар илм ва ихтироъкорӣ мусоидат менамояд.

Ногуфта намонад, ки Вазорати маориф ва илм бо роҳи ташкилу баргузории санҷишҳо пайваста вазъи корҳои илмӣ-таҳқиқотиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ пайгирӣ карда, баҳри бартараф кардани монеаҳои мавҷуда тадбирҳо меандешад. Бо мақсади беҳдошти вазъият дар ин самт ба роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар дастур дода шуд, ки баҳри ҳалли мушкилоти заминаи кадрӣ муассиса чораҳои зарурӣ андешида, теъдоди омӯзгорони дорои дараҷа ва унвони илмиро бо роҳи ҳавасмандгардонӣ зиёд намоянд; вазъи омода кардани кадрҳои илмӣ ва илмӣ-педагогиро беҳтар кунанд; барои ҳавасманд гардондани омӯзгорони муассиса механизми ҷудо кардани маблағоро баҳри нашри мақолаҳо (мақолаи илмӣ дар SCOPUS ва Web of Science), монографияҳо ва китобҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва баргузории чорабиниҳои илмӣ таҷдиди назар намоянд; дар назди муассисаҳо фаъолияти шуроҳои диссертатсиониро вусъат бахшида, баҳри кушодани шуроҳои диссертатсионӣ нав ва муштарак чораандешӣ намоянд.

Дар баробари ин, Вазорати маориф ва илм ҳамкорихоро бо шарикони рушд ва созмонҳои байналмилалӣ ба роҳ монда, ҷиҳати таҳияи назарияи пешқадами таълим пайваста тадбирҳои муассир меандешад. Дар робита ба ин дар Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ки низоми таҳсилот дар ин ҷо мунтазам пайваста таҷдиди назар мегардад, Лоиҳаи «Дастгирии татбиқи Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» дар самти «Тақвияти низоми дастгирии омӯзгорон дар раванди татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим» мавриди амал қарор дорад ва дар ин муассиса аз ҷониби ходимони илмӣ таҳқиқотҳои назариву амалӣ ва илмӣ ба роҳ монда шудаанд.

Ҳамаи ин имконот бо мақсади пайвастании илму истеҳсолот ва иҷрои дастури супоришҳои Президенти кишвар ба даст гирифта мешаванд. Ёдовар мешавем, ки барои тақмили низоми дуали дар кишвар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи парки технологӣ» ба муассисаҳои таҳсилоти касбӣ имкони хубтаре пешниҳод кардааст.

Чунин тартиби кор барои пешрафти илму истеҳсолоти кишвар, бешак, заминаи устувор мегузорад. Дар шароити имрӯза, ки авзои ҷаҳон дар тақоёст, барои таъмини зиндагии шоиста ва устувор кардани низоми маориф, қавӣ гардондани зинаҳои таҳсилот ва таваҷҷуҳ ба омода кардани мутахассисони соҳа амри зарурист. Президенти кишвар, мо - кормандони масъули соҳаро вазифадор карданд, ки дар чунин шароит ба омода кардани кадрҳои баландхатисоси омӯзгорӣ, боз ҳам баланд бардоштани сифати таълим, эътибори ҷиддӣ додан ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар тамоми зинаҳои таҳсилот, илмҳои дақиқ, риёзӣ ва табиӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоем.

Вазорати маориф ва илм омода аст, дар ҳамкорӣ бо ниҳодҳои дахлдор лоиҳаи сармоягузории давлатии «Муҳити таълим – асоси таҳсилоти босифат» ва «Чаҳорҷӯбаи миллии рушди таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро таҳия намояд. Албатта, татбиқи чунин лоиҳа хароҷот ва масъулияти зиёд талаб мекунад. Аммо тавассути ҷустуҷӯ ва дарёфти роҳи воситаҳои самарабахш метавонем ба таълиму тарбияи бештар судманд, таълифи китобҳои дарсии насли нав, боз ҳам баланд бардоштани сифати таҳсилот, таҳлил ва арзёбии раванди таълиму тарбия ва беҳтар кардани инфрасохтори муассисаҳои таълимӣ муваффақ гардем.

Бояд гуфт, ки дар татбиқи лоиҳаҳои мавриди назар нақши омӯзгор ва умуман, мутахассисон хеле бузург аст. Аз ин рӯ роҳандозии барномаҳои таълимӣ мувофиқ ба талаботи замони муосир бо мақсади омода кардани кадрҳои лаёқатманд ва баландхатисос зарурати бештар пайдо кардааст. Бо мақсади ворид шудан ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ, муайян намудани сатҳи воқеии дониши хонандагон, ҳавасмандгардонӣ ва омода намудани онҳо дар зинаҳои минбаъдаи таҳсилот ва гузариш ба низоми бисёрҳолаи баҳогузори «Дастурамали меъёрҳои 10-ҳолаи баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тасдиқ карда шуд.

Боз як падидаи тозаи ислоҳоти соҳа ба анҷом расидани таҳияи китобҳои дарсии насли нави ба муносибати босалоҳият нигаронидашудаи «Забони тоҷикӣ» ва «Математика» барои синфи 5, ҳамчунин, таҳияи дастур ва барномаи таълимӣ синфҳои ибтидоӣ мебошад. Ҳоло барои таҳияи китобҳои дарсӣ вобаста ба муносибати босалоҳият барои тамоми синфҳои мактабӣ корҳои омодагӣ оғоз ёфтаанд. Ин амал, яъне, таъминоти методӣ, албатта, омили муҳимми мукамал гардондани касбияти омӯзгорон аст.

Яке аз омилҳои муҳимтарине, ки мутахассисони моро аз ҷиҳати касбият муваффақ мегардонанд, баргузорию курсҳои тақмили ихтисос мебошад. Сарвари давлат хеле бамаврид таъкид карданд: “Бояд ба масъалаҳои аз тақмили ихтисос ва бозомӯзӣ гузарондани омӯзгорон, рушди таҳсилоти иловагӣ, тақвияти мақоми омӯзгор дар ҷомеа, ҷалби бештари хонандагону омӯзгорон ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамикунонии соҳаи маориф, омода кардани омӯзгорон ва таҷдиди назар кардани стандартҳои касбӣ барои омӯзгорон, нозирон ва тақмили муносибати босалоҳият ба таълим эътибори аввалиндараҷа зоҳир гардад.”

Дар ҳақиқат, вақте омӯзгоронро равшанибахш ва нуру зиёи ҷомеа мегӯем, мусаллаҳ гардондани онҳо бо донишҳои педагогӣ, психологӣ ва ихтисосӣ ногузир аст ва таъмини муассисаҳои таълимӣ бо мутахассисони соҳибкасб аз муҳимтарин вазифаҳои Вазорати маориф ва илм ба шумор меравад. Зеро ба таъкиди Сарвари давлат: “Маҳз омӯзгорони соҳибмаърифату бофарҳанг ва устодони донишманду ватанпараст савияи таълиму дониши хонандагонро баланд бардошта, онҳоро ба забондонӣ, илмомӯзӣ ва худшиносиву ҷаҳоншиносӣ раҳнамоӣ карда метавонанд.” Дар ин маврид ташкилу баргузорию курсу семинарҳо бо омӯзгорон дар ҳар сатҳ ва дар ҳар шакл бар суди кор аст.

Барои ҷалбу ҳавасмандии омӯзгорон ба мактаб Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мунтазам талош менамояд, то мақому манзалати омӯзгорон дар ҷомеа баланд бардошта шавад. Имкону шароити мусоид омӯзгоронро вазифадор мекунад, ки ба таълиму тарбия тавачҷуҳи бештар зоҳир кунанд ва масъулияти хешро дар сатҳи баланд иҷро намоянд. Таҷлили Рӯзи омӯзгорон бо Паёми табрикии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар фазаи тантанавӣ, қадршиносии собиқадорони маориф ва ҳавасмандгардонии мутахассисони ҷавон дар ин чорабинии мутантан соли гузашта барои дар сатҳи баланд инъикос кардани мақоми омӯзгор дар ҷомеа омили хубе шуд. Ин тадбир мақомоти маҳаллиро дар шаҳру навоҳӣ водор кард, ки ҳамасола теъдоди зиёди омӯзгоронро бо унвону ҷоиҳои давлатӣ қадрдонӣ намоянд. Минҷумла, ҷиҳати татбиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқаррар намудани имтиёзҳо ба омӯзгорони ҷавон» (аз 03.05.2006, №197) дар соли 2023 ба 128 нафар мутахассиси ҷавон қитъаи замини наздиҳавлигӣ барои бунёди хонаи

истиқоматӣ, 9 нафар бо қитъаи замин барои боғдорӣ ва ползкорӣ ва 315 нафар бо қарзи имтиёзнок таъмин карда шуданд, ки дар маҷмуъ, 452 нафарро ташкил медиҳад. Дар аксари донишгоҳҳо ба омӯзгорон хонаҳои истиқоматӣ дода шуд, ки ин амалу муносибати роҳбарони муассисаҳои таълимӣ ва шаҳру навоҳӣ сазовори таҳсин аст.

Мусаллам аст, ки аз моҳи июли соли 2024 ба андозаи 40% зиёд шудани музди меҳнати кормандони соҳаи маориф ва илм боиси баланд бардоштани мақому манзалати омӯзгор дар ҷомеа, фароҳам овардани шароити мусоиди бештари таълиму тарбия ва ҳамзамон, вазъи иҷтимоию иқтисодии кормандон мегардад.

Бо мақсади таъмини муассисаҳои таълимӣ бо кадрҳои омӯзгорӣ соли 2023 дар 14 муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ ва 13 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ ҷумҳурӣ тақсимооти мутахассисони ҷавон гузаронда шуд. Дар асоси тақсимооти мазкур 3432 нафар хатмкардаи муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ, аз ҷумла, 2685 нафар бо таҳсилоти олии касбӣ ва 747 нафар бо таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ сафарбар гардиданд, ки аз шумораи мазкур 669 нафар тибқи квотаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз ин теъдод 2386 нафар ё 69,5% ба ҷойи кор ҳозир гардиданд.

Аммо бояд ба назар гирифт, ки масъалаи таъминоти муассисаҳои таълимӣ бо омӯзгорон раванди тағйирёбанда аст. Бо назардошти ин ҳолат, дар назди Вазорати маориф ва илм ситоди доимоамалкунанда ба фаъолият пардохт, ки дар он тамоми роҳбарони зерсохторҳо ба тариқи ҳузурӣ ва онлайнӣ иштирок карда, барои ҳалли мушкилоти мавҷуда тадбирҳо меандешанд. Вазорати маориф ва илм дар асоси шартномаи чорҷониба ҷалби омӯзгорон ба муассисаҳои таълимиро ба роҳ мондааст, ки ин тарзи муносибат, аз як сӯ, омӯзгорони ҷавонро ба таълиму тарбия шавқманд намояд, аз сӯи дигар, ба ин васила мушкилоти норасоии омӯзгорон тадриҷан бартараф карда мешавад.

Ин ҳама моро боз ҳам сари ҳамон андешае меорад, ки сармояи инсонӣ, дар ҳақиқат, омили рушди ҷомеа аст. Ҳақ бар ҷониби Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аст, ки гуфтаанд: “Рушди сармояи инсонӣ омили калидии баланд бардоштани сатҳу сифат ва самаранокии соҳаҳои иҷтимоӣ, махсусан, маорифу тандурустӣ, илму инноватсия, инчунин, фаъолияти самараноки муассисаҳои илмӣ мебошад.”

МАҚОМИ ИМЛО ДАР РУШДИ ИЛМ ВА ЗАБОН

Саида
НАБИЗОДА –
муаллифи
китоби дарсии
“Забони тоҷикӣ”
барои синфи 5

Забони тоҷикӣ бо таърихи зиёда аз ҳазорсолааш дар миёни даҳҳо забони дунё мавқеъ ва маъруфияти хоса дорад. Агар дар муқоиса ба забонҳои дигар халқу миллатҳо ба забони худ нигарем, бештару бештар ба он эҳтиром қоиладар мешавем. Зеро бо ин забон ашхосе ба мисли Фирдавсиву Сино, Хайёму Берунӣ, Ҳофизу Саъдӣ, Айниву Турсунзодаву Лоиқ, Бозору Гулрухсор... осори гаронбаҳое навиштаву ба китобхонаи таърихи миллат тақдим кардаанд, ки метавон ҳар кадомро сарвати фарҳангу тамаддуни ҷаҳонӣ ҳисобид.

Таърих ва насли калонсол гувоҳанд, ки дар 70 соли таърих мо ба одигӯӣ одат кардем, ончунон ки дар фаҳму дарки осори бузургони худ мушкилӣ мекашидем. Ба қавле, гуфтору навишторамон хеле омиёна гашт ва таровати каломи классиконро аз даст дод. Хушбахтона, охириҳои солҳои 80-ум бо эҳсоси баланди худшиносии бузургону рӯшанфикрони миллат ба забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ дода шуд, қонуни забон қабул гашта, қоидаҳои имло ба тасвиб расиданд. Ин иқдоми наҷиб барои бисёр халқу миллатҳои дигар ғайриинтизор гашт ва ҳатто писанд наафтанд. Агарчи вазъият муташанниҷ шуда, муддате мардум ба

пайваста раҳнамоӣ кардаву мекунад, аммо то ҳанӯз мо ба асли мақсад сарфаҳм нарафтем, ки нарафтем. Агар сарфаҳм мерафтем, атрофи имлоямон баҳсу мунозира ва эътирозҳо зиёд ба миён намеоманд. Худ қазоват кунед: дар моддаи 10-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатӣ” омадааст: “Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон забони илм забони давлатӣ аст.” Пас, ҷиддияти ин масъала бояд эҳсос гардад [3].

Биёед, бубинем: имкон ва раҳнамоӣ, ки барои ба ин ҳадаф расидан ба мо аз ҷониби Пешвои миллат насиб гаштаанд, чигунаанд.

Яқум, мақоми сиёсӣ. Забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ дорад ва “Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” қабул шуда, аз тамоми қишрҳои ҷомеа ва мақомот масъулияти ҷиддии муносибатро талаб мекунад.

Аммо ба назар мерасад, ки ба масъалаи забон ва имлои он дар бештари ниҳоду мақомоти давлатӣ беъътиной зоҳир мекунад (доир ба ин масъала дар қисми зиёди мақомоти ғайридавлатӣ ҷойи ҳарф задан нест). Тартиби коргузорӣ, шиору овезаҳо, ҳатто таълифоти “адибон”-и бешумор пур аз ғалат

забону илму маорифу фарҳанг беъътиной гаштаанд, ба бахту иқболи миллат нафаре сари давлат омад, ки тавонист, тавачҷуҳи ҷомеаро ба зарурати дарки ин масоил равона созад.

Тааҷҷубовар ин аст, ки Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо суҳанрониву нутқи пурмуҳтаво ва забони фасеҳ, бо дастуру тавсияҳои самаровар ба мо дар масири ниғаҳдошти забони тоҷикӣ

буда, ба зеҳни ҳар хонандаву бинанда халал ворид месозанд. Баҳри ислоҳи ин нуқсон бештар аст, ба ҳар масъули комиссияи татбиқи қонуни забон аз ягон ҳисоб ҳавасмандие ҷорӣ гардад. Дар он сурат талабот ва назорат хуб шуда, муносибат ба забон аз ҷониби ҳар шахрванд ҷиддӣ мегардад.

Дар асл забони тоҷикӣ яке аз фанҳои асосии таълим дар тамоми зинаҳои

тахсилот маҳсуб ёфта, аз як тараф, фанни таълим ва аз тарафи дигар, воситаи омӯзиши фанҳои дигар мебошад” [5].

Дуюм, таълими хоса. Таълими забони тоҷикӣ дар тамоми муассисаҳои таълимӣ, новобаста аз шакли забони таҳсил, ҷорист. Аммо вазъият тақозо мекунад, ки таълими ин фан дар нимгурӯҳҳо сурат бигирад, самараи бештар ба даст меояд. Ин масъала ҳарчи зудтар роҳи ҳалли худро ёбад, беҳтар аст. **Сеюм,** барои беҳтару пурсамар гардондани таълими забони тоҷикӣ лоиҳаҳои зиёде рӯйи даст гирифта шуданд. Камбудӣ он аст, ки дастурҳои омоданамудаи ин лоиҳаҳо аксаран осори тарҷумазадагӣ доранд, ки ин хеле хатарзо буда, нутқи шогирдонро яктарафа рушд мебахшад, ҳол он ки нутқи хаттӣ баёнгарии саводи асосии шахс маҳсуб меёбад. Ин раванд агар ислоҳ нашавад, таровати забони тоҷикӣ аз даст меравад. **Бояд ҳарчи зудтар тарҷумону муҳаррирони касбиро ба ин лоиҳаҳо ҷалб намуд.**

Чаҳорум, таълифи китоби дарсӣ. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз бо дастури раҳнамоии Сарвари давлат таълифот ва таъминоти китоби дарсиро барои тамоми намуди мактабҳо амри зарурӣ дониш ва бо ин мақсад тадбирҳои зиёдро рӯйи даст гирифт. Муҳим ин аст, ки барои беғалат ба таъъ расидани китобҳои дарсӣ ҳавасмандии муаллифон, муҳаррирон, муқарризон бештар гардад, қавоиди ягонаи имло ва аломатҳои китобат муқаррар гардад, тавре ки барои истифода аз онҳо назару пешниҳодҳои муҳими аҳли илм ва мутахассисон ба назар гирифта шавад, на аз як гурӯҳи корӣ [6].

Панҷум, дар кишвар ҷунбиши ниҳоят бузурги судманд, ҳаракати оммавии китобхонӣ ба миён омад: **чоппи бемаҳдуди китобҳои бадеӣ,** ки аз ин ҳисоб китобхонаҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла, китобхонаҳои мактабӣ (дар ҳоле ки солҳо ба анбор ва макони хомӯшон табдил ёфта буданд) аъзои зиёдеро ҷалб карда тавонистанд, мардумро ба китобу забон наздик гардонд.

Шашум, ташкили озмунҳои зиёда, баҳусус, озмуни “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст”, ки аз беҳтарин омилҳои рушди забони тоҷикӣ гашт, бемуҳобот, дастоварду қадами тоза дар ин самт гардид. Агар ҳавасмандиро дар оянда сидқан, на ба хотири ба даст овардани маблағ, таъмин карда тавонем, боз ҳам бурди забони мо мегардад [9].

Мусаллам аст, ки барои ҳифзи асолати забони тоҷикӣ ва рушди он **чанд**

ниҳод вобаста гардидаанд. Аз ҷумла, Институти забон ва адабиёти тоҷик ба номи А. Рӯдакӣ, Кумитаи забон ва истилоҳот, Вазорати маориф ва илм, Вазорати фарҳанг, ки ҳар кадом мутаносибан барои саҳм гузоштан талош меварзанд.

Вазорати маориф ва илм бо таҳияи барномаҳои таълимӣ ва чоппи китобҳои дарсӣ илмӣ, дастурҳои методӣ, инчунин, китобҳои адабиёти бачагона дар роҳи рушди забони тоҷикӣ муваззаф аст.

Вазорати фарҳанг дар чоппи китобҳои бадеӣ (назму наср) барномаҳои телевизионӣ ва радиой, матбуот масъулияти назорат карданро ба дӯш дорад. Гумон меравад, масъулият бояд дар ин самт зиёд гардад, хубтар аст, баҳусус, ҷилавгирӣ кардани ин ниҳод аз чоппи китобҳои пурғалат амри заруриест.

Кумитаи забон ва истилоҳотро мебошад сари ҳамгунсозии истилоҳот дар тамоми самтҳо ва назорати иҷрои Қонун “Дар бораи забони давлатӣ” ва иҷрои Барномаи давлатӣ саҳим бошад.

Вале масъалаи имло кори забоншиносонест, ки асосан дар **Институти забон ва адабиёти тоҷики АМИТ** бояд қарор дошта бошанд. Бале, барои пешниҳоди имлои ягонаву бе даъво гурӯҳи корӣ дар назди ин ниҳод бояд рисолат дошта бошанд, на дар назди Кумитаи забон ва истилоҳот.

Бисёриҳо мепурсанд, ки чаро замони Шуравӣ саводи хаттии хонандагону донишҷӯён дар сатҳи баланд қарор дошт ва беҳтарин нависандагону олимону рӯзноманигорон ба майдони илму адаб баромадаву осори пурарзиш аз худ мегузоштанд, имрӯз не. Албатта, ҷавоб маълум аст: меъёри ягона ҷорӣ буд, дастури таълими имло беғалат ва дастраси ҳамагон гашта буд, баъзе масъалаҳои баҳснок тавассути матбуот заминаи хулосаи асосӣ мегаштанд.

Аммо имрӯз бо вучуди талошҳои зиёди Кумитаи забон ва истилоҳот, боз ҳам наметавонем, аз мушкилот бираҳем. Қоидаҳои имло ва аломатҳои китобати мо нофаҳмиҳои зиёде доранд, ки мутаассифона, дар зарурат тавсияе дастрас карда намешавад. Дуруст аст, ки Фарҳанги имло 10-11 сол пеш ба таъъ расида буд, аммо ба он тартиб мушкилкушоӣ кори мо намегардад.

Фарҳанги дигари имло интизори коркарди мутахассисон буда, мардум бо интизорӣ то ҳанӯз дар чоппи китобҳо, умуман, илму таълим душворӣ мекашанд. Ҳамин аст,

ки дар чопи дастуру китобҳо, ҳатто қарору қонунҳо “меъёр”-ҳо риоя намегарданд.

Вақте имлои мо бо чунин “гуногунрангӣ” зуҳур кунад, вақте истилоҳоти ягона дар илм вучуд надошта бошад, чӣ тавр мо метавонем, забони илмро рушд бахшем ва мақоми онро болову воло нишон диҳем? Бигирем, истилоҳоти забони тоҷикиро, ки солҳо баҳси забоншиносон хулосаи дурусту барқоеро ба миён оварда наметавонад. Бархе забоншиносони мо “истикқолияти забону миллат” гуфта, “сарфу наҳв”-ро интиҳоб мекунад, бархе дигар, ба истилоҳи байналмилалӣ (морфологияву синтаксис...) бартарӣ медиҳанд [4]. Баъд санги маломат ба сари муаллифони китобҳои дарсӣ, ки аз ин гирумунҳои беҳуда хаста ҳам шудаанд, меафтад.

Номзади илми филологӣ Азим Байзоев бар ин назар аст, ки дар Қоидаҳои имло дар баъзе маврид дарку шарҳи баъзе масъалаҳои имло норавшанӣ ба мушоҳида мерасад. Ба таъкиди ӯ, мо “ба таҳия ва нашри **“Шарҳи Қоидаҳои имло”** ниёз дорем. Шарҳ бояд мантиқан дуруст бошад ва бо намунаҳои бештар манзури хонандагон гардад. Дар таҳияи “Шарҳи Қоидаҳои имло” мисли таҳияи дигар дастурҳои иловагӣ мутахассисони варзидаро ҷалб кардан хеле муҳим аст. Тақия ба як гурӯҳи маҳдуд дигар чорасоз набудани худро собит сохтааст” [1].

Нуфузи забон аслан ҳамон вақт боло меравад, ки забони илм устувор бошад. Сарвари давлат борҳо сари ин масъала таъкид карда, аз ҷумла, гуфтаанд: «Моро лозим аст, ки барои ҳамқадами замон шудани забони давлатӣ ва бар пояи забони илм рушд кардани он дастҷамъона кӯшиш намоем» [8].

Аммо ку ӯши шунаво?

Бояд дониста бошем, ки ба имло назари ҷиддӣ кардан паёмадҳои хуб дорад: маҳз дар ин сурат муаллиму муаллиф ва хонандаву бинанда ба иштибоҳ намеафтанд ва дар дуруҳа сардаргум ҳам наемонанд. Воқеан, тааҷҷубовар аст: кирову чаро зарур мешавад, ки имло зуд-зуд дигаргун шавад, меъёрҳои мавҷуда ноҳида гирифта ва ё сарфи назар гарданд?

Ҳол он ки маҳз меъёри ягона метавонад омили инкишофи забон гардад. Таваҷҷуҳ ба ин масъала метавонад дар милликунони забони технологияҳои нав ва рушди забони қонунгузори мо, ки ҳарф дар ин самт ҳам кам нест, мусоидат намояд. Ҳақ бар ҷониби Президенти кишвар аст, ки мегӯянд: “Вазифаи мо, махсусан, олимону донишмандони имрӯз аз он иборат аст, ки

дар шароити рушди босуръати илму техникаи муосир қудрати забони модариамонро боз ҳам афзун намуда, бо истифода аз сарвати бузурги луғавии забони тоҷикӣ онро ҳамқадами замон гардонем” [7].

Ҳар нафаре, ки худро соҳибзабон медонад, бояд ин таъкидро дар зеҳни худ ҷо кунад ва аз пайи озодагиву беолоиши забони модару давлати худ, ба хоҳири ҳифзи ин арзиши муқаддас ва муаррифии худу кишвари хеш талош варзад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби “Забони миллат-ҳастии миллат” дуруст қайд кардаанд, ки забон чун падидаи фарҳанги миллӣ барои худро шинохтани шахс, васеъ гардондани ҷаҳонбинӣ ва ҳофизаи маънавӣ воситаи муҳими таъсиррасонист [6]. Пас, барои низоми дурусти таълими забони тоҷикӣ замон талаб мекунад, ки мо тавассути муносибатҳои босалоҳият хонандаи имрӯзро бо фарогирии донишу малақаҳои забонӣ тарбия карда, ӯро барои ҳалли ҳар мушкили пешорӯ омода намоем. Забон дастоварди ҷомеа, ки бошад [2], моро зарур аст, лаҳзае ин нукта ва муқаддасоти миллату давлат будани онро аз хотир дур накунем.

Адабиёт

1. Азим Байзоев. Муаммоҳои имлои забони тоҷикӣ. – Душанбе: Сифат, 2022. – с.66.
2. Аламхон Кӯчаров. Ҳифзи забон вазифаи ҷомеа аст. – “Омӯзгор”: №46, 15 ноябри соли 2013.
3. Донишномаи забони тоҷикӣ. – Душанбе: “Сарредаксияи илмии Энциклопедияи миллии тоҷик”, 2022, с.385.
4. Ноилшо Нуралиев, Саида Набиева, Насриддин Охунзода. Мизи мудаввар: Имло аз иштибоҳ роҳи наҷот меҷӯяд. – “Маърифати омӯзгор”: №6, 2017; саҳ.36-43.
5. Сайдамир Аминов. Муносибат ба забон. – “Маърифати омӯзгор”: №11-12, 2015, саҳ.24-27.
6. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат-ҳастии миллат. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020, с.5.
7. Паёми табрикотӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ (05.10.2018). - <http://prezident.tj/node/18585>.
8. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (04.10.2019). <http://prezident.tj/node/21519>.
9. С.Набизода. Китоби дарсӣ: Мушкил чӣ ё кист? - “Минбари халқ”, №45, 10 ноябри соли 2021.

МАКТАБУ МАОРИФ ДАР НИГОШТАҲОИ МАОРИФПАРВАРОН

Дар нимаи дууми асри XIX дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии адабии Осиёи Марказӣ равияи нав бо номи маорифпарварӣ арзи ҳастӣ намуд, ки ҷараёни ташаккул ва тақомули он то ибтидои асри XX идома ёфтааст. Маорифпарварони тоҷик Аҳмади Дониш, Қорӣ Раҳматуллоҳи Возех, Шамсиддин Шоҳин ва насли дууми онҳо чун Сиддиқии Аҷзию Тошхоҷаи Асирӣ, Муҳаммадсиддиқи Ҳайрату Садриддин Айнӣ, Мирзо Сирочи Ҳакиму Файёзи Хуҷандӣ ва дигарон, ки равияи насли аввалро идома меоданд, нисбат ба сохти феодалии ва тартиботи давлатӣ нафрати саҳт доштанд.

Чунонки маорифпарварони рус ҷонибдори маорифу озодӣ буда, кӯшиш мекарданд, ки дар Россия низоми аврупоӣ ҷорӣ гардад, маорифпарварони тоҷик низ илму маорифи дунявиро тарғиб ва тартиботи зиндагии русию аврупоиро ташвиқ мекарданд. Ин гурӯҳи бузурги равшанфикрони тоҷик кӯшиш мекарданд, ки манфиатҳои мардуми камбизоатро ҳимоя намоянд. Расул Ҳодизода дар тадқиқоти муфассали худ асарҳои Аҳмади Дониш “Наводир-ул-вақоъ”, “Рисола дар назми тамаддун ва таовун” ва “Савонех-ул-масолик”-и Возеху лирикаӣ Шоҳинро

мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дода, исбот намудааст, ки “афкор ва фаъолияти маорифпарварони тоҷик дар нимаи дууми асри XIX асосан ба се равия, яъне бо равияи танқиди сохти давлатӣ ва иҷтимоии феодалии, тарғиби маърифат, илму дониши дунявӣ, тарғиби тарзи зиндагӣ (ҳатто, давлатии)-и мамлакатҳои Аврупо ва Россия

ва ниҳоят бо равияи ҳимоя намудани манфиати оммаи меҳнаткаш зоҳир мегашт” [4,с.105].

Маорифпарварони тоҷик дар он замонҳои тираву тори аморати Бухоро ҷасурона қадам гузошта, дар эҷодиёти худ руҳониёни расмиро бераҳмона танқид карда, фасодии байни умаро ва уламоро кушода, нуқсонҳои усулҳои дарс, беарзиш ва нодаркор будани аксари чизҳои фанҳои дар мадраса хондашавандаро фош намудаанд. Маҳз ҳамин ҷиҳат буд, ки муллоҳои мутаассиб маорифпарваронро тухматҳо мезаданд. Вале ин ноҳақгӯфторихо дар байни омма боиси коста шудани обрӯӣ ва иззату эҳтироми онҳо нагашта, сафи пайравону мухлисонашон рӯз ба рӯз зиёд мешуд. Баъд аз истилои Россия нуфузи фарҳангу илму дониши он ба Осиёи Марказӣ қувват гирифт. Дар шаҳрҳои Тошканду Самарқанд ва Хуҷанд нашри рӯзномаҳо оғоз ёфт, ки дар он равшанфикрони муслмон низ ширкат мекарданд. Дар мактабҳои хусусии русӣ бошад, бачагони ашхоси сарватманд забони русӣ ва улуми навини аврупоӣ меомӯхтанд. Россия барои тоҷирон ва дигар табақоти аҳолии, аз қабилҳои донишмандон як равшанае буд, ки онҳо аз он ҷо чашм ба Аврупо ва ҷаҳони Ғарб низ кушоданд. Дар натиҷаи ин, дар Осиёи Марказӣ нуфузу таъсир ва интишори фарҳангу тамаддуни Россия ва Аврупо зиёд мегардид. Чунин таъсир дар афкори иҷтимоии ҷомеа низ нақше гузошт ва дар заминаи андешаву ақоиди муслмонӣ падидаҳои наво аз орову андешаҳои

Ҳамза БОҚИЕВ - номзади илмҳои филологӣ, дотсент, мудирӣ кафедраи забон ва адабиёти тоҷики ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ

аврупой ба миён омад. Падидаҳои наворой ва андешаҳо таҳти таъсири Россия ва Аврупо, қабл аз ҳама, ба риштаи мактабу маориф ва таълим дахл мекарданд. Аз ин ҷо раванди ҷадиди чунин андешаҳо дар афкори иҷтимоӣ ва адабӣ ба ҷараёни маорифпарварӣ марбут буд, ки бунёдгузор ва мубаллиғи он ақоиду андешаҳо дар Осиёи Марказӣ, бахусус, аморати Бухоро Аҳмади Дониш ба шумор мерафт. Бо вучуди инқилобу ихлоли рӯзгор ва муҳолифати уламои суъ ва ҳуққоми дарбор, киштаҳои Аҳмади Дониш ва ҳамроҳону ҳамсафони ӯ дар мазраи маънавии ҷомеа самару ҳосили хайру нек бор овард. Равшанфикроне, ки дар заминаи афқору андеша ва ақоиди маорифпарварии охири асри XIX тарбия ёфта буданд, дар ибтидои садаи XX кори гузаштагони худро дар вазъияти нави сиёсӣ иҷтимоӣ идома доданд. Аҳмади Дониш, ки ба қавли устод Айнӣ, дар “уфуқи тираи Бухоро чун ситораи саҳаргоҳӣ, ки дар поёни шабҳои тор дурахшону тобон зоҳир мешавад” [1,с.20] зуҳур намуда, роҳи маорифпарварони оғози қарни XX-ро бо нури тафаккуроти худ равшан мекунад. Дар чунбиши фикрӣ ва тафаккури иҷтимоӣ масъалаи мактабу маориф, дар усул ва ҳадафҳои навин мақоми марказӣ дошт. Устод Айнӣ, ки худ аз муҳаррикони ин чунбиши фарҳангӣ ва сиёсӣ буд, роҷеъ ба ин масъала чунин менависад: “Ба шӯр омадани инқилоби Бухоро аз масъалаи мактаб сар мешавад” [1,с.29]. Аз ин лиҳоз, барои пешрафти ҳаёти фарҳангии илмии аморати Бухоро таъсис додани макотиби усули нав ва таблиғу тарғиби ин намуд мактабҳо дар байни омма низ арзиши калон дошт. Аввалин мактабҳои ҷадидӣ, ки дар шаҳри Самарқанд бо кӯшиши шоир Сиддиқии Аҷзӣ ва муаллим Абдулқодир Шакурӣ таъсис ёфта буданд, аз ҷониби маорифпарварону зиёиён самимона пазируфта шуданд. Раҳим Ҳошим аз муаллими аввалини худ ёдовар шуда, чунин менависад: “Марде (ишора ба Абдулқодир Шакурӣ-Ҳ.Б.) буд фидоии мактаби нав ва усули таълими нав. Дар таърихи мактаби нави тоҷик, дар расондани табақаи нави зиёиёни тоҷик саҳифаи аввалро ӯ кушодааст” [6,с.73]. Ин фидоии миллат барои ҷорӣ намудани тарзи нави таълим дар мактабҳои ҷадид ба бархӯрди девонавори муллоҳо ва мактабдорони кӯҳна рӯ ба рӯ мегардад. Ҳамин нотавонбинию ҷаҳолатпешагии онҳо буд, ки “дар муддати понздаҳсол-то аввали инқилоб ин мактаб ёздаҳ бор ҷой иваз кардааст” [6,с.76]. Таълим дар мактаби усули нави Шакурӣ асосан бо забони тоҷикӣ сурат гирифта,

инчунин, забонҳои ўзбекӣ ва туркӣ низ омӯзонидани мешуданд. Китобҳои дарсиро аксаран аз Тотористон ва Боку меовардаанд. Муаллим Шакурӣ маҳз ҳамин мушкилоти дар мактаб ҷойдоштаро бартараф кардани шуда, пайи таълифи китобҳои таълимӣ камар мewanдад. Ҳарчанд ки дар ин солҳо Саидахмади Васлӣ бо номи “Баён-ул-хуруф” (1903) ва Маҳмудхоҷаи Бехбудӣ бо номи “Асбоби савод” (1905) барои макотиби ҷадид алифбо тартиб дода, ҷоп кунонида бошанд ҳам, боиси қонеъ намудани талаботи муаллим Шакурӣ нашуданд. Аз ин рӯ, дар сари масъалаи зикршуда дар байни муаллим Шакурӣ ва Бехбудӣ андаке гиламандӣ ба амал меояд”.

Баъди бозгашт аз Россия Маҳмудхоҷаи Бехбудӣ барои макотиби усули ҷадид ба забони тоҷикӣ китобҳои дарсӣ таълиф менамояд, ки яке аз онҳо “Китоб-ул-атфол” мебошад. Китоби мавриди назар ҳам аз ҷиҳати мавзӯ ва ҳам аз ҷиҳати тадрис як чизи тамоман нав дар соҳаи маориф маҳсуб мешуд. Расул Ҳодизода роҷеъ ба забони ин асар чунин менависад: “Забони ин китоб низ сабуку услуби наво дар забони адабии тоҷик буд ва дар равнақи забони адабии тоҷик нақши муҳимме дошт” [5]. Инчунин, Бехбудӣ барои мактаби усули нав дастуру китобҳои таълимии “Мухтасари ҷуғрофиёи умумӣ”, “Мухтасари ҷуғрофиёи Россия”, “Мухтасари таърихи ислом”, “Амалиёти ислом”, “Мадхали ҷуғрофиёи имронӣ”, “Харитаи Туркистон, Бухоро ва Хева”-ро тартиб дода, нашр мекунад. Китобҳои дар фавқ ишорашуда барои дар руҳияи худшиносию ҷаҳоншиносӣ тарбия ёфтани наврасони Самарқанду Бухорои ибтидои асри XX хидмати шоистае кардаанд. Соли 1908 яке аз муаллимони мактаби нав Ҳоҷӣ Муин бо роҳбарии Абдулқодир Шакурӣ таҳти унвони “Раҳномаи савод” алифбӯе тартиб дод ва он “алифбӯи аввалини тоҷикӣ буд, ки бо риоят ба усули таълими амалӣ бевосита аз тарафи муаллими кордидае тартиб дода шуда буд” [6,с.77].

Дар шаҳри Бухоро низ макотиби усули ҷадид кушода шуданд, ки таъсисдиҳандагони аввалин чунин мактаб тоторҳои муқими Бухоро буданд. “Соли 1906 тоторҳои Бухоро, менависад Муҳаммадҷон Шуқуров, - барои фарзандони худ як мактаби усули ҷадид кушоданд. Услуби таълими ин мактаб, ки услуби савтия ном дошт, ба дастовардҳои илми педагогикаи Россия, аз ҷумла, педагоги машҳури рус К.Ушинский асос ёфта буд. Айнӣ дар ин мактаб соли 1907 шаш моҳ (қори устод Айнӣ дар мактаб асосан аз тарҷумонӣ иборат буд, ки дастурҳои таълимию дарсҳои муаллими тоторро барои

толибилмони бухорой ба тоҷикӣ тарҷума менамуд.-Ҳ.Б.) усули нави омӯзишро ёд гирифт” [7,с.36]. Бамаврид аст зикр намоем, ки дар байни мусулмонони Россия, аз соли 1883, аз оғози наشري рӯзномаи “Тарҷумон” масъалаи мактаб ба миён омада буд, ки то соли 1908 дар ғушаҳои мухталифи Россия аз ҷониби мусулмонони тараққипарвар мактабҳои усули нав таъсис дода шуданд. Дар аморати Бухоро бошад, то соли 1908 дар хусуси мактабҳои усули ҷадид тамоман сухан намерафт. Фақат бо омадани Исмоил Ғаспиринский ба Бухоро (тобистони соли 1908) масъалаи мактаб низ ба миён омад. Бино ба ғуфтаи устод Айнӣ, “вай (ишора ба Исмоил Ғаспиринский-Ҳ.Б.) чунонки дар ҳама ҷо мекард, дар Бухоро низ масъалаи мактабро бардошт” [1,с.30]. Исмоил Ғаспиринский бо тараққипарварони Бухоро Мирзо Муҳиддин Мансурзода ва Мирхон Порсоев ва чанд нафари дигар дар хусуси макотиби нав суҳбат менамояд. Натиҷаи ин суҳбат ба он оварда мерасонад, ки мактаби тоторон барои тоторҳо ва бухороиҳо умумӣ карда, ба расмият дароварда шавад. Инчунин, барои мактаби усули нав бинои муносибе аз давлат гирифта шавад. Дар ин хусус, устод Айнӣ чунин менависад: “Исмоилбек вақти рафтани ба амир Абдулаҳад ва ба маъмури дигари Бухоро дар бораи мактаб тавсияҳо кард, лекин аз ин ташаббуси вай натиҷае ҳосил нашуд. Фақат мактаб аз ҳавлии Мулло Низом ба ҳавлии Холид Бурношев ном тотор кӯчонида шуд ва чанд бачаи бухорой ба мактаб қабул шуданд” [1,с.30]. Маҳз ҳамин чизҳои дидаашон чашми тараққипарварони Бухороро боз намуд. Онҳо акнун худ пайи кушодани мактабҳои ҷадид камар мебастанд. Аз ҷониби худи бухороиён таъсис ёфтани макотиби нав, руҳияи онҳоро дигаргун намуд. Устод Айнӣ, ки худ яке аз таъсисдиҳандагони аввалин мактаби усули нав дар Бухоро буд, тафсилоти кушода шудани мактаби нахустинро чунин баён мекунад: “Соли 1326 ҳ. (1908) дар фасли тобистон нависандаи ин сатрҳо бо шарикдарсам Ҳомидхоҷаи Меҳрии Бухорой ба Самарқанд саёҳат кардем. Дар ин рӯзҳо шарикдарси дигари мо-Мирзо Абдулвоҳиди Мунзим дар Самарқанд, дар матбааи Демуров ба табъи китобе машғул буд... Рӯзе, вақте ки марқади амир Темурро зиёрат мекардем, бо мулло Иброҳими Саидкамолзода (шоир ва яке аз маорифпарварони машҳури Самарқанд) вохӯрдём ва бо таклифи ӯ дар хонааш меҳмон шудём. Мулло Иброҳим баъд аз таом Шамсиддин ном писари худ ва

Тоҷииддин ном бародарзодаашро ба назди мо бароварда имтиҳон кард. Ин бачаҳо аз ҳисоб, ҷуғрофия, аз хат ва имло, аз таҷвид ва аз масъалаҳои динӣ ба мо маълумот доданд. Мо чизҳои, ки бисту панҷ сол дар мадраса хобида, ягон бор ҳам нашунида будем, аз ин бачаҳои 10-12-сола шунида, дар ғояти тааҷҷуб мондем ва табиист, ки мактаберо, ки онҳо мехонданд, рафта дидани шудём. Пагоҳӣ бо онҳо рафтем. Ин “Мактаби Шакурӣ” буд, ки соли 1312 ҳ. (1903) бо ташаббуси мулло Абдулқодири Шакурӣ кушода шуда буд... Хулоса, ба мактаби Шакурӣ мағрур даромада, мутаҳайир баромадем ва аз ҳамон рӯз сар карда, фикри мактаб тамоми мағзи моро ишғол кард” [1,с.31].

Баъди бозгашт ба Бухоро фикри таъсис додани мактаби усули нав онҳоро ором намегузорад. Сабаби ин беқарорӣ эшон дар он буд, ки онҳо мехостанд, ҳар чи зудтар бачагони қобилиятнокро аз ҷанголи мактабҳои куҳнаю муллоҳои чаласаводу ҷохилпеша раҳо созанду тақдири ояндаи насли авлодро равшан намоянд. Зеро онҳо хуб дарк карда буданд, ки пешрафту тараққиёти кишварашон ба ҷавонони соҳибилму дониш вобастагии ногузастанӣ дорад. Аз ин рӯ, он чор дӯст- Мунзим, Айнӣ, Меҳрӣ ва Ҳамдӣ, ки муллозодагони рӯшанфикри давр буданд, барои кушодани аввалин мактаби усули нави тоҷикӣ иқдом намуданд. Хушбахтона, моҳи октябри соли 1908 дар шаҳри Бухоро, дар ҳавлии Мирзо Абдулвоҳид ба забони тоҷикӣ нахустин мактаби усули ҷадид кушода шуд. Азбаски ин таҷрибаи аввалин буд, муассисони мактаби усули нав аз китобҳои дарсӣ ва таҷрибаи мактабдорони тотор истифода мекарданд. Овозаи ташкили мактаби усули нав дар миёни уламои дину ва муфтиёну қозиён ва амалдорони дарбор шӯре барпо намуд ва ҳама ба таҳриму тақфири ин амр бархостанд. Албатта, чанде аз уламои рӯшанфикр низ амсоли домулло Икром низ буданд, ки мактаби усули навро хилофи шариат ва дин намедонистанд. Бо вуҷуди ҳамаи ин, нируҳои муртаҷеъ чирадастӣ намуданду ниҳоят бо ташвиқи тарғиби онҳо вазири аввали кушбегӣ фармоне барои бастанӣ мактаб ба имзо расонид. Мактабе, ки ба қавли устод Айнӣ, “шогирдонаш чун булбулони боғи ҷаннат буданд” [1,с.51], баъди ёздаҳ моҳи фаёолияташ баста гардид. Ҳуҷуму шӯриши муллоҳо ва мударрисони мадраса ба муқобили макотиби усули ҷадид дар Самарқанд низ сурат мегирифт. Соли 1912 дар майдони Регистон уламо ва мударрисони мадрасаи Улуғбек як

намоиши умумӣ барпо намуда, алайҳи макотиби ҷадид баромада, барои бастанӣ онҳо фатво доданд. Фақат бо даҳлати муфти Маҳмудхоҷаи Беҳбудӣ тавассути рӯзномаи худ (маҷозу машруъ будани ин макотибро аз рӯи аҳкоми дину шариат исбот намуд) таҳҷуми куҳнапарастонро фурӯ нишонд. Ҳамзамон, бо ташкили макотиби ҷадид таълифи китобҳои дарсӣ низ аз рӯи таълими нав авҷ гирифт. Дар Самарқанд китобҳои таълифнамудаи Абдулқодири Шакурӣ, Исматуллоҳ Раҳматуллозода, Ҳоҷӣ Муину Маҳмудхоҷаи Беҳбудӣ ва дар Бухоро китобҳои иншокардаи устод Айни ва Мунзим ба чоп расиданд, ки аз онҳо дар ҷараёни таълим дар мактабҳои нав истифода мекарданд. Макотиби усули ҷадид, ки дар шаҳрҳои Самарқанд ва Бухоро аввалин бор таъсис ёфта буданд, ҳамеша байни худ дар самти татбиқи навғониҳои таълиму тарбия робита барқарор намуда, таҷриба иваз мекарданд. Соҳиб Табаров роҷеъ ба ин робитаҳои макотиби нав чунин менависад: “Пас аз ин (ишора ба сафари аввалини онҳо, ки тобистони соли 1908 ба миён омада буд.-Ҳ.Б.). Мунзим ва Айни бори дигар ба муҳлати даҳ рӯз ба Самарқанд сафар карда, боз бо таҷрибаи мактаби Абдулқодири Шакурӣ, бо рафти таълим ва қабули имтиҳони умумӣ аз талабагон дар мактаб шинос гардиданд ва бо Маҳмудхоҷаи Беҳбудӣ вохӯрданд. Баъд аз он ки ба Бухоро баргаштанд, дастовардҳои навашонро, ки аз таҷрибаи мактаби Шакурӣ гирифта буданд, дар мактаби усули ҷадиди Мунзим дар амал татбиқ намуданд” [3,с.32].

Китоби хонише, ки Абдулқодири Шакурӣ таҳти унвони “Ҷомеъ-ул-ҳикоёт” барои макотиби усули ҷадид тартиб дода буд, солҳои 1907-1908 такроран нашр гардид. Дар китоби мавриди назар аз осори мансури адабиёти форсии тоҷикӣ беҳтарин ҳикояҳои хурди ахлоқӣ-тарбиявӣ интихоб ва ба услуби содаву фаҳмо гардонда шуда буданд. Муаллиф дар нашри дувуми китоби мазкур аз ҳикояҳои хурди барои бачагон навиштаи Л.Н.Толстой чандеро ба тоҷикӣ тарҷума карда, чанд масали нависандаи машҳури рус А.Криловро низ бо наср ва масали “Рӯбоҳ ва ангур”-ро бо назм тарҷума намуда, ҷой додааст, ки онҳо аз нахустин тарҷумаҳои бадеии русӣ ба забони тоҷикӣ маҳсуб меёфтанд. Ниҳоят, шиносоии зиёиёни тоҷик бо намунаҳои осори адабиёти рус ва баъзе халқҳои Шарқ барои адабиёти тоҷик нақши муассир гузошт. Мо таъсири онҳоро дар аввалин осори насрӣ ва китобҳои дарсӣ, ки бо равияи нав таълиф шудаанд, то андозае

мушоҳида менамоем. Намунаи ин “Таҳзиб-ус-сибён”-и устод Айни ва “Ҷомеъ-ул-ҳикоёт”-и А.Шакурӣ мебошанд. Уламои дин ва мударрисони ҷоҳил аз вусъати макотиби ҷадид ва афкори нави тараққиҳоҳона ба тарс афтода, ба амир бо аризаи шаръӣ муроҷиат карданд ва амир бо тарғиби онон ба қатъи таҳсил дар мактабҳои усули ҷадид фармон ба имзо расонид. Ин як зарбаи сахте буд ба фаъолияти тараққиҳоҳону ислоҳотҷӯени Бухоро ва ба равнақи афкори нав дар муҳити тираву тори аморат. Чунин таъқибу таъйиқ ва таҳрими макотиби усули нав ва ҷунбиши тараққиҳоҳӣ аз тарафи амир Олимхон то рӯзи суқути аморат ва сарнагун шудани фирорӣ гаштани ӯ аз Бухоро идома дошт. Аммо ин ҳама гомҳои неруманди афқору андешаҳои ислоҳотҳоҳию ҷунбиши инқилобии афкори навро монё шудан наметавонист.

Дар маҷаллаву рӯзномаҳо ва китобҳои ҷудогона интишори ашъори инқилобӣ ва интихобӣ низ хеле вусъат пайдо намуд. Дар ашъори Садриддин Айни, Абдулвоҳиди Мунзим, Ҳоҷӣ Муини Самарқандӣ, Асирии Хуҷандӣ, Мирзо Сирочи Ҳаким, Сиддиқхоҷаи Аҷзӣ, Файёзи Хуҷандӣ мавзуи таблиғи мактабу маорифи нав, даъвати мардум ва насли ҷавон ба мактаб ва таълими улуми дунявӣ ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ мавқеи намоён дошт.

Адибони маорифпарвар бо тамоми ҳастӣ маорифрову пешрафти илму техникаи дунявиро тарғиб мекарданд. Онҳо муътақид буданд, ки тавассути илму дониш мардумро аз зулму асорат, аз ҷаҳлу ҷаҳолат наҷот бахшидан имконпазир аст.

Адабиёт:

- 1.Айни, С. Таърихи инқилоби Бухоро (Баргардонанда аз ўзбекӣ ба тоҷикӣ ва мураттиб Р.Ҳошим)/ Садриддин Айни.-Душанбе: Адиб, 1987.
- 2.Асирӣ, Т. Ашъори мунтахаб/ Тошхоҷаи Асирӣ.-Душанбе:Адиб, 1987.
- 3.Табаров, С. Мунзим/ Соҳиб Табаров.-Душанбе:Ирфон,1991.
- 4.Ҳодизода, Р. Адабиёти тоҷик дар нимаи дувуми асри XIX/ Расул Ҳодизода.-Душанбе:Дониш, 1968.
- 5.Ҳодизода, Р. Зинданом аст кори нек/ Расул Ҳодизода// Посух,1996,11-уми март.
- 6.Ҳошим, Р. Сухан аз устодон ва шогирдон/Раҳим Ҳошим.-Душанбе:Ирфон, 1983.
7. Шукуров, М. Насри реалистӣ ва тафаккури шуури эстетикӣ/ Муҳаммадҷон Шукуров.-Душанбе: Ирфон, 1987.

ЧАШНИ “МЕЛОДИ ОТАШ” ДАР БАДАХШОН

Таърихан чашни Сада зери таъсироти фарҳанги бегона, ё худ сиёсатбозиҳои давру замон ба аҳди нестӣ расида бошад ҳам, ёде аз он дар осори бадеӣ ва илмӣ монда, ниёғони мо онро дар замони хеш тавсифи тоза бахшидаву чун мероси гаронбаҳо ба минбаъд боқӣ гузоштаанд. Сада, ки таърихан таҷлил мешудааст, пас, чашн аст ва шоирони ҳамаср, Фирдавсиву Унсурии Ғазнавӣ низ, Садаи аз аҳди қадим омадаро чашн хондаанд:

*Шаб омад, барафрӯхт оташ ба кӯх,
Шаб омад, барафрӯхт оташ ба кӯх,
Ҳамон шоҳу дар гирди шоҳ он гурӯх.
Яке чашн кард он шабу бода х(в)ард,
Сада номи он чашни фархунда кард.
Зи Ҳушанг монд ин Сада ёдгор,
Басе бод чун ӯ дигар шаҳриёр.*

Фирдавсӣ

***

*Сада чашни мулуки номдор аст,
Зи Афредуну в-аз Ҷам ёдгор аст.
Унсурии Ғазнавӣ*

Аз ҳама бештар оид ба чашни Сада мутафаккири форсу тоҷик Абурайҳони Берунӣ (973-1048) маълумот дода, дар «Китоб-ут-тафҳим»-аш овардааст, ки Сада «обонрӯз аст аз баҳманмоҳ. Ва он даҳум рӯз бувад. Ва андар шабаш, ки миёни рӯзи даҳум аст ва миёни рӯзи ёздаҳум оташро зананд ба гавзу бодом ва гирд бар гирди он шароб хӯранд ва лаҳву шодӣ кунанд... Ва аммо сабаби номаш чунон аст, ки аз Сада то Наврӯз панҷоҳ рӯз аст ва панҷоҳ шаб».

Ғарибшо ҚИМАТШОЕВ –
дотсенти
кафедраи
идоракуни ва
таълими фанҳои
гуманитарии
ФДҶТИБКСМ дар
ВМКБ

Тибқи хулосаҳои илмӣ “Сада”- ифодаи адади сад буда, аз вожаи «садак»-и паҳлавӣ гирифта шуда, дар арабӣ «сазақ» ва «садақ» омада, чашнест, ки дар баҳманрӯз (шаби даҳуми баҳман) бо барафрӯхтани оташ таҷлил мегардад. Абурайҳони Берунӣ-донишманди бузурги илми риёзӣ низ номи “Сада”-ро аз шумораи сад ҳосилшуда собит карда, онро чашн, ёдгоре аз Ардашер писари Бобакон гуфтааст. Ин маълумоташ

далел бар он аст, ки дар замони давлатдорӣ Сосониён низ ин чашн бо шукӯҳу ҷалол таҷлил мешудааст. Таърихи нишонаҳои пайдоиши чашни Сада, ки марбут ба Хуршед ва тимсоли он оташ аст, муҳаққиқон аз рӯи фарҳанги гуфторӣ (шифоҳӣ) ва хулосаҳои илмӣ, қадимтар аз аҳди ориёӣро, дорои таърихи 10-12 ҳазорсола меҳисобанд. Аз он давр, Хуршеди оламафрӯз нахустсабаби таҷлили чашни Сада гардида, парастии он чун маъбади оташ ва нур ба ҳукми анъана даромадааст. Ҳатто бо вуруди дини Ислом, тарғибгаронаш баҳри густаришу

таҳкими пояҳои ин дин, дилбандиву эътиқоди қавии мардум нисбат ба Сада ва баъдан Наврӯзро дида, ба хоҳири кам намудани норозигиҳои онҳо, то аҳде нишонаҳои ин чашнхоро нигоҳ доштаанд. То як давраи муайян Сада аз тарафи амирони давр, аз ҷумла, давраи Маликшоҳи Салҷуқӣ, шаби 18 зулҳиҷҷаи соли 484 ҳиҷрӣ (30 январи 1091) дар Бағдод чашн гирифта шудааст...

Ҳамин тавр, ориёиҳо оинҳои ҷашни Садаро нигоҳ дошта, ногузир бо иловаи баъзе унсурҳо, онро то асри XII таҷлил намудаанд. Умари Хайём дар “Наврӯзнама” навиштааст, ки: “Ҳар сол то ба имрӯз ҷашни Садаро подшоҳони некаҳд дар Эрон ва Тӯрон ба ҷой меоварданд, баъд аз он ба имрӯз замони ин ҷашн ба дасти фаромӯши супурда шуд ва фақат зардуштиён, ки ниғаҳбони сунани бостониянду ҳастанд, ин ҷашни бостониро бар по медоштанд”. Имрӯз низ дар Эрон ин анъана идома дошта, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, нишонаҳои он- гулхан афрӯхтан, аз болои он паридан, дар гирди он базм оростан ҳанӯз ҳам дар байни миллати тоҷик побарҷо монда, эҳёи он идома дорад. Сада дар масири таърих пайвандии ногусасташавандаи инсонӣ табиатро ифода карда, талаботи аҷдодонамонро муайян ва мақому муносибатҳо, одату анъаноташонро ба шакл даровардааст. Замин, ки офаришгоҳи тамоми неъматҳост, бе унсури офариниш, яъне бе гармии ҷонбахши Хуршед (нур, ё оташ), ризку рӯзии мавҷудоти зиндаи рӯи оламро дода наметавонад. Бахусус, дар Кӯҳистони Бадахшон, ки зимистонаш хеле тӯлонӣ, сербарфу қаҳратун мегузарад ва захираи ғизо барои ҳамаи мавҷуди зинда рӯй ба камӣ ва ҳатто, нестӣ меорад, мардум фарорасии гармии нури хуршедро хоса интизор мешаванд. Дар ин макон фасли зимистон беш аз шаш моҳ давом мекунад ва одатан, аз нимаи моҳи октябр сар карда то 20 (25) декабр борону барфи аввал меборад. Сипас хуноки қаҳратун (тахминан аз 18 (20) –уми моҳи декабр сар шуда, то 30 (31)–уми январ), то 40 рӯз давом мекунад ва мардум онро “**чиллаи зимистон**” меноманд. Тибқи гуфтору таҷрибаи таърихии ин мардум, дар чиллаи зимистон борону барф наборида, аслан, баъди **чиллаи хурд**, ки вай низ пас аз 40 рӯз мебарояд, боришот боз идома меёбад. Албатта, бо дигаршавии иқлим, солҳои охир ин таҷрибаи собитшудаи таърихӣ андаке тағйир ёфтааст. Вақту соати дақиқи ҷашнгирии Сада дар Бадахшон пас аз 40 шабонарӯзи расидани шаби Ялдо, бо оғози суннати «**хирпичор**» (офтоб дар мард) қабул шудааст, ки ба ҳафта ва рӯзҳои охири моҳи январ рост меояд. Ин рӯзҳои охири баромади чиллаи зимистонро, ки хеле хунук меоянд, то ҳоло мардум вақти “**ҷонкании (ҷонсупории) чилла**” мегӯянд ва таъбирҳои аст, мисли “**миндита йичай ху луфчак мис тар ваҷ напатевд**” (*дар ин хунукӣ ҳеҷ кас ҳатто, ҷӯби нимсӯхтаашро, ки дигар фақат дуд дораду дигар арзишаш*

намондааст, ба берун намепартояд), ё мегӯянд, ки “**таред шитой жир жириғд**” (*хунукӣ санг мезазад*). Монандии ин гуфторҳои дар забонҳои мардуми Бадахшон роиҷбударо дар таълифоти Абурайҳони Берунӣ ба ин мазмун дучор меомам: “**аҳли Караҷ ин шабро «шаби газана» мегӯянд, яъне мақсадашон ин аст, ки сармо аз шиддати худ шахсро дар ин шаб мезазад**”. Ин гувоҳи он аст, ки забонҳои мардуми кӯҳистони Бадахшон то ҳанӯз маҳфуз ниғаҳдорандаи вожаҳо, ибораву андарзҳои бостонӣ, расму русуми қадим ва далели раднопазирии фарҳанги қавӣ доштани миллат мондаанд.

Ҳамзамон, дар ин мардум суннату одоти зиёд бо эътиқоду парастии ба **Хуршед (хир)**, Моҳ, нуру оташ, покӣ, сафедӣ ва ғайра, ки аз оини меҳрпарастӣ сарчашма мегиранд, нигоҳ дошта шудаанд. Аз ҷумла, парастии Хуршед, ки манбаи пайдоиши гармӣ аст, дар Бадахшон намунаи саҷда овардан ба шуълаи суп-сурхи ором ва паст сӯхтаистодаи он, яъне ба оташ аст. Одатан, лаҳчаҳои сӯзони шуълавар дар қисми пеши болои танӯр (дегдон) монда шуда, болояшон гиёҳи хушбӯй партофта мешавад ва дар анъанаву маросимҳо, мардум дар ситоиши оташу Офаридгори он дуоҳо хонда, аз неъматҳои дигари ниғаҳдорандаи ҳастӣ зиёд шукргузори менамоянд. Ин русум бо гуфтори барҳақи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар иртибот бо ҷашнгирии Сада чунин тақвият меёбад: “*Дар миёни суннатҳои Сада гулхан афрӯхтан мавқеи асосӣ дорад, ба ин маънӣ ин ҷашнро метавон **ҷашни мелоди оташ** номид*”.

Барои таҷлили иди Қурбон мол (гӯсфанд, ё гов)-ро парвариш карда, дар рӯзи иҷрои ин маросим онро ба истиқболи тулуи Хуршед болои боми хона бароварда, танҳо бо аз пушти кӯҳ баромадани нурҳои Хуршед, ки он лаҳзаро “**хирцирах**” меноманд, чорворо забҳ мекунанд. Ё худ, дар забонҳои бостонии мардуми Рушону Шуғнон, Ваҳони Ишкошим ва Яғноб, номи Хуршед бо вожаҳои бостонии «**хур**», «**хир**», «**ир**», «**хуир**», ки пурра маънои “Офтоб” ва “**Шед**” ба маънои “*шаъла, шуоъ, нур*” -ро медиҳанд, дар гуфтугӯ боқӣ мондаанд. Сада дар поёни чиллаи калон чун рамзи гузаштани сардии зимистон, мужда аз наздик омадани баҳор меоварад. Солҳои охир мардум дар айёми ҷашнгирии Сада бузургдошти ҷовидонагии Хуршед ва оташи онро ситоиш намуда, ба поси он гулханҳои бузург меафрӯзанд ва шодиву хушҳолӣ

менамоянд. Бузургдошту парастии Хуршед чун нури Худо, оғози гармӣ ва ибтидои ҳаёт гуфта, мардум ба сӯи Хуршед даст ба дуо мегиранд, бо “нури поки эзидӣ” қасам меҳӯранд, партофтани ифлосӣ, қазои ҳоҷат намудан, туф кардан ва дигар амалҳои нохуб содир карданро гуноҳӣ азим талқин мекунанд. Ин амалҳо аз ифодаи покӣ, зебоипарастӣ, маърифатпазирӣ, ғалабаи нур бар зулмот ва некӣ бар бадӣ шаҳодат медиҳанд...

Дар замони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихи миллат ба таври мукамал омӯхта шуда истода, мероси илмиву фарҳангии аҷдодиамон бо далелҳои нав пурра мегардад. Як қатор суннат ва

ҷашнҳои миллӣ, ки садсолаҳо аз назари халқ дур буданд, таҷлилишон иҷозат набуд ва танҳо дар хотираҳои мардум боқӣ монда буданд, аз нав эҳё мешаванд. Хушбахтона, эҳёи ҷашни Сада ва бо ташаббуси ду кишвари решапайванд-Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон, дар иҷтимоӣ 18-уми Кумитаи байнидавлатии мероси фарҳанги ғайримоддӣ ЮНЕСКО аз 6 декабри соли 2023 дар Ботсвана ба “Феҳристи мероси фарҳанги ғайримоддӣ башарият” ворид гардид, ки ин боз як намунаи ифтихорварзӣ аз фарҳанги бостонии бузург ва арзишманди миллатамон дар байни мардуми сайёра мебошад.

ДИГАРОН ДАР БОРАИ ТОҶИК

Вазъияти тоҷикон то андозае ҳисси кунҷовиро бармеангезад, аммо иттилоот барои фуру нишонидани ин эҳсос кофӣ нест. Тоҷикон монанди бисёре аз миллатҳо ташаққули воҳиде надоранд ва ба сарзамини воҳиде ҳам маҳдуд намешаванд, балки дар бахши муҳиме аз Осиё парокандаанд. Онон бо ўзбекон ва ҳам бо афғонон дар бисёре аз тавобеи ин ду кишвар маҳлутанд. Сокинони муқими эронӣ дар баробари муҳочимони тотор ё дар баробари ақвоми хонабардӯш, ки зоҳиран дар асл эрониянд, тоҷик номида мешаванд. Тоҷиконро ҳатто дар Туркистони Чин ҳам метавон дид ва дар сарзаминҳои кӯҳистони Қаротегин, Дарвоз, Вахон ва Бадахшон ҳукуматҳои мустақил доранд.

**Монтстюарт ЭЛФИНСТОН, муаррих
ва сиёсатмадори англис**

***

Дар бораи ҳаёти мардумон дар давраҳои қадимтарини Осиёи Миёна, махсусан, дар он мавзее, ки ҳоло дар он тоҷикон иқомат доранд, танҳо ривоятҳо боқӣ мондаанд. Маълумотҳои қадимтарин дар сарчашмаҳои динӣ-ахлоқии қавмҳои ҳиндӣ ва эронӣ маҳфузанд. Бояд қайд намуд, ки дар онҳо андешае асоснок карда мешавад, ки домани кӯҳҳои Помир гаҳвораи қabilaҳои ориёӣ маҳсуб ёфта, баъдтар ориёӣҳо аз ин ҷо ба ҳар гӯшаву канори ҷаҳон пароканда шудаанд.

**Алексей ШИШОВ, муаррих ва
нависандаи рус**

***

Тоҷикҳои асри ҳозир мардуме ҳастанд, ки ба хушсимоӣ маъруфанд, қиёфаи муназзам ва сурати дарози байзӣ ва абрувони мушаххаси мушкӣ (сиёҳ, барроқ) ва чашмони ғизолӣ доранд. Тоҷикҳо дар воқеъ, мардуми машхуреанд, ки дар сар то сари Машриқзамин парокандаанд ва на танҳо дар шаҳрҳои Эрон ва Афғонистон, балки дар шаҳрҳои Мовароуннаҳру кишварҳои таҳти тасаллути ўзбекҳои тотор сукунат доранд ва ба қавли баъзеҳо, тоҷикҳо то марзҳои Чин ё ақал то Тибет пахш шудаанд.

**Ҳенри ФЕЙЛД,
антрополог ва археолог амрикоӣ**

ТАРБИЯИ МУТАХАССИСОН ТАҚОЗОИ ЗАМОН АСТ

Фарогирии ҷавонон ба таҳсилоти касбӣ, аз ҷумла, таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ барои расидан ба ҳадафи ҷоруми кишвар - саноатикунони талаби замон аст. Маҳз ба ин хотир сиёсати давлат дар ин самт таҳти ҳидояти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сол то сол ҷиддитар мегардад. Зарурати ин масъала ва ояндабинӣ боис гашт, ки Сарвари давлат масъалаи таъсис додани ниҳоди алоҳида -Кумита оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбиро дар ин самт ба миён гузорад.

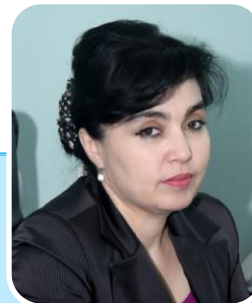
Зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди омода намудани кадрҳои баландихтисос фаъолияти густурдае дошта, пас аз Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати таъмини корхонаю муассисаҳо ва ташкилотҳои давлатию ғайридавлатӣ бо мутахассисон рисолати муҳиме бар дӯш гирифт. Фаъолияти пурсамари мутахассисони ин зинаи таҳсилот дар пешрафти ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданияу фарҳангии мамлакат нақши муассир дошта, тавачҷуҳи корхонаю

муассисаҳо ба мутахассисон дар ин самт рӯз то рӯз бештар мегардад. Махсусан, дар риштаҳои техникӣ, омӯзгорӣ ва тиббӣ имрӯз ба мутахассисон ниёзи бештар эҳсос мегардад. Бо дарназардошти ин ҳолат, ҳар сол сохта ва ба истифода додани муассисаҳои таълимии равияи техникӣ ва тиббидошта аз ҳисоби сектори давлатӣ ва хусусӣ дар кишвар меафзояд.

Дар доираи қонунгузори кишвар ва иҷроии талаботи Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 раванди омода намудани кадрҳо дар ин зинаи таҳсилот ҷараёни тоза гирифта, шароити мусоиди таълимӣ тарбиявӣ ва иҷтимоӣ дар онҳо фароҳам оварда шудааст. Таъкид кардан барқост, ки дар бештари кишварҳои пешрафтаи олам шахрванд пас аз хатми муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ имкон дорад, ҳамчун мутахассиси техникӣ, иқтисодӣ, кишоварзӣ ва ё фарҳангу варзиш тамоми умр фаъолият намояд. Яъне, ба истеҳсолот рафтани мутахассисе, ки ин ё он риштаро дар литсейи касбӣ ё коллеҷ хатм кардааст, ба давлат ва худи ӯ манфиати бештар дорад.

Яке аз масъалаҳои, ки дар ин самт бознигарӣ меҳаҳад, бо дастгирии Вазорати маориф ва илм дар заминаи коллеҷҳое, ки шароити дурусти таълимӣ, заминаи моддию техникӣ хуб доранд, таъсис додани шӯбаи бакалавр ва маълумоти олии касбии бакалавр додан дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ мебошад. Ин иқдомест, ки дар бештари кишварҳои пешрафта ва кишварҳои рӯ ба рушд амалӣ шуда, натиҷаҳои дилхоҳ додааст. Дар заминаи дастуру супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2024-2028» қабул ва пешниҳод

**Лутфия
АБДУЛХОЛИҚЗОДА**
- муовини вазир
маориф ва илми
Ҷумҳурии
Тоҷикистон

гардид, ки дар рушди ояндаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ беҳтарин замина шуда метавонад.

Айни замон, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар кишвар 84 ададро ташкил дода, нисбат ба давраи Шуравӣ теъдоди онҳо 41 адад афзудааст (43 адад то Истиқлолият). Ин муассисаҳои таълимӣ аз рӯйи 8 равияю самт кадрҳо омода месозанд, ки лоиқи дастгирӣ ва қадрдонӣ мебошанд. Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ бошанд, айни замон 63 ададро ташкил дода, дар раванди тайёр намудани кадрҳои коргарӣ нақши хуберо дар ҷомеа доранд. Дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии шаҳри Душанбе ва муассисаҳои таълимии шаҳру ноҳияҳои, ки шароити мувофиқ доранд, паркҳои технологӣ ташкил карда шуда, ҷиҳати гузарондани корҳои амалӣ ва саҳм гирифтани дар истеҳсолот шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Таъмири тармим, сохтмони биноҳои иловагӣ, сохта ва ба истифода додани толорҳои варзишӣ, майдончаҳои варзишӣ, ташкили хоҷагиҳои ёрирасон ва сабзу хуррамгардонии онҳо дар муассисаҳои таълимӣ нисбат ба солҳои 2019-2023 бештар аз 40% афзоиш ёфта, вазъи иҷтимоии хонандагону донишҷӯён ба маротиба беҳтару хубтар гардидааст. Тайёр кардани мутахассисони касбу ҳунарҳои гуногун вобаста ба талаботи бозори меҳнат дар сиёсати давлати имрӯза яке аз самтҳои афзалиятнок маҳсуб ёфта, давлату Ҳукумати мамлакат барои ноил шудани ба ин ҳадафи олии бо афзоиш додани маблағгузориҳои ҳамаи зинаҳои таҳсилот чораҳои ҳатмӣ ва саривақтӣ меандешад. Махсусан, дар тайёр кардани мутахассисоне, ки на танҳо дар бозори дохили кишвар, балки хориҷ аз он ҳам, ҷавобгӯ бошанд, ҳадафи асосии соҳаи маорифи кишвар бояд қарор гирад. Омода кардани мутахассисоне, ки дорои тафаккури баланди эҷодӣ буда, забонҳои хориҷиро хуб донанд ва бо технологияи ҳозиразамон аз наздик шинос бошанд, ҳадафи асосии соҳаи маорифи кишвар гаштааст. Дар шароите, ки Тоҷикистон аз як кишвари аграрӣ ба кишвари саноатӣ табдил меёбад, омода кардани кадрҳои коргарӣ, мутахассисони соҳибкасби соҳаҳои техникӣ воқеан, аз вазифаҳои асосии соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба шумор рафта, дар ин замина

кушодани ихтисосҳои нави коргарии техникӣ дар ин муассисаҳои таҳсилотӣ айни муддаост. Бо мақсади таъмини болоравии сифати таълим, омода намудани мутахассисони ба талаботи бозори дохилӣ ва берунии кишвар ҷавобгӯ, сафарбар намудани донишҷӯён барои идомаи таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олиии касбии дохил ва хориҷи кишвар, воридшавӣ ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ як қатор санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба тасвиб расиданд.

Барои баланд бардоштани сатҳи дониши таълимгирандагони зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ, ба роҳ мондани таълим аз рӯйи системаи дуалӣ солҳои 2018-2020 дар ҳамкорӣ бо созмони байналмилалӣ Олмон - «Ҷайзет», тибқи барномаҳои пилотӣ ихтисосҳои саноати хӯрокворӣ амалӣ гардиданд. Бо қабул шудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Парки технологӣ» дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, хусусан, соҳаи тиб Маркази таълимӣ - таъботии «Ҷарроҳия», Дорухонаи таълимӣ-истеҳсолӣ, Маркази таълимӣ-истеҳсолии таъмири техника ва таҷҳизоти тиббӣ, Кабинети озоншифой, Маркази ҷамъоварии гиёҳҳои шифойӣ ва коркарди онҳо, Маркази таълимӣ-истеҳсолии «Дорусозӣ», Маркази таълимӣ-истеҳсолии «Дандонсозӣ» ва дар назди коллеҷҳои равияи техникӣ - технологӣ бошад, ихтисосҳои мебелсозӣ, таъмири мошинҳо, кандакорӣ, ҳунарҳои мардумӣ, қаннодӣ ва чанде дигар роҳандозӣ шудаанд. Зарурати кушодани паркҳои технологӣ дар ҳамаи коллеҷҳо талаботи замон буда, дар коллеҷҳои техникӣ, технологӣ, кишоварзӣ ва тиббӣ назорати қатъии кушодани ин паркҳо ва фаъолияти густурдаи амалӣ ва илмию техникӣ онҳо бояд роҳандозӣ гардад. Ҷиҳати рушди паркҳои технологияи муассисаҳои таълимӣ пешниҳод карда мешавад, ки нисбат ба фаъолияти онҳо ва назорату санҷишҳои барзиёд аз ҷониби мақомоти назоратӣ моратория эълон карда шавад. Аз теъдоди умумии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар баробари муассисаҳои техникӣ ва технологӣ 2 муассисаи кишоварзӣ: Коллеҷи махсусгардондашудаи шаҳри Бохтар ва Коллеҷи кишоварзии ноҳияи Мастчоҳ мутахассисони соҳаи кишоварзиро аз рӯйи 10 ихтисос (тиббӣ байторӣ, агрономӣ,

таъмини истифодабарии техникаи кишоварзӣ, ташкили кори хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ), ҳисоби муҳосибӣ, таҳлил ва назорат, агрохимия, тухмпарварӣ ва ҳифзи растанӣ, заминсозӣ, фаъолияти тиҷоратӣ дар саноати комплекси аграрӣ, таъмини барқии соҳаи кишоварзӣ ва ташкили ҳамлу нақл ва идоракунии нақлиёти автомобилӣ) вобаста ба талаботи бозори дохил ва хориҷи кишвар омода менамоянд. Дар шароити кунунии Тоҷикистон баланд бардоштани маҷеи ин муассисаҳои таълимӣ ва дар онҳо кушодани ихтисосҳои нави кишоварзӣ бо назардошти ворид гардидани бемориҳои гуногун дар соҳаи чорводорӣ ва кишоварзӣ ниҳоят зарур ба ҳисоб меравад... Президенти кишвар дар Паёми имсолаи худ басте бамаврид таъкид намуда, Ҳукумати мамлакатро масъул донистанд, ки доир ба тақмили низоми омода кардани мутахассисон барои бахши воқеии иқтисодиёт, бо дарназардошти афзалиятҳои соҳавӣ, таъсиси маҷмааҳои саноатӣ, агросаноатӣ ва хизматрасонӣ, тадбирҳои мушаххасро роҳандозӣ намоянд. Таъмини муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ бо адабиёти таълимӣ бо вучуди талошҳои зиёд, ба талаботи имрӯз ҷавобгӯ нест. Дар шаш моҳи соли 2023 аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бо теъдоди 4 ҳазору 658 нусха адабиёти умумитаълимӣ ва тахассусӣ аз рӯйи 28 номгӯи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ нашр шудаанд, ки нисбат ба соли 2022 як ҳазору 500 нусха зиёд, вале ба талаботи имрӯзи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ нест. Раванди таҳия, нашр ва дастрас намудани китобҳо дар ин ду зинаи таҳсилот навгонӣ ва азнавсозиро тақозо намуда, барои таҳияи пурра ва наشري китобҳои дарсӣ чораҳои саривақтӣ ва зарурӣ андешидани Вазорати маориф ва илм ва дигар вазоратҳои дахлдор зарур аст.

Тибқи маълумотҳои омории Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2023 248 ҳазору 305 нафар довталаб ихтисосҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбиро интиҳоб кардаанд, ки нисбат

ба соли гузашта (соли 2022 261 ҳазору 811 интиҳоб) 13 ҳазору 506 нафар интиҳоб кам буда, 5,2 фоизро ташкил медиҳад. Илова ба ин, интиҳоби як қатор ихтисосҳои муассисаҳои ин зинаи таҳсилот то 70 фоизро ташкил медиҳад, ки ҳолати мазкур дар ин муассисаҳо дар самти интиҳоби ихтисосҳо нигаронкунанда мебошад.

Масъалаи аз курси тақмили ихтисос гузаштани омӯзгорони зинаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, ки дар назди ҳар донишгоҳ ва ё донишкадаю марказҳои таълимӣ ташкил карда мешаванд, имрӯз қонеъкунанда набуда, барои пурра аз курсҳои тақмили ихтисос гузаштани омӯзгорон ва ҳайати роҳбарикунандаи онҳо ташкили маркази тақмили ихтисос ва ё Донишкадаи алоҳидаи тақмили ихтисоси ин зинаҳои таҳсилот ба миён омадааст.

Дар масъалаи ҷалби инвеститсияҳои хориҷӣ ва грантҳо барои тақмили пояи моддию техникаи муассисаи таълимӣ, ҳамкориҳои илмӣ ва таҷрибаомӯзии донишҷӯён бо як қатор шарикони рушд табодули таҷриба, истифодабарии усулҳои муосир ва байналмилалии фаъоли таълим ва оmodасозии мутахассисони ба талаботи имрӯз ҷавобгӯ, ҳамкориҳои илмӣ-тадқиқотӣ, амалӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси омӯзгорон ва кормандони соҳа дар ин самт ҳамкориҳои самаранок ба роҳ монда шудааст...

Фикр мекунам, зарурати ҷорӣ намудани имтиҳонҳои тариқи экстернӣ, бад-ин васила дарёфти истеъдодҳо, донишҷӯёни болаёқат ва таҳриқ додани онҳо ба донишандӯзӣ дар дигар зинаҳои таҳсилот тибқи талаби замон ба миён омадааст. Муҳлати таҳсил дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ, махсусан, дар соҳаҳои техникаю технологӣ ва иқтисодию варзишӣ бо назардошти талаботи бозори меҳнат бояд кам карда шуда, чиҳати ба истеҳсолот фиристодани хатмкунандагон шароити мусоид фароҳам овардан ва дар ин зина, махсусан, коллечҳое, ки базаи одию техникаи ба талаботи стандартҳои дохилӣ ва байналмилалӣ ҷавобгӯ доранд, омода кардани мутахассисон аз рӯйи дараҷаи бакалавр ҳам айни муддаост.

АЗ МАСЪУЛИЯТ ТО ҶАВОБГАРӢ

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” нисбат ба падару модароне, ки уҳдадориҳои худро вобаста ба фарзандон иҷро намеkunанд, як қатор меъёрҳо муқаррар кардааст. Тибқи он падару модаре, ки вобаста ба вазъи саломатияшон наметавонанд уҳдадориҳои худро оид ба таълиму тарбияи фарзанд қисман ё пурра иҷро намоянд, аз тарафи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба таъабат фаро гирифта мешаванд (моддаи 14, ҚҶТ “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд”). Чораҳои пешгирикунанда барои иҷро накардани уҳдадориҳои падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд аз тарафи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар ду шакл сурат мегирад: 1. Ба таъабат фаро гирифтани. 2. Ба кор таъмин кардани.

Сарҳатти 9-и моддаи 20-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” роҳбарони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатиро ваколатдор менамояд, ки барои ба таъабат фаро гирифтани ва ба кор таъмин намудани падару модар тадбир андешанд. Бояд гуфт, ки мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ танҳо дар ҳолатҳои муқарраркардаи қонунгузорӣ гурӯҳи шахсони муайянро дар асоси ҳулосаи дахлдори тиббӣ ба таъабат фаро мегиранд. Ба ин гурӯҳ падару модарони маъюб, нафақахӯр, собиқадорони

дахлдор иҷро намудани уҳдадориҳои ба зимма дошташон бояд ҳамаҷониба кӯшиш ба харҷ диҳанд, то ин ки вазифаи падару модар ва ҳамчунин, қарзи инсонии худро ба анҷом расонанд. Ин масъулияти мебошад, ки ба зиммаи ҳар як падару модар гузошта шудааст ва онҳо бояд ин масъулиятро ихтиёран ҳамчун вазифа иҷро намоянд. Сониян, вақте ки падару модар аз иҷрои уҳдадориҳои худ оид ба таълиму тарбияи фарзандон саркашӣ мекунанд ё онҳоро ба таври дахлдор иҷро наменамоянд, дар натиҷа рафтори фарзандони онҳо боиси вайрон кардани ҳуқуқи дигарон ва тартиботи ҷамъиятӣ мегардад, ки дар чунин ҳолат иҷрои уҳдадориҳои онҳо ба роҳи маҷбурсозӣ амалӣ карда мешавад ва дар ин сурат ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ба миён меояд.

Қонуни мазкур масъулияти се гурӯҳи шахсонро доир ба таълиму тарбияи фарзанд муайян мекунанд: 1. Падару модар, 2. Шахсоне, ки онҳоро иваз мекунанд. 3. Омӯзгор.

Бояд гуфт, ки шахсони зикршуда дар баробари дорои ҳуқуқҳои муайян будан, инчунин, тибқи қонунгузорӣ, дорои уҳдадориҳои муайян низ мебошанд. Дар ҳолатҳои иҷро накардани ё ба таври зарурӣ иҷро накардани уҳдадориҳои

ҷангу меҳнат, инчунин, модарони гирифтори майзадагӣ ё нашъамандӣ ва монанди инҳо шомиланд. Бояд қайд намуд, ки масъулияти падару модар ду ҷанба дорад. Аввалан, падару модар уҳдадориҳои худро иҷро карда, вазифаашонро оид ба таълиму тарбияи фарзанд дар назди давлат ва ҷомеа иҷро менамоянд. Падару модар барои ба таври

накардани уҳдадориҳои вобаста ба таълиму тарбияи фарзанд, ки дар қонунгузорӣ пешбинӣ шудаанд, онҳо ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Ҷавобгариҳои онҳо ҳангоми иҷро накардани ва ба таври номатлуб иҷро намудани уҳдадориҳои худ, ки боиси вайрон кардани талаботи меъёрҳои ҳуқуқӣ мегарданд, ба вучуд омада, таҳти

маҷбурияти давлатӣ амалӣ карда шавад. Падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд ҷавобгарии баробар доранд. Заминаҳои ҳуқуқии моддаи мазкур дар моддаи 34-и Конституцияи пешбинӣ шудааст, ки мувофиқи он падару модар барои тарбияи фарзандон масъулият доранд. Принципи умумӣ ва ҷавобгарӣ баробари падару модар доир ба тарбияи фарзанд дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ низ дарҷ гардидааст. Муайян шудааст, ки падару модар ҷавобгарии умумиро оид ба фарзандони худ ба зимма доранд. Дар асоси он падару модар ҷавобгарии асосиро оид ба тарбия ва инкишофи ҳамаҷонибаи кӯдак бар дӯш дошта, манфиатҳои кӯдак бояд мавзӯи асосии ғамхории падару модар бошад (моддаи 18-и Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба ҳуқуқи кӯдак). Аз ин рӯ, баробарии падару модар дар таълиму тарбияи фарзандон зарурати ҷавобгарии онҳоро дар таълиму тарбияи фарзанд ба миён меоварад. Падар ё модаре, ки аз фарзанд ҷудо зиндагӣ мекунанд, барои иҷро накардан ё ба тариқи дахлдор иҷро накардани уҳдадориҳои худ ҷавобгар мебошанд. Чунин ҷудой на танҳо ба қатъи ақди никоҳ алоқаманд аст, балки ҳолатҳои дигар низ ба мушоҳида мерасанд, ки падару модар муносибатҳои оилавино нигоҳ дошта, аз ҳамдигар ҷудо зиндагӣ мекунанд. Чунин ҳолат бо фаъолияти касбии яке аз ҳамсарон вобаста буданаш мумкин аст. Ба ҳар сурат ҷудо зиндагӣ кардани онҳо маъноӣ аз уҳдадориҳои падару модарӣ доир ба таълиму тарбияи фарзанд озод буданро надорад. Чунин қоида, ба падару модаре дахл дорад, ки аз ҳуқуқи падару модарӣ дар заминаи қонунгузорию граждани маҳрум карда шудаанд (моддаи 1090, Кодекси граждани Қ.Т). Дар асоси моддаи мазкур суд метавонад ба зиммаи падар ё модари аз ҳуқуқи худ маҳрумшуда масъулияти ҷуброни зарарро, ки фарзандони ноболиғи онҳо дар ҷараёни се соли баъди аз ҳуқуқи падару модарӣ маҳрумгардида расондаанд, гузоранд. Ҷавобгарӣ дар ҳолате низ ба вучуд омаданаш мумкин аст, ки натиҷаи ба таври муносиб анҷом надодани уҳдадорию тарбияи фарзанд аз ҷониби падару модар ба миён ояд. Падару модар аз ҳуқуқи худ дар натиҷаи ба таври муносиб анҷом надодани уҳдадорӣ оид ба тарбияи фарзанд ва ҳуқуқи худ маҳрум карда мешавад, яъне, аз иҷрои уҳдадориҳои худ қасдан саркашӣ менамоянд. Дар дигар ҳолатҳои ба қонунгузорию оилавӣ пешбинигардида, аз ҷумла, дар ҳолатҳои ба фарзандони худ муносибатҳои бераҳмона зоҳир кардан, майзадагию нашъамандӣ, алайҳи саломатии фарзандон худ ҷиноят содир кардан ва

ғайраҳо (м. 69-и Кодекси оила) низ аз ҳуқуқҳои падарию модарӣ маҳрум карда мешаванд. Дар ҳолатҳои зикргардида падару модари аз ҳуқуқмаҳрумшуда бояд исбот намоянд, ки дар тарбия намудани фарзанд гуноҳ надоранд. Аз ин рӯ, ба падару модари аз ҳуқуқи падарию модарӣ маҳрумшуда барои ба таври дахлдор анҷом надодани уҳдадориҳои худ ҷавобгарӣ татбиқ намегардад, зеро онҳо имкони мулоқот бо фарзандонашонро надоштанд, ки дар қисми тафсиршаванда, истисно аз ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ, муқаррар карда шудааст. Ин чунин маъно дорад, ки ҷавобгарии падару модар танҳо дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ба миён меояд ва дар доираи муҳлати нишондодашуда тибқи Кодекси граждани дар давоми се сол ё андозаи ҷавобгарии муқарраршудаи қонун анҷом меёбад.

Бояд зикр кард, ки иҷро накардан ё ба тариқи дахлдор иҷро накардани уҳдадорию рафтори зиддиахлоқӣ буда, ҷавобгариҳои гуногуни ҳуқуқиро ба вучуд меорад. Қонунгузорию амалкунанда барои иҷро накардан ё ба тариқи дахлдор иҷро накардани уҳдадорию оид ба таълиму тарбияи фарзанд ҷавобгарии граждани маъмури ва ҷиноятиро пешбинӣ кардааст.

Ҷавобгарии граждани. Ҷавобгарии граждани барои иҷро накардани уҳдадорӣ ё ба таври дахлдор иҷро накардани он ба вучуд меояд. Дар заминаи ҷавобгарии мазкур ба зиммаи ҳуқуқвайронкунанда (падару модар ё шахсони онҳоро ивазкунанда, омӯзгор) масъулияти иловагӣ, уҳдадорию ҳуқуқи граждани гузошта мешавад ё ҳуқуқвайронкунанда аз ҳуқуқи граждани субъективию худ маҳрум карда мешавад. Мисол: ба зиммаи падар ё модар, ки уҳдадориҳои худро оид ба таълиму тарбияи фарзанд иҷро накардааст ё ба таври дахлдор иҷро накардааст, ҷуброни зарари моддӣ гузошта мешавад, ё ин ки аз ҳуқуқи падарию модарӣ маҳрум мегардад. Мутобиқи қонунгузорӣ, ҷавобгарии граждани падару модар ва шахсони онҳоро ивазкунанда вобаста ба балоғат расидани кӯдак (фарзанд) тағйир меёбад. Хурдсолони то синни 14 ба оқибати амалҳои худ ҷавобгар нестанд, зеро онҳо қобилияти роҳбарӣ (идора) кардани амалҳои худ ва дуруст баҳо додани оқибатҳои имконпазири онро надоранд. Чунин қобилият бо талаби қонунгузорию граждани танҳо аз синни 14 ба вучуд меояд. Аз ин рӯ, ҷуброни зарари расондаи онҳо аз рӯи қонунгузорӣ ба зиммаи падару модари (фарзандхондагон) онҳо, васиён ё шахсоне гузошта мешавад, ки онҳо дар асоси шартнома барои назорати кӯдаки хурдсол масъуланд. Ҷавобгарии

мазкур дар мавриде ба зиммаашон гузошта мешавад, ки агар онҳо исбот карда натавонанд, ки зарар ба рафтори кӯдаки дар зер нazorати онҳо қарордошта расонда нашудааст (моддаи 1088, Кодекси граждани). Бояд гуфт, ки ҳангоми аз ҷониби хурдсол (кӯдак) расондани зарар муассисае, ки кӯдак дар зер нazorати онҳо қарор дорад, намояндагии қонунии ӯ, яъне падару модар, фарзандхондагон, васӣ ё парастор ба ҷавобгарӣ кашида мешавад. Вале ҳангоми муайян кардани андозаи ҷавобгарӣ дараҷаи гуноҳи муассисае, ки хурдсол дар зер нazorати он қарор дошт, ба эътибор гирифта мешавад. Ҷавобгариҳои ноболиғони аз 14 то 18-сола барои зарари расондаашон аз ҷавобгариҳои хурдсолон (ноболиғони то синни 14) фарқ дорад. Ҷавобгариҳои онҳо мустақил буда, характери умумӣ дорад, зеро онҳо қобилияти пурраи дарк кардани оқибати ҳаракати худро доранд. Агар ноболиғи аз 14 то 18-сола барои ҷуброни зарар пурра ё дар қисмати нокифояи он аз ҳисоби падару модар (фарзандхондагон)-и вай (парасторонро агар исбот карда натавонанд, ки зарар ба гуноҳи онҳо расонда нашудааст) рӯёнида мешавад. Дар сурате ки ноболиғи аз 14 то 18-сола муҳтоҷи сарпарастӣ бошад ва дар муассисаи дахлдори тарбиявӣ, муолиҷавӣ ё ҳифзи иҷтимоӣ ё дигар муассисаи шабехе қарор дошта бошад, ин муассисаҳо, агар исбот карда натавонанд, ки зарар ба гуноҳи онҳо расонда нашудааст, уҳдадоранд зарарро пурра ё дар қисмати нокифояи он ҷуброн намоянд.

Уҳдадориҳои падару модар (фарзандхондагон), парасторон ва муассисаҳои дахлдор вобаста ба ҷуброни зарар баъди ба синни балоғат расидани зараррасон ё баъди он ки то ба синни балоғат расидан дорои молу мулк ё дигар манбаи даромад мегардад, қатъ мегардад. Уҳдадориҳои онҳо ба он хотир қатъ мегардад, ки онҳо дорои молу мулк ё дигар манбаи даромаде мегарданд, ки барои ҷуброни зарар кифоя мебошад ё то синни балоғат қобили амал гардидаанд (моддои 1089-и Кодекси граждани).

Ҷавобгариҳои маъмури. Намуди дигари ҷавобгариҳои, ки ба зиммаи падару модар ва дигар шахсон барои иҷро накардан ва ба таври дахлдор иҷро накардани уҳдадориҳои гузошта мешаванд, ҷавобгариҳои маъмури мебошад. Чунин ҷавобгарӣ ҳангоми аз тарафи падару модар ё дигар намояндагии қонунии ноболиғон, омӯзгор ё дигар кормандони муассисаи таълимӣ ё тарбиявӣ, инчунин, шахсе, ки дар

осори шартнома кӯдакро тарбия мекунад, иҷро накардани уҳдадориҳои парасторӣ, тарбиявӣ, таълимӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои ноболиғон татбиқ карда мешавад. Шахсони зикршуда барои иҷро накардани уҳдадориҳои бо огоҳӣ ё ба андозаи аз се то панҷ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима карда мешаванд. Ҷавобгариҳои маъмури дар ҳолате татбиқ карда мешавад, ки дар кирдори шахсони содиркарда аломатҳои ҷиноят мавҷуд бошанд (моддаи 90-и Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури ҚТ). Барои ғаразнок истифода намудани васоят ё парасторӣ бар зарари шахси таҳти васоят ё парасторӣ қарордошта ё беназорат ё бе кумаки моддӣ гузоштани ӯ ҳангоми набудани аломати ҷиноят ба андозаи аз понздаҳ то бист нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад (моддаи 91-и Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури). Қалби ноболиғон ба истеъмоли машрубот, маҳсулоти тамоку ё моддаҳои психотропӣ ё прекурсорҳои онҳо аз тарафи падару модар ё дигар намояндагии қонунии ноболиғон, инчунин, шахсоне, ки ба зиммаи онҳо вазифаи таълиму тарбия ба талаботи онҳо вогузор шудааст, ҳангоми набудани аломати ҷиноят, ба андозаи аз бист то сӣ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад (моддаи 129-и Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури ҚТ). Барои аз тарафи шахси ҳуқуқи ронандагӣ надошта идора кардани воситаи нақлиёт ба андозаи дусаду панҷоҳ нишондиҳанда, барои шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад, вогузоштани идораи воситаи нақлиёт ба андозаи дусад нишондиҳанда, барои ҳисобҳо ҷарима бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаи нақлиёт ба муҳлати панҷ сол таъйин карда мешавад. Агар чунин кирдор боиси расондани зарар ба воситаи нақлиёт, бор, роҳ, иншооти роҳ ва дигар иншоот ё дигар молу мулк гардад, ба андозаи сесад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад (итиоддаи 336, Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури). Барои аз тарафи шахси ҳуқуқи ронандагӣ надошта идора кардани воситаи нақлиёт ба андозаи се то панҷ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ва барои шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад, вогузоштани идоракунии воситаи нақлиёт ба андозаи аз панҷ то ҳафт нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин мешавад. Агар чунин кирдор боиси расондани зарар ба воситаи нақлиёт, бор, роҳ, иншооти роҳ ва дигар молу мулк гардад, ба андозаи аз ҳафт то даҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо

ҷарима таъйин карда мешавад (моддаи 336-и Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури).

Инчунин, барои аз тарафи падару модар ё шахси дигар ҷалб намудани ноболиғон ба гадоӣ, фоҳишагарӣ истеъмоли модда ё воситаҳои, ки ба маводи нашъадор ё психотропӣ мансуб нестанд, вале метавонанд ба фаъолияти зеҳни онҳо таъсири манфӣ расонанд, ба андозаи аз ду то се нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷаримаи маъмури таъйин карда мешавад. Барои ба ҳолати мастӣ расондани ноболиғ ба андозаи аз панҷ то ҳафт нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷаримаи маъмури таъйин карда мешавад. Барои ба ноболиғон фуруҳтани машруботи спиртӣ ё сигор ба андозаи аз панҷ то даҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷаримаи маъмури таъйин карда мешавад. Ҷавобгарии маъмури дар ҳолатҳои татбиқ карда мешавад, ки аломати ҷиноят ба мушоҳида расад.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ нисбат ба падару модар дар мавридҳои зерин татбиқ карда мешавад:

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ ба таҳсилро яке аз ҳуқуқҳои умдатарини шахс эътироф кардааст (моддаи 41, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон). Кодекси ҷиноятӣ барои монеъ шудан барои гирифтани таҳсилоти умумии асосӣ (9-сола) ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ менамояд. Тибқи он ба ҳар тарзе монеъ шудан, аз ҷумла, бо роҳи иҷозат надодан, фиреб ё таҳдид барои гирифтани маълумоти ҳатмии асосӣ (9-сола) аз ҷониби шахси воқеӣ манъ мебошад. Ба ҳар шахси воқеӣ метавонад падару модар, фарзандхонда, васӣ, парастор ва дигар шахсони ба синни 16 расида баромад намоянд. Дар ҳолати ба гирифтани маълумоти ҳатмии умумии асосӣ мамониат кардан, шахси мамониаткунанда бо ҷарима ба андозаи аз як то ду ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё бо маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад. Барои иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба тарбияи ноболиғон аз ҷониби падару модар ё шахси дигар (фарзандхондагон, васӣ, падар ва модари угай), инчунин, аз ҷониби омӯзгор, мураббӣ, ё дигар корманди муассисаи таълимӣ ё тарбиявӣ, ки ин уҳдадорӣ ба зиммашон қонунан гузошта шудааст, агар ин кирдор бо муносибати бераҳмона нисбат ба ноболиғ анҷом дода шуда бошад, шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад. Муносибати бераҳмона нисбат ба ноболиғ мумкин аст, дар шакли расондани азоби махсус бо роҳи латуқуб, аз хӯрок, об, либос ва ғайраҳо маҳрум намудан ифода ёбад. Чунин кирдор тибқи моддаи 174-и Кодекси ҷиноятӣ боиси ҷарима бо андозаи аз дусад

то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

Ҷалби шахси ноболиғ аз ҷониби падару модар, омӯзгор ё шахси дигари қонунан ба зиммааш тарбияи онҳо гузошташуда, ҷиҳати истеъмоли мунтазами ғайритиббии моддаҳои сахттаъсир ё дигар моддаҳои мадҳушкунанда ё ҷалб кардан ба фоҳишагарӣ, оворагардӣ ва гадоӣ бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муҳлати то се сол, бо маҳрум кардан аз ҳуқуқҳои ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад. Инчунин, содир намудани алоқаи ҷинсӣ, бачабозӣ ё дигар ҳаракатҳои дорои хусусияти шахвонӣ аз ҷониби падару модар, омӯзгор ё дигар шахси вазифаҳои тарбиявӣ ба зиммааш гузошташуда бо шахсе, ки ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, бо маҳрум кардан аз озодӣ бо муҳлати аҳ се то панҷ сол, бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад. Анҷом додани ҳаракати бадахлоқона нисбат ба шахсе, ки ба синни шонздаҳ нарасидааст, аз ҷониби падару модар, омӯзгор ё дигар шахси вазифаи тарбиявӣ ба зиммааш гузошташуда бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол, бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян то се сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

Ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасида аз ҷониби падару модар ё шахсоне, ки ӯ тобеи онҳо мебошад, ҳамчунин, далолат ё муносибат кардан барои ба шавҳар додан бо корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳдуд кардан аз озодӣ ба муҳлати то панҷ сол дода мешавад. Истифодаи васоят ё парасторӣ бо мақсади ғаразнок ё дигар ниятҳои қабех, ҳамчунин, дидаю дониста беназорат ё бе ёрдами зарурӣ гузоштани шахсе, ки таҳти васоят ё парасторӣ қарор дорад, ба таври назаррас поймол карда шудааст, бо ҷарима бо андозаи сесад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли вазифаҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешавад. Бадқасдона, яъне бидуни сабабҳои узрнок бештар аз се моҳ саркашӣ намудани падару модар аз иҷрои қарори суд оид ба пардохти маблағ барои таъминоти

фарзандони ноболиғ, ҳамчунин, фарзандони ғайри қобили меҳнат, ки синнашон ба ҳаждаҳ нарасидааст, бо корҳои ҳатмӣ ба муҳлати то ду сол ё бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат қазо дода мешавад.

Қонунгузори амалкунанда ҷавобгарии граждании мақомоти давлатӣ, муассиса дар ташкилоту шахсони мансабдори онҳоеро, ки ба масъалаи таълиму тарбияи фарзанд машғуланд, низ муқаррар менамояд. Чунин ҷавобгарӣ барои таълиму тарбияи ноболиғони то синни чордаҳ ва барои таълиму тарбияи ноболиғони аз чордаҳ то ҳаждаҳ ҷудо мешавад. Ҷавобгарии муассисаҳои таълимӣ, тарбиявӣ, муолиҷавӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ё дигар муассисаҳо (аз ҷумла, хонаи кӯдакон, интернатҳо барои кӯдакони имконоташон суфт ва ғайраҳо) барои рафтори хурдсолони (кӯдакони) то чордаҳсола, ки зарар расондааст, дар сурате ба вуҷуд меояд, ки хурдсоли гуноҳ содирнамуда таҳти васояти онҳо қарор дошта, муассисаи мушаххас бо ҳукми қонун васии кӯдак эътироф гардида бошад. Масалан, агар хурдсол таҳти назорати муассисаҳои таълимӣ (хусусӣ ё давлатӣ) тарбиявӣ (боғча, хонаи кӯдак), муолиҷавӣ (беморхона-санитарӣ) ё дигар муассиса (марказҳои иҷтимоию офиятбахшӣ) қарор дошта бошад, ки назорати ӯ ба замимаи онҳо гузошта шудааст, онҳо барои зараре, ки хурдсол (кӯдак) ҳангоми зери назорати онҳо будан расондааст, ҷавобгар мебошад. Чунин муассисаҳо дар ҳолате аз ҷавобгарӣ озод карда мешаванд, ки исбот намоянд, зарар бо гуноҳи онҳо расонда нашудааст. Ҳолатҳои мешаванд, ки ба ҷавобгарӣ яқбора ҳам намояндагони қонунӣ (падару модар, фарзандхонда, васӣ - парастор) ва ҳам муассисаҳои зикршуда (ё ин ки шахсони дар асоси шартнома кӯдакро назораткунанда) ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Агар исбот гардад, ки зарари расондашуда дар натиҷаи камбудии ҳам тарбияи намояндагони қонунии кӯдак ва ҳам анҷом надодани назорати зарурӣ аз ҷониби муассиса (шахси дар асоси шартнома кӯдакро назораткунанда) рух дода бошад, шахсони зикршуда вобаста ба дараҷаи гуноҳу муносибаташон бо тартиби ҳиссагӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Ҷавобгарии муассисаҳои дахлдори тарбиявӣ ё ҳифзи иҷтимоӣ ё дигар муассисаҳои шабеҳ, ки бо ҳукми қонун парастории ноболиғи аз синни чордаҳсола то ҳаждаҳсолаи муҳтоҷи сарпарастии таъйиншуда дар сурате ҷой дошта

метавонад, ки агар ин муассисаҳо исбот карда натавонанд, ки зарар ба гуноҳи онҳо расонда нашудааст. Уҳдадорӣ муассисаҳои зикршуда дар шакли пурра ё агар ноболиғ манбаи даромад дошта бошад, дар қисмати нокифояи он ҷуброн карда мешавад. Уҳдадорӣҳои муассисаҳои дахлдор вобаста ба ҷуброни зарар баъди ба синни балоғат расидани зараррасон ё баъди он ки ноболиғ то расидан ба синни балоғат дорои молу мулк ё дигар манбаи даромад мегардад, ки барои ҷуброни зарар кифоя мебошад ё то расидан ба синни балоғат қобили амал мегардад, қатъ мегардад.

Навъи дигар ҷавобгарие, ки дар асоси он муассиса, дигар ташкилоту созмонҳо ва шахсони мансабдори онҳо ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд, ҷавобгарии маъмури мебошад. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ ҷавобгарии роҳбарони муассисаро, ки дар он кӯдакони бепарастор қарор доранд ё шахси мансабдори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ё мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳаро пешбинӣ менамояд. Онҳо барои риоя накардани тартиб ва муҳлати пешниҳод намудани маълумот дар бораи кӯдаконе, ки барои фаро гирифтани ба тарбияи оила (фарзандхонӣ), таҳти васоят (парасторӣ) ё ба муассисаи кӯдакони ятим ё бепарастор эҳтиёҷ доранд, ҳамчунин, қасдан пешниҳод намудани маълумоти нодуруст дар бораи чунин кӯдакон ҷавобгар мебошанд. Барои содир кардани амали зикршуда ба андозаи аз сӣ то чил нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.

Барои риоя накардани талаботи санитарияу эпидемиологӣ нисбат ба шароити таълиму тарбия, воситаҳои техникӣ, аз ҷумла, аудиовизуалӣ, технологияи иттилоотӣ (компютер, мебели таълим, инчунин, китобҳои дарсӣ ва дигар маводи чопӣ) шахсони мансабдор тибқи моддаи 118-и Кодекси мазкур ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Моддаи мазкур ҳуқуқвайронкуниеро дар назар дорад, ки ба саломатӣ ва ҳолати санитарияу эпидемиологӣ, пеш аз ҳама, ба хурдсолон, ноболиғон ва ҷавонон таъсир мерасонанд. Ба чунин ҷавобгарӣ шахсони ҳуқуқӣ кашида мешаванд. Шахсони мансабдор ба андозаи аз даҳ то бист ва шахсони ҳуқуқӣ ба андозаи аз сад то дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима карда мешаванд.

ТАКМИЛИ ИХТИСОС – ОМИЛИ РУШДИ ФАЪОЛИЯТ

Мақсад аз татбиқи тамоми иқдомот дар самти рушди илму маориф баланд бардоштани сатҳи саводнокиву маърифатнокии миллат, мунтазам беҳтар гардондани сатҳу сифати таълим ва тарбияи кадрҳои ба талаботи замона созгор мебошад. Омӯзгорӣ фаъолияти методикаи эҷодӣ буда, бо илм ва фарҳанг робитаи ногусастанӣ дорад.

Намоз БОБОЕВ –
омӯзгори калони
кафедраи методикаи
муассисаҳои
томактабӣ ва миёнаи
умумии ДҚТИБКСМ

Омӯзгор ҳамчун шахси баобрӯ, донишманд, хоксор ва ҳалиму меҳрубон метавонад бо фурутанӣ хоксорияш ба дастпарварони худ таъсир расонад. Дар олами васеи иттилооти имрӯза барои такмили ҷараёни таълиму тарбия усул ва технологияҳои гуногуни таълим истифода мешаванд, ки аз омӯзгор омӯзишу такмили

омилҳои дигар, нақши омӯзгор ва маҳорати касбии ӯ хеле бузург аст. Бо дарназардошти мақсади ниҳоии мактабу маориф симои омӯзгор низ бояд такмил ёбад, маҳорати касбиаш доимо сайқал дода шавад, ба муносибатҳои нави иқтисодӣ иҷтимоӣ маориф диди мутобиқ дошта бошад. Ӯ бояд пайваста дониши худро афзун гардонад, аз дастовардҳои илмиву соҳавӣ бохабар ва ҷўяндау наовар бошад. Аз омӯзгор талабот имрӯз дигар аст ва ӯ ҳам бояд муносибаташро ба таълиму тарбия тағйир диҳад. Омӯзгор бояд ҳамчун интиқолдиҳандаи ахбор не, балки дар ҷараёни дарс ҳамчун ҳамкор бошад, ӯ бояд мактаббачаро на объекти таъсиррасонанда, балки субъекти фаъоли ҷараёни дарс қарор диҳад. Омӯзгори имрӯза бояд, пеш аз ҳама, равшанос бошад, хусусиятҳои синнусолӣ ва психофизиологӣ хонандаро сари вақт фаҳмида, дар ҳар маврид воситаҳои матлуби таълимиро

маҳорати педагогиро талаб менамоянд. Мактабу маорифи мо ҳоло дар ҳамин ҷараён қарор доранд. Имрӯз барои гузаштан ба дигаргуниҳои куллии сифатии мактабу маориф, комилан беҳтар намудани сатҳи таълиму тарбия, дастрас шудан ба таҳсилоти босифат дар ҳамаи заминаҳои таҳсилот (томактабӣ, умумӣ, касбӣ...) заминаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқию меъёрӣ ба вуҷуд оварда шудаанд. Умуман, мақсади ниҳоии мактабу маориф таъмин намудани таҳсилоти босифат аст. Агар бо иборати дигар гўем, таълиму тарбия чунин бояд сурат гирад, ки дар ҷараёни он толибилм на танҳо дониши ҳозиразамон гирифта тавонад, балки вобаста ба ин дониш малакаи ҳаётиро низ аз худ намояд, то ба талаботи зудтағйирёбандаи ҷамъияти мутобиқ шуда тавонад. Барои ба даст овардани ин мақсад бояд тамоми зинаҳои таҳсилот фаъол бошанд ва сифатнокии фаъолияти худро таъмин намоянд. Дар таъмини таҳсилоти босифат дар баробари

интихоб ва истифода бурда тавонад. Ӯ бояд ташкилотчи, менеҷери ҷараёни таълим, маслиҳатдиҳанда, дар ҷустуҷўи вариантҳои матлуби ҳалли проблемаҳо ва соҳибназар дар мониторингу баҳодиҳии натиҷаи фаъолият бошад. Имрӯз омӯзгор на ба ташкили ҷараёни таълим, балки бояд ба натиҷаи ин ҷараён мутаваҷҷеҳ бошад. Муҳимтарин усули такмили ҷараёни таълиму тарбия дуруст ва самаранок ба роҳ мондани курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ буда, аз махсусиятҳои фаъолияти педагогии мо, устодони Донишкадаи ҷумҳуриявӣ такмили ихтисос ва бозомӯзии соҳаи маориф вобаста аст. Бешак, аз худ намудани донишу малакаи ба талаботи замон ҷавобгўиро фақат такмили ихтисос таъмин карда метавонад. Такмили ихтисос пайвандӣ ва алоқамандии ҳамаи зинаҳои таҳсилотро таъмин карда, имконияти ба ҳам таъсиррасонӣ мукамалсозии ташкил ва идоракунии соҳаи

маорифро ба вучуд меорад. Масалан, тамоми ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқи Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илм, ки сиёсати давлатро дар соҳаи маориф муайян мекунанд, фавран дар курсҳои тақмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф ташреҳ ва тавзеҳ дода шуда, усулҳои зуд ва самаранок татбиқ намудани онҳо тавсия дода мешавад, яъне ҷараёни ба иҷро расондани муҳтавои санади расмӣ зуд ва нишонрас ба амал меояд. Аз тарафи дигар, дар курсҳои тақмили ихтисоси роҳбарони муассисаҳои таълимӣ, омӯзгорони фаннӣ ва дигар кормандони соҳа масъалаҳои татбиқи стандартҳои давлатии таҳсилот, нақшаю барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, таъмини методи ҷараёни таълиму тарбия, идоракунии соҳа ва ғ. мавриди арзёбӣ қарор дода мешаванд. Ҳамзамон, маҳз дар курсҳои тақмили ихтисос ба таври системанок сатҳи тайёрӣ, малака ва маҳорати касбии корманди соҳаи маориф тақмил ва сайқал дода мешавад. Муҳимтарин хусусияти тарбия дар синфҳои ибтидоӣ, бо андешаи мо, ин аст, ки дар ҳар дарс, новобаста ба фанни омӯзишӣ бояд таълим ва тарбия робитаи қавӣ дошта бошанд.

Яке аз вазифаҳои асосии таълим дар синфҳои ибтидоӣ тарбияи инсондӯстонаи насли наврас, ташвиқу тарғиби пайванди наслҳоро бо роҳ мондан аст. Шогирдони хурдсол бояд дарк кунанд, ки дониши имрӯз гирифтаашон бори гарон набуда, балки тӯшаи роҳ аст. Эҳсос намоянд, ки дар ҷодаи ҳаёт рости ҳамвор нест. Инсон қодир аст, ки зиндагиро тағйир дода, ҷомеаро бештар ободу шуқуфон бисозад. **Татбиқи амалии вазифаҳои мазкур, қабл аз ҳама, ба омилҳои зерин вобастагӣ дорад:** тағйирпазирии мазмуну мундариҷаи маълумот ва роҳу усулҳои таълиму тарбия; мавқеъ, нақши таълими тафриқа ва ҳамгирой дар мазмуни таҳсилот; гуманизм ва демократикунонии ҷараёни таълиму тарбия.

Таълими ибтидоӣ пояи ташаққули шахсият, таҳкурсии минбаъдаи омӯзиш ва парвариш мебошад. Хонандагон дар ин зина хондан, навиштан, ҳисоб карданро меомӯзанд, бо ҳодисаҳои табиат каму беш шинос мешаванд, инчунин, шавқу ҳаваси маърифатандӯзии бачаҳо нисбат ба муассисаи таълимӣ, омӯзгор ва китоб меафзояд, ки ин вазифаи хеле муҳим дар раванди таҳсилот мебошад. Омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ бо кӯдакони 7-10 - сола саруқордоранд. Аз ин хотир, онҳо бояд ҳамчун тарбиятгар мушфиқу меҳрубон, серҳаракат, чеҳракушоду ҳозирҷавоб бошанд. Ҷараёни таълим фаъолияти тарафайн, яъне фаъолияти якҷояи омӯзгору

хонандаро тақозо мекунад. Омӯзгор бояд бо аҳли синф якҷо муҳити кори умумӣ - педагогикаи ҳамкориро ба вучуд орад. Дар синфҳои ибтидоӣ устод машғулият гузаронда метавонад, ки нисбат ба бачаҳо ғамхору меҳрубон бошад, табиатан бачаҳоро дӯст дорад, шахсияти онҳоро эътироф кунад, методикаи таълими синфҳои ибтидоиро фаҳмад. Чунин омӯзгор мутахассиси ҳаматарафа ташаққулифта ва варзида маҳсуб ёбад. Тақмили ихтисоси самараноку пурмаҳсули омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ вобаста ба фаъолият чунин ба роҳ монда шудааст: *банақшагирии курсҳои тақмили ихтисос; ташкил намудани курсҳои семинарҳои мақсаднок; ворид намудани тағйироту иловаҳо ба барнома ва матнҳои лексияҳои КТИ; нашр намудани мақолаҳои илмӣ-методӣ дар матбуоти соҳавӣ; дар конференсҳои илмӣ - назариявии донишқада бо мақолаҳои илмӣ баромад кардан; омода намудани Низомнома, нақшаи солонани кафедра ва дастури вазифавии кормандони кафедра; гузариши ҳамкориҳо бо ташкилоти давлатию ғайридавлатӣ бо мақсади ташкил намудани курсҳои самаранокӣ тақмили ихтисос; ёрии методӣ ба омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, кормандони муассисаҳои томақтабӣ ва мактаб-интернатҳо; ташкил ва гузарондани дарсҳои амалӣ дар муассисаҳои таълимии тақиягоҳӣ; омӯзиши таҷрибаи пешқадам ва ҷамъбасту тарғиб намудани онҳо.*

Аз таҷрибаи гузарондани курсҳои тақмили ихтисос маълум мегардад, ки дар ин самт чунин мушқилиҳо мавҷуданд: фарқияти таҷрибаи педагогӣ, савияи дониш ва сатҳи маҳорати касбии омӯзгорон; фаъолият намудани омӯзгорони ғайриихтисос дар синфҳои ибтидоӣ; кам ва дастрас набудани дастурҳои методӣ.

Барои беҳтар шудани курсҳои тақмили ихтисос ба назар гирифтани ин тадбирҳо бар суди кор аст: аз тарафи мудирони шуъбаҳои маориф сари вақт таъмин намудани омӯзгорон ба КТИ; аз тарафи омӯзгорон бештар омода кардани дастурҳо ва тавсияҳои методӣ; омӯзиш ва тарғиби таҷрибаи пешқадами омӯзгорони эҷодкор; таъмини маводҳои таълимӣ; ба назар гирифтани собиқаи кории омӯзгорон (ҳангоми фаро гирифтани ба КТИ).

Дар олами васеи иттилооти имрӯза усулу технологияҳои гуногуни таълим истифода мешаванд, ки барои тақомули савияи касбии омӯзгор ва инкишофи шахсияти талабагон аҳамияти хоса доранд. Омӯзгор ба воситаи ин методу шаклҳои кор маҳорати эҷодияшро сайқал медиҳад.

ПАЁМ – РОҶНАМОИ ФАЪОЛИЯТИ МО

Гулчехра
ХОҶАЕВА –
директори МТМУ
№21, шаҳри
Душанбе

Сиёсати маорифпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон имрӯзҳо омили рушди соҳа, ҷалби омӯзгорон ба мактаб ва донишомӯзон ба таҳсил гаштааст. Дар бештари суҳанрониҳои Сарвари давлат ба илму маориф, мактабу омӯзгор таваҷҷуҳи хоса зоҳир мегардад. Зеро, ба таъкиди Президенти муҳтарам, “ояндаи ҷумҳурӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва ваҳдати миллӣ аз мактаб сарчашма мегирад” ва “муаллим ақл, шарафу виҷдони ҷомеа ва симои асосии он мебошад.”

Аз Паёми порсола то Паёми навин (28.12.23) агар ба фаъолияти соҳаи маориф нигарем, пешравиҳои зиёде ба ҷашм мерасанд. Танҳо дар шаҳри Душанбе бунёду таъмир ва таҷдиди чандин муассисаи таълимӣ сурат гирифта, ин таълимгоҳҳо дар оғози соли нави таҳсил хонандагонро ба оғӯш гирифтанд. Бояд гуфт, ки Раиси шаҳри Душанбе, муҳтарам Рустами Эмомалӣ ҳам, ки аз пайравони содиқи Пешвои миллатанд, дар роҳи рушди мактабу маориф аз зинаи

бахшида ва ба таълими фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир карданро вазифаи асосии худ медонем.

Дар баробари дастгириҳои ҳаматарафаи давлат ва афроди ватандӯст, сатҳу сифати таълимро дар муассисаи таълимӣ дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот баланд бардоштан рисолати мост. Инчунин, моро мебояд, назорати азхудкунии донишҳои замонавиро пурзӯр гардонда, наврасону ҷавонро ба мутолиаи китобҳои бадеиву илмӣ ташвиқ карда, қобилияти эҷодии онҳоро тақвият бахшем ва ба таълими фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоем. Дар ин росто, албатта, ба тарбияи насли наврас диққати бештар дода, барои амалӣ гардидани Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чораҳои зарурӣ андешидан бар салоҳи қор аст. Вобаста ба ин, ҳар сол озмунҳои “Илм-фурӯғи маърифат” ва «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», “Тоҷикон – оинаи таърихи миллат” баргузор шуда, ба онҳо доираи ҳарчи васеътари хонандагон ва омӯзгорон ҷалб мегарданд.

томактабӣ то макотиби миёна ташаббусҳои наҷиб нишон медиҳанд. Нуктаҳои, ки дар Паём аз ҷониби Пешвои миллат садо доданд, инчунин, таваҷҷуҳи пайвастаи Раиси шаҳр ба мактабу омӯзгор барои мо – омӯзгорон, барномаи амал буда, назорати азхудкунии донишҳои замонавиро пурзӯр гардондан, наврасону ҷавонро ба мутолиаи китобҳои бадеиву илмӣ ташвиқ намудан, қобилияти эҷодии онҳоро тақвият

хонандагон ва омӯзгорон ҷалб мегарданд. Омӯзгорони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №21-и ноҳияи Шохмансури шаҳри Душанбе аз дастгириву ғамхориҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон руҳу илмҳои тоза гирифта, дар амалӣ гардидани нақшаҳои ислоҳоти соҳаи маориф пайваста ҷидду ҷаҳд менамоянд.

Аз омилҳои муҳимтарин дар ин самт таъминоти мактаб бо мутахассисон аст, ки аз ин ҷиҳат мо кӯшиш мекунем, то норасоӣҳо бартараф карда шаванд. Албатта, ин масъалае нест, ки ҳамеша дар як мизон қарор гирад, он метавонад бо сабабҳои гуногун тағйир ёбад. Аммо бо дастгирии шуъбаи маорифи ноҳия ва Сарраёсати маорифи шаҳр мо норасоии мутахассисионро бартараф мекунем.

Яке аз паҳлуҳои муҳиме, ки метавонад аз ин мушкил ҷилавгирӣ намояд, ҳавасмандии омӯзгорон, баланд бардоштани такмили ихтисос ва касбияти онҳо, натиҷагирӣ аз фаъолияти онҳо ва барқарор кардани робитаи устувор бо падару модарон аст. Аввалин кори мо дар ин маврид ҳамин аст, ки омӯзгорони ҷавонро ба собиқадорон вобаста мекунем. Собиқадорон ба насли ҷавон оид ба роҳҳои мақсаднок кор бурдан аз таҷрибаи пешқадам, ҳамзамон, бо ҷӯяндагиву эҷодкорӣ ва навоарӣ пайвастан ба донишҳои нави педагогиву психологӣ маслиҳату тавсияҳо дода, онҳоро ба худомӯзӣ, садоқат ба касб ва пайгири сиёсати давлат дар ин самт водор менамоянд. Барои ҷалби омӯзгорони ҷавон ташкилу баргузори ҳафтаҳои фаннӣ, чорабиниҳои гуногуни маърифатӣ ва баҳогузориву қадршиносӣ ба меҳнати онҳо тадбирҳои муҳиманд ва мо ҳамеша ба ин самт тавачҷуҳ зоҳир мекунем. Дар ин кор иттиҳодияҳои методӣ, омӯзгорони фаннӣ ташаббус нишон дода, тибқи нақшаи тартибдода омӯзгорони ҷавонро дар иҷрои корҳои муайян дар чунин чорабиниҳо муваззаф мегардонанд.

Аз паҳлуҳои дигари сиёсати давлат дар соҳа татбиқи барномаҳои гуногун, аз ҷумла, Барномаи давлатии таъмини муассисаҳои таълимӣ илмӣ ҷумҳурӣ бо кабинетҳои фаннӣ, озмоишгоҳҳои мучаҳҳази таълимӣ ва илмӣ таҳқиқотӣ, Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ мебошад, ки хушбахтона, дар ин самт вазъият дар муассисаи таълимӣ мо сол то сол беҳтар шуда истодааст. Айни ҳол дар муассиса 26 кабинети фаннӣ бо тахтаи электронӣ мавҷуд буда, барномаи компютеркунонӣ 100% иҷро шуда, кабинетҳои технологияи иттилоотӣ ба шабакаи интернет пайваст мебошанд. Ҳамасола баҳри баланд бардоштани фарҳанги техникаи омӯзгорон дар таътили

тирамоҳӣ ва зимистона курсҳои омӯзишӣ аз ҷониби омӯзгорони технологияи иттилоотӣ ташкил карда мешаванд.

Дигар омиле, ки барои пешрафти соҳаи маориф ва муаррифии миллату давлат мусоидат мекунад, рӯ овардан ба ҳаракати олимпист. Ҳамасола дар кишвар ва берун аз он озмунҳои гуногун баргузор мегарданд ва шогирдонӣ мо ҳам то ҳадди имкон мекӯшанд дар онҳо иштирок карда, пирӯзӣ ба даст оваранд. Чунончи, хонандагони синфи 6 Идрис Солиев ва Алиҷон Ғулом Ризо дар олимпиадаи «Spelling Bee» иштирок намуда, дар даври мактабӣ ҷойи якум, дар даври ноҳиявӣ ва шаҳрӣ ҷойҳои дуюм ва сеюмро ба даст оварданд. Инчунин, 95 нафар хонандаи мактаб аз фанҳои мухталиф дар олимпиадаи фосолави «Глобус», ки аз ҷониби Федератсияи Россия ташкил шудааст, иштирок намуданд. Хонандаи синфи 4 Зумрад Юлдашева дар олимпиадаи байналмилалии «Имас» иштирок намуда, аз фанни математика сазовори ҷойи сеюм гашт. Дар соли ҷорӣ дар даври ноҳиявӣ озмуни ҷумҳуриявӣ «Илм-фурӯғи маърифат» хонандаи синфи 10 Муҳаммад Ғафуров аз фанни математика ҷойи якум, Тимур Саримсоқов аз фанни технологияи иттилоотӣ ҷойи якум ва Абдулвоҳид Мардонов аз фанни химия ҷойи сеюмро ба даст оварда, ба даври шаҳрӣ роҳат гирифтанд. Дар даври шаҳрии озмун Муҳаммад Ғафуров ҷойи дуюмро ба даст оварда, дар даври ниҳой соҳиби ҷойи ифтихорӣ гардид.

Иштироки хонандагон дар маҳфили «Ҷамъияти илмӣ хонандагон» – и мактаб таҳти роҳбарии муовини директор оид ба корҳои таълим ва тарбия З. Диловаршозода дар даврҳои ноҳиявӣ ва шаҳрии озмуни «Илм – фурӯғи маърифат» натиҷаовар гардид. Дар соли ҷорӣ 7 нафар хонандаи мо гирандаи Стипендияи Президентӣ, 2 нафар гирандаи стипендияи Раиси шаҳр ва 4 нафар гирандаи стипендияи Раиси ноҳия шуданд. Мактаби мо баҳри баланд бардоштани сифати дониши хонандагон ва тарбия намудани хонандагон дар руҳияи ватанпарастӣ, эҳтиром ба арзишҳои миллӣ, ҳудогоҳии миллӣ ва ҳештаншиносӣ, зебоипарастӣ, касбинтиҳобкунӣ ва баланд бардоштани дониши ҳуқуқӣ ва зиракии сиёсӣ хонандагон аз тамоми чораҳо кор мегирад.

НУЦУМ: ВАЗЪИЯТ ВА МУШКИЛОТИ ТАЪЛИМ

ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Нучум (астрономия) яке аз қадимтарин бахшҳои илми табиатшиносӣ буда, вобаста ба талаботи амалии инсоният ба вучуд омадааст. Дар ҳама давру замон донишҳои астрономӣ барои башарият муҳим ва зарурӣ ба ҳисоб мерафтанд. Аз ин сабаб астрономия ҳамчун соҳаи мустақили илм дар тӯли таърихи инсоният рушду нумуъ кардааст.

Аҳаммияти илми астрономия дар зиндагӣ ва ҷамъияти муосир, вобаста бо таъсири ҳалқунандаш ба суръати тараққиёти илму техника, мавқеи фанни астрономияи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро дар низоми маълумоти миёнаи умумӣ муайян менамояд. Илми астрономия яке аз илмҳои оғусти, ки мо, тоҷикон, бо он ифтихор карда метавонем, чунки нисғони мо: Яҳё Ибни Абу Мансур, Санод Ибни Алӣ, Аббос ал-Ҷавҳарӣ, Холиди Марварудӣ, Муҳаммад Мусои Хоразмӣ, Аҳмади Фарғонӣ,

он эътироф шуда, имрӯзҳо бо давомдиҳандагони кори нисғонамон, олимони арсаи ҷаҳонӣ дар соҳаи астрономия: П. Бобочонов, А. Бахарев, О. Добровольский, Қ.Ҳ. Саидов, Х. Ибодинов, С. Ибодов, В.А. Герасименко, Г.И. Қоҳирова ва дигарон ифтихор дорем. Дар даврони Шуравӣ илми астрономия ҳамчун яке аз илмҳои пешқадамтарини Тоҷикистон ва Иттиҳоди Шуравӣ эътироф шуда буда

имрӯз Тоҷикистон дорои Институти астрофизика ва се расадхона (Расадхонаи астрономии Ҳисор, Расадхонаи байналмилалии астрономии «Санглох» ва Комплекси офтобии Помир) мебошад.

Ба ақидаи инҷониб, мо ҳангоми таълими фанни астрономия ба хонандагон доир ба корҳои илмӣ-тадқиқотии олимони гузаштаву имрӯзаи тоҷик маълумот дода, дар онҳо ҳисси ифтихори миллӣ ва ватандӯстиро парварида метавонем. Бар замми ин, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ

Раҳмон дар яке аз суханронихояшон таъкид карда буданд: «Муҳимтарин вазифаи мактаб ва ҷомеа дар шароити нави таърихӣ аз он иборат аст, ки шогирдонро дар руҳияи ҳештаншиносӣ ва ифтихори миллӣ, дарки равшани арзишҳои умумимиллӣ ва умумибашарӣ тарбия намоянд». Аз ин таъкиди Пешвои миллат бармеояд, ки ҳангоми соҳибистиқлол шудан ҳадафи таълиму тарбия бояд ба худшиносӣ,

Умар УМАРОВ – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, раиси гурӯҳи ҷамоҳангсози барнома ва китобҳои дарсии физика ва нучуми Шурои миллии таҳсилот дар назди Вазорати маориф ва илм

Абулвафои Бузҷонӣ, Абумахмуди Хуҷандӣ, Кушиёри Гелонӣ, Муҳаммади Баттонӣ, Абдурахмони Хазинӣ, Абдурахмон Суфӣ, Абурайҳони Берунӣ, Абусаиди Сичизӣ, Иброҳими Зарқола, Собит ибни Қурра, Ибни Юнус, Ибни Сино, Умари Хайём, Насириддини Тӯсӣ, Низомиддини Бирҷандӣ, Ибни Шотир, Мирзо Улуғбек, Қутбиддини Шерозӣ, Қозизодаи Румӣ, Ҷамшеди Кошонӣ, Алӣ Қушчӣ ва дигарон ҳамчун поягузори

донистану омӯхтани фарҳанги халқи худ, одамони бузург ва хизмату корнамоиҳои онҳо, эътибори махсус додан ба арзишҳои миллӣ равона карда шавад. Пас, лозим аст, ки сари ин масъала андеша кард ва таълими астрономияро ҳамчун фанни алоҳидаву мустақил дар синфҳои X-XI (МТМУ) барқарор намуд.

Агар ба хронологияи таълими фанни астрономия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ назар афканем, чунин манзара ба назар мерасад: то солҳои 90-уми қарни XX дар мактабҳои миёна фанни астрономия дар синфи X (XI) ҳафтае яксоатӣ (ҳамагӣ 34 соат) омӯхта мешуд. Дар ин давра барои мактабҳои миёна ҳам барномаи таълимӣ ва ҳам китоби дарсии астрономия мавҷуд буд. Пас аз пош хӯрдани давлати Шуравӣ дар мактабҳои Россия омӯзиши астрономия ҳамчун фанни мустақил барҳам хӯрд, аз ҷумла, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар ин давра ҳам барномаи таълимӣ ва ҳам китоби дарсии астрономия аз байн рафт.

Боиси зикр аст, ки дар «Нақшаи таълимии мактабҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои таҳсили 2006 - 2007 то 2010 - 2011», ки бо қарори №19/1, мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 юни соли 2006 тасдиқ карда шудааст, доир ба таълими фанни астрономия дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ қайд гардидааст, ки астрономия дар таркиби фанни «Физика» дар синфи IX (9 соат) ва дар синфи XI (16 соат) омӯхта мешавад». Дар «Барномаи физика барои синфҳои 7-11-и мактабҳои таҳсилоти умумӣ» (Душанбе, Матбуот, 2004) барои синфи IX миқдори соатҳо ва номгуӣ мавзӯҳо аз астрономия дода шудааст. Дар китоби дарсии «Физика-9» (муаллифон Маҷидов Ҳ., Нозимов О. – Самара: Издательский дом «Федоров», 2006) доир ба омӯзиши мавзӯҳои барномавии астрономия барои хонандагон маводи зарурӣ пешниҳод гардидааст. Таҳлили барнома ва китоби мазкур собит менамояд, ки ҳангоми омӯзиши боби «Тавсифи умумии ҷирмҳои Системаи офтобӣ» хонандагони синфи IX (МТМУ) ба мавзӯҳои муқаддимаи астрономия, харитаҳои ситораҳо, бурҷҳо, тавсифоти умумии сайёраҳо ва ҷирмҳои дигари Системаи офтобӣ, Офтоб ҳамчун ситораи наздиктарин, Моҳ – радифи табиӣ Замин, инчунин, ба телескопҳо ва намудҳои гуногуни тақвимҳо шинос мешаванд. Ҳамчунин, хонандагони ин синф ҳангоми

омӯзиши мавзӯҳои ғавқуззикр дорои як қатор малакаву маҳоратҳои гузарондани мушоҳидаҳои астрономӣ бо чашм ва тавассути телескоп мегарданд. Чунончи: ҳаракати зоҳирии ситораҳо, Офтоб ва Моҳ, ҳодисаҳои гирифтӣ Офтоб ва Моҳ, инчунин, усулҳои муомила бо телескоп ва ғ. Мувофиқи барномаи таълимии физика барои омӯзиши ҷузъиёти астрономия дар синфи IX миқдори ками соат ҷудо карда шудааст, ки ин, албатта, барои амиқу пурра омӯхтани ин фан кифоя нест. Мутаассифона, хонандагони синфи XI (МТМУ ва омӯзгорони онҳо) аз мавод доир ба астрономия маҳрум буданд. Дар «Барномаи физика барои синфҳои 7-11-и мактабҳои таҳсилоти умумӣ» (Душанбе, Матбуот, 2004) ҳатто номгуӣ мавзӯҳои астрономия барои синфи XI пешниҳод нашудааст, чунки «Нақшаи таълимии мактабҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои таҳсили 2006 - 2007 то 2010 - 2011» пас аз нашр шудани ин барнома таҳия шуда буд. Аз ин лиҳоз, омӯзгорони астрономияи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳангоми тартиб додани нақшаҳои тақвимӣ, дар ҷо ба ҷо намудани мавзӯҳои астрономия (дар таркиби нақшаи тақвими фанни физика) ба мушкилӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Мавҷуд набудани номгуӣ мавзӯҳои астрономия дар «Барномаи физика барои синфҳои 7-11-и мактабҳои таҳсилоти умумӣ» (Душанбе, Матбуот, 2004) дастрас намудани маводи таълимиро душвор мегардонид. Омӯзгорони ин фан барои тартиб додани нақшаҳои тақвимӣ ва ҷо ба ҷонамудани мавзӯҳои астрономия (дар таркиби нақшаи тақвими фанни физика) истифода мекарданд.

Аз соли 2015 мувофиқи «Нақшаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» омӯзиши фанни астрономия дар синфҳои X-XI (равияи табиӣ-математикии МТМУ), синфҳои X-XI (литсейҳо) ва X-XI (равияҳои табиӣ-математикии гимназияҳо) пешбинӣ шудааст. Дар Нақшаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2019 ва солҳои минбаъда, ки бо қарори ҳайати мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз октябри соли 2018 тасдиқ шудааст, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии таълимашон ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ ва қирғизӣ; гимназияҳои таълимашон ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ ва қирғизӣ;

равияи ҷамъиятӣ-гуманитарӣ; равияи ҷамъиятӣ-гуманитарӣ бо соҳаи филология таъриху ҳуқуқ; равияи технологӣ барои соҳаи агротехнология ва барои соҳаи зерравияи индустриалӣ-технологӣ таълими фанни астрономия дар синфҳои X ва XI пешбинӣ нашудааст. Дар ҳамин нақшаи таълимӣ омӯзиши фанни астрономия дар литсейҳои таълимашон ба забони тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ ва қирғизӣ; барои синфҳои равияи табиӣ-математикӣ; равияи табиӣ-математикӣ барои соҳаи физикаю математика; равияи табиӣ-математикӣ барои соҳаи биология ва география; равияи табиӣ-математикӣ барои соҳаи химияю биология ва барои равияи технологӣ таълими фанни астрономия дар синфҳои X ва XI ҳафтае яксоатӣ (ҳамагӣ 34 - соатӣ) пешбинӣ шудааст. Боиси зикр аст, ки барои ҳамаи ин равияҳо аз фанни астрономия то ҳол барномаи таълимӣ ва китоби дарсӣ мавҷуд нест. Омӯзгорон аз китоби дарсии “Нучум” (Нучум – XI, муаллифон Ҳ. Маҷидов ва О. Нозимов, - Душанбе: КММ “Насиба”, 2008) ҳам барои синфи X ва ҳам барои синфи XI истифода мекунанд. Омӯзгорон аз ноилоҷии дастрас набудани маводи таълимӣ ҳамин китоби дарсиро ба ду қисм ҷудо карда, қисми аввалашро дар синфи X ва қисми дуюмашро дар синфи XI ба хонандагон меомӯзонанд. Эшон нақшаи тақвимиашонро низ аз рӯи китоби мазкур тартиб медиҳанд.

Моҳи майи соли 2022 барои ин равияҳо «Барномаи астрономия барои синфҳои X-XI (МТМУ, равияи табиӣ-математикӣ (муаллифон, устодони ДДОТ ба номи Садрриддин Айнӣ Умаров У.С. ва Сафаралӣ Авлиёқул) таҳия гардида, ба шуъбаи таъбу нашри Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шуда буд. Мутаассифона, то ба ҳол аз тақдир ин Барнома шуъбаи мазкур барои муаллифон ягон маълумот пешниҳод накардааст. Агар ҳамин Барнома аз ҷониби ҳайати мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардад, муаллифон омодаанд, ки тибқи он китоби дарсии астрономияро таҳия намоянд. Ба мо маълум аст, ки аз фанни астрономия барномаи алтернативӣ аз ҷониби муаллифони дигар пешниҳод нагардидааст. Соли 2021 аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон Стандарт ва барномаи таълими фанни физика барои синфҳои VII-XI (МТМУ) ба таъб расид. Мувофиқи ҳуҷҷати мазкур, ки барои синфҳои VII-XI (МТМУ) пешниҳод шудааст, мавзӯҳои астрономӣ дар синфи IX ҳамагӣ 5 соат (боби «Соҳт ва таҳаввулоти

Кайҳон») ва дар синфи XI ҳамагӣ 6 соат (боби «Астрономия») ба нақша гирифта шудааст, ки мавзӯҳояшон тахминан якхелаанд, яъне такроранд. Мувофиқи ин ҳуҷҷат, таълими астрономия ҳамчун фанни алоҳида пешбинӣ нашудааст. Дар ин ҳуҷҷат муаллифон аз ҳисоби фанни астрономия миқдори соатҳои фанни физикаро бештар кардаанд, ки ин ба манфиати кор нест. Дар Нақшаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2024 ва солҳои минбаъда, ки бо қарори ҳайати мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 31 майи соли 2023 тасдиқ шудааст, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии равияи ҷамъиятӣ-гуманитарии таълимашон бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ, англисӣ; муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии равияи ҷамъиятӣ-гуманитарӣ барои соҳаи филологӣ; барои соҳаи таъриху ҳуқуқ; равияи технологӣ барои соҳаи агротехнология ва барои соҳаи индустриалӣ-технологӣ; гимназияҳои таълимашон ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ, англисӣ таълими фанни астрономия дар синфҳои X ва XI пешбинӣ нашудааст. Дар ҳамин нақшаи таълимӣ омӯзиши фанни астрономия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии равияи умумии таълимашон ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ, англисӣ; муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии равияи табиӣ-математикии таълимашон ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ, англисӣ; муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии равияи табиӣ-математикӣ барои соҳаи физикаю математика, барои соҳаи биология ва география, барои соҳаи химия ва биология; муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии равияи технологияи таълимашон ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ, англисӣ; литсейҳои таълимашон ба забони тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ ва англисӣ таълими фанни астрономия дар синфҳои X ва XI ҳафтае яксоатӣ (ҳамагӣ 35 - соатӣ) пешбинӣ шудааст, ки ин боиси дастгирист. Ин иқдом баҳри самаранок амалишавии «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (солҳои 2020-2040) заминаи хуб фароҳам меорад.

Зикр кардан бамаврид аст, ки барои ҳамаи ин равияҳо аз фанни «Астрономия» барномаи таълимӣ ва китоби дарсӣ то ба ҳол мавҷуд нест, чунки ин Нақшаҳои таълимӣ аз соли таҳсила нав (яъне, соли

таҳсили 2023-2024) амалӣ шуда истодаанд. Агар барои самаранок амалӣ гаштани нақшаҳои таълимии нав ягон чораҷӯӣ карда нашавад, вазъи таълими астрономия чун пештара нигаронкунанда боқӣ мемонад.

Боиси зикр аст, ки дар таълими астрономияи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ як қатор проблемаҳо мавҷуданд. Ба андешаи мо, проблемаи якум, нарасидани омӯзгорони ихтисосманд мебошад. Аксари омӯзгороне, ки ба таълими астрономия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ машғуланд, салоҳияти таълим додани ин фанро надоранд, чунки онҳо ихтисосҳои астрономия ё физика-астрономияи донишгоҳҳои омӯзгориро хатм накардаанд. Проблемаи дуюм, нарасидани маводи ҷопӣ, аз қабилӣ дастрас набудани барномаи таълимӣ, дастурҳои методӣ барои омӯзгорон ва мавҷуд набудани китобҳои дарсӣ барои хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад. Тавре ки дар боло гуфтем, хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо китоби дарсии ба талабот ҷавобгӯ, ки комёбиҳои навини илми астрономияро инъикос намоянд, дастрасӣ надоранд. Проблемаи сеюм, мавҷуд набудани синфхонаҳои фаннии муҷаҳҳаз бо таҷҳизоти зарурӣ мебошад. Аёниятҳои таълимӣ аз фанни “Астрономия”, аз қабилӣ ҷадвалу овезаҳо (вобаста ба ҳар як мавзуи курси астрономия), амсилаву расми дастгоҳҳои кайҳонӣ ва акси ҷирмҳои осмонӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ қариб ки дида намешаванд. Аҳён-аҳён дар баъзе аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ телескопи мактабӣ ва як навъи теллурий – амсила барои намоиши ҳаракати Замину Моҳтобро мушоҳида кардан мумкин аст. Мутаассифона, аз онҳо омӯзгорон ба таври самаранок истифода намебаранд. Проблемаи чорум ба ташкили раванди таълими астрономия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ рабт дорад. Таҳлилҳо нишон доданд, ки таълими астрономия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба таври самаранок ба роҳ монда нашудааст. Бархе аз омӯзгорон фанни астрономияро дуюмдараҷа ҳисобида, ба омӯзиши он диққати ҷиддӣ намедиханд. Аз ҷумла, ба ҷиҳатҳои амалии дарсҳо, аз қабилӣ ҳал кардани масъалаҳои астрономӣ, гузарондани корҳои лабораторӣ аз астрономия ва мушоҳидаҳои астрономӣ қариб ки аҳамият дода намешавад; ба ҳамин монанд, ба ташкилу гузаронидани машғулиятҳои берунисинфӣ аз астрономия

низ. Гуфтан бамаврид аст, ки дар таълими астрономия баргузориҳои навъҳои гуногуни машғулиятҳои берунисинфӣ, аз қабилӣ мушоҳидаҳои астрономӣ, саёҳати астрономӣ, конференсияи астрономӣ, маҳфили астрономӣ ва монанди инҳо ба мақсад мувофиқ мебошад. Ҳамчунин, суҳбат бо чанде аз омӯзгорони астрономия собит намуд, ки эшон дар таълими астрономия чанде аз шаклҳои гуногуни дарс – дарси кори амалӣ, дарси ҳалли масъалаҳо, дарси назорат ва баҳисобгирии донишро ташкил намекунанд. Ба андешаи мо, ин ҳам метавонад, то ҳадди имкон боиси қафомондагии раванди таълим гардад.

Барои беҳтар гардонидани сифати таълими астрономия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва самаранок амалӣ гаштани нақшаҳои таълимии нав чунин таклифу пешниҳодот ироа менамоем.

Хуб мебуд, агар:

1) Ҳарчи зудтар барномаи таълимии фанни астрономия барои синфҳои X-XI вобаста ба ҳамаи равияҳо, ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ ва англисӣ таҳия карда шавад;

2) Китобҳои дарсии фанни астрономия барои синфҳои X-XI (дар алоҳидагӣ) вобаста ба ҳамаи равияҳо, ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ ва англисӣ бо баҳисобгирии дастовардҳои муосири илми астрономия таҳия карда шавад;

3) Китоби «Методикаи таълими астрономия» барои синфҳои X-XI (дар алоҳидагӣ) таҳия карда шавад;

4) Дар барномаи таълимӣ мақсаду вазифаҳо ва аҳамияти таълими фанни астрономия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аниқу саҳеҳ муайян карда мешуд;

5) Дар асоси Стандарти давлатии таҳсилот вобаста ба мақсад ва вазифаҳои таълими астрономия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мазмун ва мундариҷаи ин фанни таълимӣ дар синфҳои X-XI (МТМУ) муайян карда мешуд;

6) Дар барномаи таълимии фанни астрономия бояд омӯзиши мавзӯҳои пешбинӣ шаванд, ки нисбатан содафаҳм, барои хусусиятҳои синнусоли хонандагон мувофиқ, дастрас ва аҳамияти амалиашон бештар бошанд;

7) Ҳангоми омӯзиши фанни астрономия дар синфи X хонандагон бо мавзӯҳои муқаддимавии астрономия (дар робита бо таърихи ташаккули астрономия, аз ҷумла, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон), асосҳои

астрономияи амалӣ, сохти Системаи офтобӣ ва табиати физикии ҷирмҳои Системаи офтобӣ шинос шуда, вобаста ба ин якчанд кори лабораторӣ ва мушоҳидаҳои астрономиро ҳамроҳи омӯзгор гузаронанд;

8) Зимни омӯзиши фанни астрономия дар синфи XI хонандагон доир ба методҳои тадқиқоти астрофизикӣ, тавсифоти Офтобу ситораҳо, сохт ва таркиби Галактикаи мо, хусусиятҳои галактикаҳои гуногун, сохт ва таҳаввулоти Кайҳон, инчунин, проблемаҳои муосири астрономия маълумот гиранд. Дар ин синф низ номгӯи корҳои лабораторӣ ва мушоҳидаҳо аз астрономия пешбинӣ гардад;

9) Дар барномаи таълимӣ саҳеҳу аниқ нишон дода мешуд, ки ҳангоми омӯзиши мавзӯҳои дар он пешбинишуда, хонандагон ба кадом салоҳиятҳо ноил мегарданд;

10) Дар барнома ва китоби дарсии астрономия нақши олимони ватаниву хориҷӣ, алалхусус, мутафаккирони тоҷику форс ва олимони муосири тоҷик дар инкишофи илми астрономия инъикос меёфт;

11) Дар барномаи ҳар як синф ба миқдори дуосатӣ (берун аз барнома) барои ғташкилу баргузори саёҳатҳои астрономӣ вақт ҷудо карда мешуд. Интиҳои мавзӯ, мавқеъ ва санаи баргузор намудани саёҳатҳои

астрономӣ ба салоҳияти омӯзгор вогузор карда мешавад;

12) Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии равияи ҷамъиятӣ-гуманитарӣ барои соҳаи филологӣ низ омӯзиши фанни астрономия ҷорӣ карда мешуд, зеро шояд, ки сирри асрори табиат, минҷумла, Кайҳонро намедонад, зеро онро ҷӣ тавр дар ашъораш таҷассум карда метавонад?

13) Ҷадвалҳои (плакатҳои) таълимӣ аз фанни астрономия таҳияву нашр карда шаванд;

14) Маводи дидактикӣ аз фанни астрономия (дафтари корӣ, маҷмуаи масъалаҳои астрономӣ, маҷмуаи корҳои лабораторӣ аз астрономия, маҷмуаи мушоҳидаҳои астрономӣ, хрестоматияи астрономӣ) ва ғайраҳо таҳияву нашр карда мешуд;

15) Пешниҳоди охири ва аз ҳама муҳим, хуб мебуд, агар барномаи таълимӣ ва китоби дарсии фанни астрономияро мутахассисони соҳа (методист, омӯзгори МТМУ ва олим-астроном) таҳия мекарданд.

Ба андешаи мо, бо амалӣ намудани тақлифу пешниҳодоти зикршуда вазъи таълими фанни астрономия дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ беҳтар ва сатҳи сифати дониши хонандагон хуб мегардад.

ДИГАРОН ДАР БОРАИ ТОҶИКОН

Тоҷикон мардуми разми ва базмианд. Ҳангоме ки мановфеи мардум ва Ватан эҷоб кардааст, сарват, мол ва ҳастии худро дар роҳи он фидо кардаанд. Он тавре, ки ҳаводиси ҷории Ватани мо ин ҳақиқатро собит месозад, дар айни ҳол мардумони заҳматкаш, фурутан, кунҷков ва бо фарҳанги амиқи деҳқонӣ, пешварӣ ва илманд. Бегумон дастовардҳои фарҳангии тоҷикон қарнҳо пеш марзҳои миллиро дарнавардида ва дар бистари фарҳанги пурбори башарӣ ҷой гирифтааст...

**Ҷалолиддини СИДДИҚӢ,
таърихшиносони маъруфи
муосири Афғонистон**

БА КОНСТИТУТСИЯ БОЯД АРҶ ГУЗОРЕМ

(Чанд андеша оид ба китобҳои «Ҳуқуқи инсон» барои синфҳои 10-11)

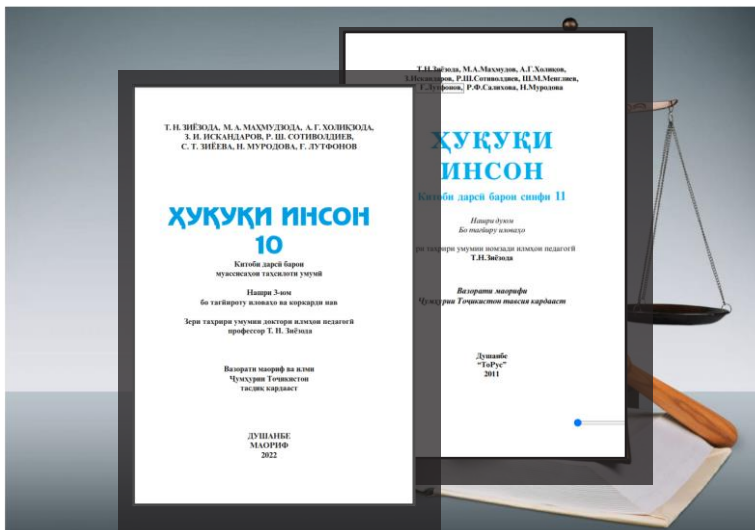
Ҳоҷиқурбон
СИРОҶОВ –
мушовири
шӯъбаи маорифи
ноҳияи
Тоҷикобод

Дар оғози соли нави таҳсили 2022-2023 китоби «Ҳуқуқи инсон» барои синфҳои 10 ва 11 дастраси хонандагон гашт. Китобҳое, ки пеш истифода мебардем, соли 2010 (синфи 10) ва соли 2011 (синфи 11) аз чоп баромада буданд. Ман доир ба китоби синфи 10 ва мавзуи алоҳидаи китоби синфи 11 фикру мулоҳизаи худро дар ҳафтаномаи «Омӯзгор» баён карда будам. Чун китоб дар чопи нав ба мо дастрас шуд, хурсанд гардидем. Аммо он чи ки интизор доштем, ба мушоҳида нарасид.

Пеш аз ҳама, бояд қайд кунем, ки баъзе мавзӯҳо кӯтоҳ карда шуда, баъзе мавзӯҳо тамоман бардошта шудаанд. Дар саҳифаи аввали китоб (10) қайд шудааст: «Наشري 3 бо тағйироту иловаҳо ва коркарди нав». Дар ду шумораи «Омӯзгор» (№41 ва 42 соли 2022) андешаҳои омӯзгори гимназияи хонандагони лаёқатманди ба номи А Балъамии шаҳри Ваҳдат Собирҷон Ғуломовро дар мақолааш «Сифати китоби

рақамҳое, ки дар китобҳои дарсии пештара буданд, айнан оварда шудаанд». Ба ҳамаи он эродҳо ва иловаҳо пешниҳодҳои устод розиям. Дар баробари ин, мехостам фикру андешаи худро нисбат ба камбудҳои дигаре, ки дар мақолаи устод С. Ғуломов баён нашудаанд, баён созам.

Китоби «Ҳуқуқи инсон» синфи 10. Дар китоби мазкур дар мавзуи «Таснифи ҳуқуқҳои инсон» ҳуқуқи озодиҳои инсонро аз рӯи соҳаҳои фаъолияти ҳаёти ба шахсӣ (шаҳрвандӣ), сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ чудо намудаанд. Дар китоби пештара ҳам чунин буд ва ҳар яки онро дар боби алоҳида (Ҳуқуқи озодиҳои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ) ба хонандагон мӯддати даҳ сол омӯзондем. Ва дарахти «Ҳуқуқи инсон»-ро ҳам панҷшоха тасвир мекардем. Аммо дар наشري нави китоб ҳуқуқҳои фарҳангиро аз боби «Ҳуқуқи озодиҳои фарҳангӣ» бароварда, боби «Ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа ва ҳуқуқ ба таҳсил» номгузорӣ кардаанд. Инчунин, боби «Ҳуқуқи озодиҳои иқтисодӣ»-ро бе тавсифи умумӣ овардаанд. Шояд муаллифон ҳақ бошанду мо нодуруст шогирдонро даҳ сол омӯзондем. Мавзӯҳои муҳимми барнома – «Вазифаҳои инсон ва шаҳрванд», «Ҳуқуқи инсон ва проблемаҳои коррупсия», «Механизми миллии ҳифзи ҳуқуқи инсон», «Механизмҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқҳои инсон» - ро ҳамчун замима дохил кардаанд. Чаро ин

дарсиро такмил бояд дод» хондам. Ў овардааст: «Мо омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ умедвор будем, ки дар давоми зиёда аз даҳ сол муаллифон пешравӣ ва тағйиротро дар ҳаёти ҷомеаи ҷаҳонӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб гирифта, доир ба мавзӯҳои китоби дарсии зикршуда далелу навгониҳои ҷомеаро пешкаши хонандагон мегардонанд. Мутаассифона, дар китобҳои нави дарсии зикршуда далелу

мавзуъхоро “замима” - гуён навиштаанд, нафаҳмидем. Чи тавре ки пештар гуфтам, баъзе аз мавзуъхоро дар китоби нав ихтисор ё кӯтоҳ кардаанд. Баъзе ҷумлаҳо нотамо монда, маънии худро гум кардаанд. Мисол, дар саҳифаи 34 чунин омадааст: «Шаъну эътибор ва қадру қимат категорияҳои муҳимтарини маънаӣ ва ахлоқие мебошанд, ки муносибати боэҳтиромонаро ба ҳар одам.» .... ?? давомаш номаълум.

Камбудии аз ҳама калон дар ин китоб ҳамин ки он тағйироту иловаҳое, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бори сеюм 22 майи соли 2016 дароварда шудааст, бетағйир мондаанд ва чун пешина истифода шудаанд. Мисол, дар саҳифаи 69, қисми 2-и моддаи 19, дар саҳифаи 84 - моддаи 24, дар саҳифаи 90 - моддаи 27, саҳ. 91 - моддаи 6, дар саҳ 93 - моддаи 28, дар саҳ 98 - моддаи 29 дар саҳ. 103 - моддаи 31, дар саҳ. 107 - моддаи 32, дар саҳ. 110 - моддаи 35, дар саҳ. 127 - моддаи 40, дар саҳ. 129 - моддаи 41 хато омадаанд. Дар саҳифаи 40 ба ҷои моддаи 1 моддаи 41 омадааст. Чаро нисбат ба Конститутсия ин қадар саҳлангорӣ? Ҳол он ки маҳз ҳамин фанни «Ҳуқуқи инсон» ба хонандагон Конститутсияро меомӯзад.

Дар китоби «Ҳуқуқи инсон» (синфи 11) - саҳифаи 142 моддаи 6-и Конститутсияро чунин овардаанд:

«Халқи Тоҷикистонро сарфи назар аз тааллуқоти миллӣ, шаҳрвандони Тоҷикистон ташкил менамоянд.» Ба ҷои «тааллуқоти миллӣ» бояд «миллаташон» меомад. Дар саҳифаи 60 шарҳи принципи “Ихтиёрӣ”, дар саҳифаи 108 ҷумлаи «Агар солҳои 1985-1986 ....», дар саҳ. 139 сухани Маҳатма Ганди маъно коста менамоянд. Дар саҳ. 196 баъди «Дар Эълomia боз ду нуктаи дигар таъкид мешавад:» матн афтидааст ва маълум нест, ки ҳамон ду нукта чиҳоро дар назар доранд? Инчунин, дар саҳ. 201 аз «истифодаи

кадрҳои танқисӣ дар таъминоти моддӣ-техники мактабҳо» ба омӯзгор маълум нест, ки муаллифон чӣ мехостанд? Дар ҳамин саҳифаи поёнтар калимаи «зерин» афтидааст. Дар саҳифаи 124 ба ҷои се принсипе, ки муаллифон мехостанд мисол биёранд, танҳо ду принцип оварда шудааст. Дар саҳифаи 158 дар мавзуъчаи «Таркиби муҳоҷирони иҷборӣ» дастаро бо гурӯҳ омехта кардаанд.

Дар бисёр саҳифаҳо шояд бо айби нашриёт бошад, чандин хатоҳои имлоӣ дида мешаванд. Инҳо ба қоидаҳои нави имлои забони тоҷикӣ (имлои ҳарфи “й, ў”, ташдид ва ғайра) вобастагӣ доранд. Аммо Анри Дюанро Анри Дюан ва «ЮНИСЕФ»-ро «ЮНИФЕС» навиштан ислоҳ мехоҳад. Инчунин, муаллифон дар китоби дарсӣ расмҳоро доир ба мавзуъҳо кам истифода бурдаанд.

Хулоса, бори дигар пешниҳоди якуми устод С. Ғуломовро такрор карданиям, ки мефармояд: «Ба муаллифон зарур аст, ки дар муддати кӯтоҳтарин дастури иловагиро ба китобҳои «Ҳуқуқи инсон» барои синфҳои 10 - 11 омода намуда, тавассути раёсат, шуъбаҳои шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо ва нашрияи «Омӯзгор» дастраси хонандагони ин фан гардонанд. Яъне, нуқсонҳои дар китобҳобударо бартариф намоянд». Баъди ин ба назари мо ҳам сифати китоби дарсӣ беҳтар хоҳад шуд.

Дар Паёми имсолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2024 Соли маърифати ҳуқуқӣ эълон шуд ва соли ҷорӣ 30-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам таҷлил мегардад. Хуб мешуд, ки дар ин сол камбудии китобҳо, ки ба Конститутсия вобастагӣ доранд, ислоҳ ва ҳар чи зудтар тавассути шуъбаҳои маориф ба омӯзгорон дастрас гардонда шаванд.

Мо бояд ободии Ватанамонро аз хонаву кошона ва маҳалли зисти худ оғоз карда, кӯшиш намоем, ки дар ободии сарзамини аҷдодӣ, сарсабзу хуррам гардондани он, тозаву озода нигоҳ доштани муҳити зист саҳми худро гузорем ва соҳиби фарҳангу тамаддуни бостонӣ будани тоҷиконро ба ҷаҳониён собит созем.

Эмомалӣ РАҲМОН

АРЗИШИ ПЕДАГОГИИ ЯК РИСОЛА

(БА МУНОСИБАТИ 135 – СОЛАГИИ ТАВАЛЛУДИ
АБДУРАУФИ ФИТРАТ)

Муҳаммадулло
ЛУТФУЛЛОЗОДА –
академики
Академияи
таҳсилоти
Тоҷикистон

Қабл аз ҳама, таъкид менамоем, перомуни рисолае, ки мо андешаҳоямонро иброз медорем, адабиётшиноси машҳур ва мунаққиди фақид, устод Соҳиб Табаров фикрҳои тоза ва бикр гуфтаанд, ки дар ҷилди дуҷуми асари гаронбаҳои он кас «Ҷаҳони андешаҳои Абдуррауфи Фитрат» («Дониш»-2009, саҳ. 5-155) дарҷ ёфтааст. Ва ин рисолаи «Оила ё худ вазоифи хонадорӣ» мебошад. Дар ин хусус баъзе таҳқиқоти дигар ҳам рӯи кор омадаанд. Пас зарурат чист?

Зарурат дар ин аст, ки перомуни оилау оиладорӣ, беҳтараш, хонау хонадорӣ, ки «аввалин иҷтимоӣ одамиён, яъне иҷтимоӣ аҳли байт аст», ба тарзи дигар, «Таъсиси хонадорӣ аввалин пояи маданияти бани одам аст», «оила иборат аз касоне, ки дар як ҷо таҳти раёсати як шахс зиндагӣ доранд» (Фитрат), аҳли ҷомеа ва давлат нисбат ба хонавода (мард, зан ва фарзанд) бетафовут нест, вазифа мегузорад, талаб мекунад, шароит муҳайё месозад. Худи ҳамин моро водор менамояд, ки хонавода ва вазифаҳои онро мунтазам таъкид ва назорат бикунем.

«Оила ё худ вазоифи хонадорӣ»

пантуркизм ғутида буд ва намоёндогони ин ҷараён бо баҳонаи ҷорӣ намудани «забони миллӣ, яъне туркии ҷиғатой (ӯзбекӣ)» (Соҳиб Табаров) бар муқобили забони тоҷикӣ ва мавҷудияти халқӣ тоҷик мебаромаданд, дар ин шароити пуртазод қисми зиёди зиёиёни соҳибқалам бо забони миллӣ, яъне туркӣ асар эҷод мекарданд. Ҳатто, устод С.Айнӣ ҳам баъзе асарҳояшро бо ҳамин забон менавишт. Фитрат рисолаашро бо хоҳиши устод ва дӯсти азизаш Мунзим бо забони модаринаш (модари Фитрат тоҷик буд), яъне тоҷикӣ менависад. Бо забони тоҷикӣ навиштани асар, ба андешаи мо, сабаби дигаре ҳам дошт, ки дар ин хусус муаллиф хомӯшӣ ихтиёр мекунад. Қатъи назар аз он ки ҷавонбухориён забони туркиро ташвиқу тарғиб мекарданд, аҳли босаводи шахрҳои Осиёи Миёна тоҷику тоҷикзабонон буданд ва бо забони тоҷикӣ мехонданду мегуфтанд. Шояд бо ҳамин сабабҳо Фитрат «Оила ё худ вазоифи хонадорӣ»-ро бо забони ноби тоҷикӣ менависад.

Рисола «асари адабӣ, сиёсиву иҷтимоӣ, фалсафиву эстетикӣ, тарбиявӣ ахлоқӣ ва диниву педагогӣ» (Соҳиб Табаров) буда, масъалаҳои зайлро фаро мегирад: «Зан гирифтани даркор аст ё не?», «Интихоби зан», «Кобин (қалин) ва тӯй чӣ гуна бошад?», «Зану шавҳар чӣ гуна зиндагӣ намоёнд?», «Ба ҳам омадан», «Тарбияи фарзанд», «Тарбияи бадания, тарбияи фикрия ва тарбияи ахлоқияи одамӣ», «Мактаб», «Таҳсили духтарон дар мактаб», «Ҳуқуқи волидайн», «Ҳуқуқи ятимон». Як худи ҳамин унвони бобоҳо ё масъалаҳо гувоҳӣ медиҳад, ки асар

арзандатарин ва муҳимтарин асарест, ки на то зиндагии Фитрат ва на баъди он дар муҳити Осиёи Марказӣ касе назирашро наофарандааст. Барои офаридани чунин рисола на танҳо маҳорат, инчунин, ҷасорат лозим буд, ки нависанда алайҳи аморати Бухоро, руҳониёни ақибмонда, пантуркистон, ки худ яке аз сарварони он буд, анҷом додааст. Дар он ки замона ба гирдоби

чӣ гуна арзиши педагогӣ дорад. Албатта, дар робита бо ин ки Фитрат дар қадом шароит зиндагӣ мекард ва риштаи таҳқиқаш ба қадом масъалаҳо нигаронида шуда буд, ӯ иборати «арзиш ё арзишҳои хонавода»-ро ба забон нагирифтааст. Вале моҳияти таҳқиқот ҷилави суҳанро ба ҳамин тараф мебарад. Ва моҳияти рисола гувоҳи медиҳад, ки Фитрат ба чор арзиши педагогӣ низому тартиб, муҳаббат, касбу ҳунар, ваъдахилофӣ ва аҳдшиканӣ, сирру асрордорӣ на танҳо хеле наздик шудааст, балки яке аз муаллифону муҳаққиқони ин арзишҳо дар илми педагогика гардидааст.

Азбаски хонавода, яъне оила аввалин иҷтимоӣ, яъне «иҷтимоӣ аҳли байт» (Фитрат) аст, он ҳатман бар тартибу низоми муайян таъяс намояд. Фитрат зарурати тартибу интизомро дар қонуне мебинад, ки ҳамагон риоя менамоянд. «Аз он ҷо ки ҳар қадоми онҳо (зан, шавҳар, фарзанд) ҳам одаманд, - менависад ӯ, - ва бинобар он асири манфиати худанд, мумкин аст, ки яке ҳуқуқи дигарро таҷовузу ғазб намояд. Пас барои пешгирии ҳамин таҷовузу ғазб дар миёни афроди оила низ қонуне лозим аст». Аҳамият ва зарурати ин гуна қонунро муаллиф дар он мебинад, ки «Дар ҳар ҷо ки муносибати оила бо қуввати интизом аст, мамлақату миллат низ қавӣ ва мунтазам хоҳад буд». Нуқоти муҳим ва асосӣ дар ин арзиш дар ҳамин аст, ки байни қувваю тартибу низоми мамлақату миллат ва низоми оиладорӣ робитаи қавист: давлат зӯру тавоно ва бо низом аст, зеро хонаводаҳо бонизоманд, аз ҳар ҷиҳат беташвишанд. Медонанд, ки мамлақату давлат пушту паноҳи онҳост.

Арзиши дигаре, ки Фитрат дар рисолааш тараннум кардааст, ишқ, муҳаббат ва самимият байни зану мард ва аъзои хонавода мебошад. Ӯ менависад: «Ҳеҷ як оилаи асил бе ишқу муҳаббати самимӣ ташақкул намеёбад ва вучуд дошта наметавонад... Дар оилае, ки меҳру муҳаббат нест, ҳатман ваъдахилофӣ, парешонӣ, бенизомӣ, бадахлоқӣ, дурӯғӯӣ ва фиребгарӣ реша медавонад. Ниҳоят, Фитрат ба фикри қатъӣ меояд: «Асоси занушавҳарӣ муҳаббат аст».

Саволе бармеояд, ки барои чӣ мард занро ва зан мардро дӯст дорад? Барои он ки зан маъшуқай якумра аст; зан модари фарзандон аст; зан танзимгару сариштагари хонавода аст; зан яке аз узви таркибии давомияти шаҷара аст.

Чаро мардро бояд дӯст дошт?

Барои он ки мард сардору сарвари хонавода аст; расонидаи ризку рӯзии хонавода аст; ҳимоятгари хонавода аст; узви фаъоли давомдиҳандаи шаҷара аст.

Аз худ илова менамоям, ки ҳам зан ва ҳам мард, пеш аз ҳама, инсонанд, ки ягон зару зевар ба қадрӯ қимати онҳо баробар шуда наметавонад. Инсон, ба қавли Умари Хайём, «нақши нигини ангуштарист».

**Мақсуд зи чумла офариниш моем,
Дар чашми хирад ҷавҳари биниш моем.
Ин доираи ҷаҳон чу ангуштарист,
Бе ҳеҷ шаке, нақши нигинаш моем.**

Чун суҳан бобати ишқ, садоқату муҳаббат меравад, он метавонад байни ду нафар – марду зан бошад. Ҳамин ки мард ваъдахилофӣ карду зани дуюм ё сеюм гирифт, маҷбур мешавад, муҳаббаташро тақсим намояд, ки ин ҳамоно вайроншавии оила аст. Фитрат ҳамчун шахси диндор фарзанди замони худ буд. Вале ҳақ дошт ва метавонист ду-сезаниро маҳкум ва сарзаниш намояд, зарари онро ба мардум бирасонад. Аз он ҷост, ки дар чанд ҷойи рисола зарари ду ё се зандоштанро ёдрас мекунад. Масалан, ба ин таъкидҳо зеҳн бимонед: «...тааддуди завҷот, яъне чанд зан гирифтани афрод оиларо бадбахт ва талхком менамояд». Чанд зан гирифтани ваъдахилофӣ, аҳдшиканӣ, кина, адоват, вайронӣ, фасод ва беинсофиро мусталзим (боис) будааст. Ҳеҷ қадоми инҳо ҳам на ба ҳуқуқи шаръ дуруст аст, на ба ҳуқуқи ақл ва на ба ҳуқуқи вичдон».

Арзиши дигаре, ки Фитрат ба он эътибори ҷиддӣ медиҳад, касбу кор ва шӯғле байни аъзои хонавода мебошад. Ӯ касбу ҳунарро воситаи муҳимми зиндагии ошоишу эътибори оила ҳисобида менависад: «Ҳар яке аъзоёни хонавода соҳибҳунар бошад, бо касбу коре шӯғл варзад, баҳри меҳнати босамар саъю кӯшиш ба харҷ диҳад ва бо ҳамин ошоишу эътибори оилаи худро дар роҳи тарбияи ҷисмонӣ, фикрӣ ва ахлоқӣ бо тавассути ақли солиму амали солеҳ таъмин намояд». Ин таъкиди Фитрат натиҷаи бардоштҳои ӯст, ки аз Қуръону пешвоёни дину шахсони пешқадами давру замонҳо омӯхтааст. Масалан, Расули Акрам (дуруд бар ӯ) дар ҳадисҳояш шӯғли инсонро ганҷ номида, таъкид мекунад, ки «Муъмин набояд худро хор кунад». Дар ҷойи дигар мефармояд: «Рӯзӣ ба думболи ту медавад, чунон ки ту ба думболи ӯ». Оре, шартӣ муҳимми ба соҳибаш расидани рӯзӣ кору заҳмат аст. Ин муамморо ҳазрати Умар (р) равшантар мекушояд: «Даст аз касб бозмадор ва мапиндор, Худои таъоло аз осмон симу зар намефиристад».

Дар замони тираю тори феодалии Осиёи Миёна кобин ё маҳр ва ё қалин хеле ривоҷ ёфта буд. Фитрат нағз медонист, ки ин амри носавобро аз байн бурдан мумкин нест. Бинобар он, гӯшрас менамояд, ки бобати қалин ҳатман мувофиқи ҳидояти Қуръон бояд амал намуд, ки омадааст: «Эй падарон

ва тарбиягарони духтарон ва ятимон! Вақте ки онҳоро ба шавҳар додед, маҳреро, ки шавҳаршаванда медиҳад, ба худи духтар супоред, бе ризои онҳо асло тасарруф макунед. Агар худашон бо ризои дил ба шумо чизе аз маҳрашон бидиҳанд, қабул кунед». Ин аст адолати иҷтимоӣ. Ҳанӯз ҳам байни одамон касони бебизоат пайдо мешаванд, ки барои додани қалин қарздор мешаванд ва баъд хонаю дарро фурухта мискину бенаво мегарданд. Фитрат ба ҳамин гуна одамон ишора намуда мегӯяд: ...«Баъзе одамони камсармоя ҳар чӣ бодо бод гуфта, чанд ҳазор танга пулу чӣ қадар пахтаву биринҷ ва намедонам, чиҳо дода, як духтарро ақд мекунанд. Лекин баъд аз никоҳ тамоман фақиру нобуд шуда, ҳавлӣ ва асбоби худро фурухта ба қарз медиҳанд ва хонаводаи худро дар ба дар менамоянд».

Барои пешгирии ҳамин гуна ҳодисаҳои номатлуб, сад бор шукр, дар кишвари мо айна замон қонуни миллӣ («Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳои миллӣ») амал мекунад, ки риояи он танҳо ва танҳо ба нафъи мардуми одист. Дар рисолаи «Оила ё худ вазоифи хонадорӣ» ба тарбияи фарзанд диққати махсус дода шудааст. Фитрат масъалаи тарбияи фарзандро аз мушкилтарин вазифаҳо ба қалам дода менависад: «Мушкилтарин вазифаҳои хонадорӣ, ки баъд аз таваллуд ёфтани кӯдак ба гардани зану шавҳар меафтад, тарбияи фарзанд аст. Тарбияи фарзанд воқеан, иборат аз ҳамин ду калима ҳосил шудааст. Бинобар ин дар назари шумо хурд менамояд. Лекин соҳибназарон воқифанд, ки аслу маншаи тамоми инқилоботи сиёсӣ, динӣ, адабӣ ва иҷтимоии бани одам дар зимни ҳамин як ибороти кӯтоҳ мавҷуд аст». Бале, ибора («тарбияи фарзанд») хурд аст, аммо ҷаҳон-ҷаҳон маъно дорад. Беҳуда нест, ки «мардумони халқу миллатҳои мутамаддини олам баҳри тараққи минбаъдаи давлату мамлакати худ тарбияи фарзандро дар оила дар ҷойи аввал мегузоштанду мегуздоранд ва ба он аҳамияти ниҳоят калони амалӣ медоданду медиҳанд.» Бартари ирзиши педагогии ақидаи Фитрат дар боби тарбияи фарзанд дар он ифода меёбад, ки ӯ тарбияи фарзандро ба мардумони мутамаддини дунё, инкишофу таназзул, музаффарияту мағлубият, бурду бохт, хушбахтиву бадбахтӣ, фазилату ҷаҳолат ва пешравии таваққуфи онҳо дар як радиф мегузорад ва бо садои баланд мегӯяд: «Сайъ кардан, иззат ёфтан, ба давлат расидан, комёб гардидан, эҳтиром дидан, ҷаҳонгир шудан, сушт мондан, залил

ёфтан, ҷомаи фақр пӯшидан, бори бадбахтӣ кашидан, эътибор наёфтан, толеъ, асир ва гуломи дигарон гаштан-ҳамагӣ натиҷаи тарбия аст, ки афроди як қавм дар ҳангоми кӯдакӣ аз падару модари худ мебинанд».

Абдурауф Фитрат ду ибораро паҳлуи ҳам мегузорад: яке дӯстдории фарзанд (дӯст доштани фарзанд-М.Л.), дигаре тарбияи фарзанд. Ва баъд фикрашро далерона баён менамояд: «Мардуми Осиёи Миёна, - менависад ӯ, - ки тоҷикон қисме аз онҳоянд, ба мисли мардуми тамоми олам фарзандони худро дӯст медоранд... Баробари ҷонашон дӯст медоранд, дар амал ва дар ҳақиқат, ба тарбияи ҳақиқиву дуруст ва аслии фарзандонашон бепарвой зоҳир мекарданд зоҳир мекунанд ва маҳорату қобилиятшонро дар тарбияи онҳо нишон намедоданду нишон намедиҳанд. Фитрат падару модаронро огоҳ месозад, ки дар тарбия ба се қувва диққат диҳанд: қувваи бадания, қувваи фикрия, қувваи ахлоқия. Агар нек назар кунем, Фитрат ба ин ақидаи худ ба таълимоти педагогии муосир-тарбияи ақлӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва тарбияи зебоиписандӣ, ки ҷавҳари тарбияи рушди муназзамро ташкил медиҳанд, хеле наздик шудааст. Дигар фикри тозаи ӯ тарбия дар алоқамандии қувваҳо ё унсурҳои тарбия аст. Чи тавре болотар гуфтем, Фитрат фарзанди замони худ буд. Ӯ дар тарбияи фарзанд нисбат ба замонаш фарсангҳо пеш рафта бошад ҳам, ба баъзе хатоҳо роҳ медиҳад. Аз ҷумла, вақте ки перомунӣ тарбияи бадан сухан меронад, муқобили гаҳвора мебарояд ва мегӯяд: «Гаҳвораҳои мамлакати мо низ ба ҳеҷ ваҷҳ аз зиндон мондагӣ надоранд. Дасту пой кӯдакро бо гаҳворапеч маҳкам мебандем, то ба ҳадде ки он бечора асло ҷунбида натавонад». Ҳоло мо намедонем, ки чӣ ба ӯ таъсир кард, ки ин фикрро бигӯяд, ҳол он ки аз таърих медонист, ки ниёғони мо, аз ҷумла, Ибни Сино ва Носири Хусрав гаҳвораро дастгирӣ ва таъкид мекарданд: «Кӯдак дар гаҳвора ба роҳат хоб меравад, андомаш рост ба камол мерасад, фикраш ором мешавад».

Дар ҳар сурат, арзиши педагогии рисолаи Абдурауфи Фитрат хеле болост ва пешниҳод карданиям, ки агар он бо каме таҳрир нашр карда шавад (ин китоб бори охир соли 2010 чоп шуда буд), аз манфиат холӣ нест. Ҳамчунин, агар эссеи (ин вожаи худи устод аст) олим ва адабиётшиноси машҳури халқамон Соҳиб Табаровро (оид ба рисолаи «Оила ё худ вазоифи хонадорӣ») ба теъдоди зиёд нашр намоем, нуран ало нур мешавад.

ОСОРИ БАДЕЙ ВА ТАРБИЯИ МАЪРИФАТӢ

Меҳринисо САТТОРОВА –
омӯзгор,
ноҳияи Ёвон

Як соати дарсӣ, ки дар доираи 45 дақиқа барои омӯзондани як мавзӯ аз ин ё он фан мегузарад, албатта, вақти тӯлонӣ нест. Аммо мо, омӯзгорон, бояд онро ончунон самаранок истифода барем, ки ягон лаҳзааш бефоида нагузарад. Вагарна ҳамин 45 дақиқа баъзан ба назари хонанда хеле тӯлониву дилгиркунанда менамояд.

Сухани хубе аст: «Як соат дарси хуб маъноӣ як асарро дорад». Хушбахт аст омӯзгоре, ки дарси ӯро дарси хуб мегӯянд. Ман дар давоми дарсҳои худ, ки ба хонандагони синфҳои 5 ва 11 аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик мегузаронам, кӯшиш менамоям, ки аз усулҳои фаъоли таълим зиёд истифода барам. Инчунин, аз воситаҳои гуногуни техникӣ ба монанди компютер, принтер, интернет, магнитофон, DVD – плеер, телевизор, проектор низ дар мавридҳои зарурӣ истифода мебарам. Махсусан, барои ман, ки шогирдон дар шароити имрӯза ба интернет дастрасии

1. Иҷро намудани нақши Садриддин Айнӣ.

2. Тайёр намудани кроссвордҳо барои 3 гурӯҳ.

3. Тайёр намудани луғатномаҳо аз доираи мавзӯ.

4. Тайёр намудани саволномаҳои тестӣ. 5. Тайёр кардани шаклҳо (аз чумла, себ, нок, анор ё бар, гул, шабпарак ё барои се гурӯҳи нишони махсус).

6. Маъруза ё реферат дар доираи мавзӯҳои гузашта, имрӯза, оянда.

Хонандагон бо шавқӣ хеле зиёд ин супоришҳоро дар дарси оянда иҷро карданд.

Хонандае, ки нақши Садриддинро иҷро мекард, бо либоси саҳнавӣ ба назди тахтаи синф баромада, аз забони Айнӣ суханҳои нек гуфту ҳамаро ба хондану донишомӯзӣ даъват кард. Се нафар хонандаи дигар бошанд, дар тахтаи синф кроссвордҳои тайёрнамудаашонро ба хонандагон пешниҳод намуданд. Хонандагони гурӯҳи 1-ум ба хонандагони гурӯҳи 2-юм, 2-юм ба гурӯҳи 3-юм ва 3-юм ба 1-ум саволномаҳои тести худро

пешниҳод намуданд. Пас аз ёфтани ҷавобҳо ба кроссворду саволномаҳои тестӣ худи хонандагон донишу ҷавобҳои яқдигарро арзёбӣ карданд.

Ҳамин тавр, тавассути ин усулҳо вазифаи хонагӣ пурсида шуд.

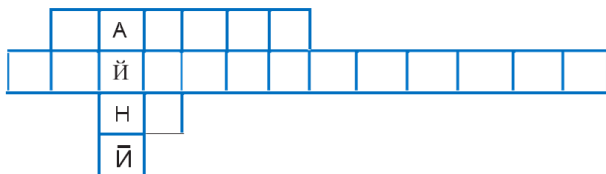
Дар давоми баёни мавзӯи нав - «Фаъолияти шоири Айнӣ» низ дар доираи мавзӯ кроссворди сода пешниҳод намудам, ки чунин аст:

1. Духтаре, ки дар мактаби духтарона ба Айнӣ аз ашъори Ҳофиз шеърӯро ғазал мегуфт. 2. Ҷашне, ки сабаби тавлиди шеъри

васеъ доранд, истифода аз чунин имконот бисёр муфид аст. Зеро онҳо метавонанд, иттилооти зиёдеро аз ин сарчашма пайдо намоянд. Ман вақте ки мавзӯи навро ба хонандагон баррасӣ намудам, ба онҳо дар хона на танҳо барои мустақкам намудани мавзӯи имрӯза, балки барои ҷолибу рангин гузаштани мавзӯи оянда низ супоришҳои мушаххас медиҳам. Масалан, зимни гузаштани мавзӯи «Ҳаёт ва фаъолияти эҷодии Садриддин Айнӣ» пешакӣ ба хонандагон яқчанд супориши инфиродӣ дода будам. Чунончи:

“Гули сурх”-и Садриддин Айни гардид. 3. Тахаллуси Айни. 4. Тахаллуси Айни.

Мавзуи нав - «Фаъолияти шоирии Айни»-ро бошад, пешакӣ дар проектор дар

Мавзуи нав - «Фаъолияти шоирии Айни»-ро бошад, пешакӣ дар проектор дар шакли электронӣ сабт намуда, бо намоиши суратҳо ва расмҳо аз лаҳзаҳои ҳаёти Садриддин Айни ба бачаҳо намоиш додам. Бачаҳо хеле бо мароқи зиёд ба ҳаёти ибратбахш ва рангини ин фарзанди фарзонаи миллат ва чеҳраи намоёни адабиёти муосири миллати худ гӯш мекарданд.

Намунаи луғатномаҳо ва тестҳо

1	2	3
Айни	Гули сурх	Дирҳам
Муҳтоҷӣ	Мухаммас	Арбоби ғано
Ҷунунӣ	Хуҷаста	

Инчунин, дар қисмати мустаҳкамкунии дарс луғатнома ва саволномаҳои тестиеро, ки ҳуди хонандагон тайёр намудаанд, дар тахтаи синф менависем ё тавассути варақаҳо ба хонандагон пешниҳод карда, ҷавобҳоро аз хонандагон шунида, баҳогузори менамоем.

Меваҳои онҳоро дар қоғазҳои ранга тайёр карда, дар пушти ҳар яке савол менависам ва ба гурӯҳҳо тақсим мекунам. Бояд аъзои гурӯҳҳо ба саволҳо зуд ҷавоб навишта, дар навдаҳои дарахти гурӯҳи худ часпонанд. Қадом гурӯҳе, ки зуд, беҳато ва беғавго навдаҳои дарахти худро аз ҷавобҳои дуруст пур аз мева кунад, ғолиб ҳисобида мешавад.

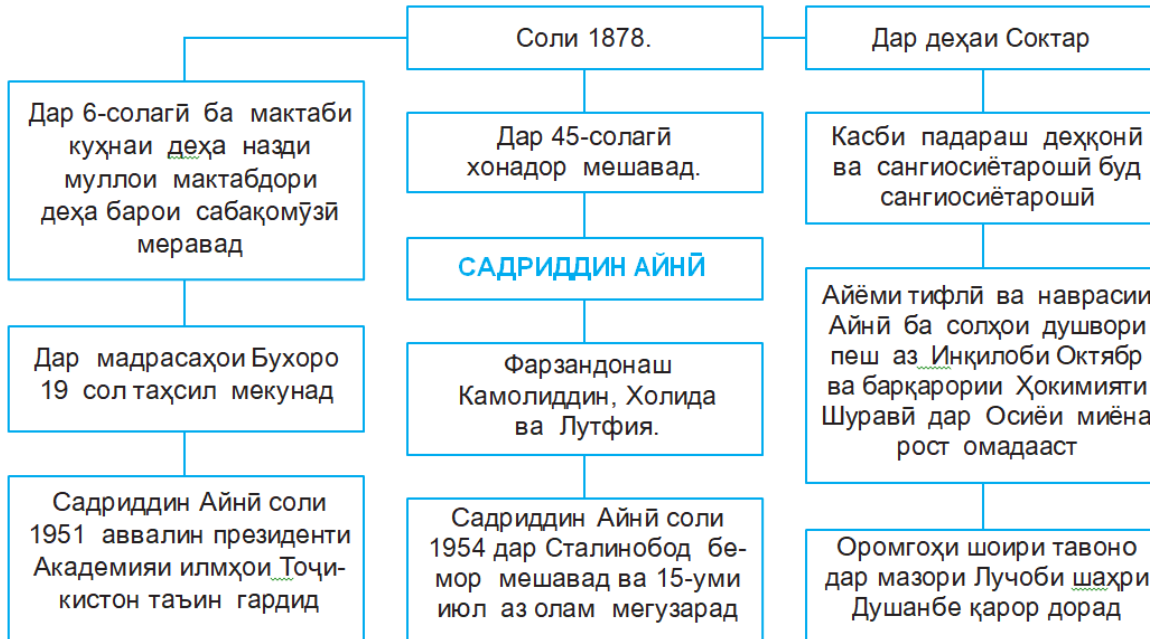
Ё худ тавассути ҷадвали интерактивӣ паҳлуҳои гуногуни рӯзгор ва осори ин ё он шоир ё нависандаро бо ёрии хонандагон дар ҷадвал менависем.

шакли электронӣ сабт намуда, бо намоиши суратҳо ва расмҳо аз лаҳзаҳои ҳаёти Садриддин Айни ба бачаҳо намоиш додам. Бачаҳо хеле бо мароқи зиёд ба ҳаёти ибратбахш ва рангини ин фарзанди фарзонаи миллат ва чеҳраи намоёни адабиёти муосири миллати худ гӯш мекарданд.

Чунин усулҳои самарабахшро қариб дар ҳамаи мавзӯҳо ва дар ҳамаи он гурӯҳҳо, ки дарс медиҳам, истифода мебарам. Ҳамчунин, дар баъзе аз дарсҳои худ аз усулҳои дигар, масалан, аз «Дарахти Дониш», ё нақшаҳои интерактивӣ низ истифода мебарам. Масалан, 3 дарахтро дар тахтаи синф тасвир мекунам, ё бо қоғаз пешакӣ тайёр мекунам.

Ҷадвали интерактивӣ

Саволномаҳои тестӣ:

Тести гурӯҳи 1

1. Шоире, ки ба дилбастагии Айнӣ ба шеър сабаб шуд:

А) Ҳофиз; Б) Ҳайрат; С) Соиб.

2. Кадоме аз ин асарҳо дар шури Садриддин Айнӣ инқилоби фикрро ба вуҷуд овард:

А) «Бадоеъ-ул-вақроеъ»-и Восифӣ; Б) «Наводир-ул-вақроеъ»-и А. Дониш; С) Девони Ҳофиз.

Тести гурӯҳи 2

1. Дар кадоме аз ин шеърҳо андешаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ Айнӣ баён гардидааст?

А) «Саҳаргоҳон»; В) «Гули сурх»; С) «Нидо ба ҷавонон».

2. Кадоме аз ин шеърҳо дар жанри дoston навишта шудааст:

А) «Мактаб»; В) «Ҳасрат»; С) «Парвона ва кирмак».

3. Шеъри «Марши хуррият» кадом сол эҷод гардидааст?

А) 1888; В) 1917; С) 1918.

Баъзе усулҳоро шартан «Ҷустуҷӯ ва водоркунӣ» номидаем. Зеро ин супоришот хонандаро ба ҷустуҷӯ, бедор намудани шавқи донишомӯзӣ водор месозанд.

Хулоса, усулҳои фаъоли таълим хеле зиёд буда, истифодаи онҳо дар шароити имрӯза баҳри баланд бардоштани савияи дониш ва инкишофи маърифатнокии хонандагон басо муфид аст.

ДИГАРОН ДАР БОРАИ ТОҶИКОН

Аҳолии таҷҷоии Туркистони ҳозира халқҳои ориёинажоданд. Зимнан масъалаҳои мураккабу баҳсталаби ватани қавмҳои эронӣ (ориёӣ), ҳудудҳои паҳншавии онҳо дар замонҳои қадим ва пайваста маҳдуд шудани ин марзҳоро дар асрҳои миёна як сӯ гузошта, бо таъйини ҳамин далел иктифо менамоем, ки дар тули беш аз 1500 сол, аз садаи VI то мелод, дар ҳудуди Туркистони ҳозира аз ду халқи муттамаддини эронисл сӯғдиён ва хоразмиҳо ёд мешавад.

Дар лавҳаи даҳмаи Доро, ки дар ҳаволии харобаҳои Персепол дарёфт шудааст, миёни қавмҳои дигари империяи ӯ (522-486) тасвири марди сӯғдиву хоразмӣ низ ба назар мерасад.

Василий БАРТОЛД,
муаррих ва шарқшиноси рус

ИНКИШОФИ РАВАНДҶОИ МАЪРИФАТӢ ДАР КӢДАКОН

Чиёнбӣ СУЛТОНОВА
– сармураббии
ширхоргоҳ-
кӯдакитони №132,
ноҳияи Фирдавсӣ

Синни томактабӣ яке аз давраҳои муҳим барои инкишофи равандҳои маърифати кӯдакон ба ҳисоб меравад. Дар ин син дар рафти фаъолияти бачагон унсурҳои меҳнат, ки дар онҳо сифатҳои иродавӣ, инсонӣ, ахлоқӣ, ҳиссиёти ҳамдигарӣ, ҳамкорӣ, эҳтиром ва шавқу ҳавас ба одамони дигар зоҳир мешаванд, нақши асосӣ мебозанд.

Барои инкишофи зеънии бачагон таълим ва тарбия таъсири калон мерасонад. Муносибати кӯдак ба талаботи калонсолон хусусиёти раванди таълимиро муайян мекунад. Дар синни томактабӣ бачагон азхудкунии ин талаботро омӯхта, онро ба мақсад ва вазифаҳои худ табдил медиҳанд. Муваффақияти таълим аз тақсимои вазифаҳо байни бачагон ва калонсолон вобаста аст. Вазифаи калонсолон аз он иборат аст, ки бояд дар назди бачагон

мешавад. Инкишофи тафаккур бо нутқ алоқаи зич дорад. Он дар сесолағӣ бо нутқ амалҳои таҷрибавӣ-ҳаётиро ҳамроҳӣ намуда, баъдтар вазифаи банақшагириро иҷро мекунад. Инкишофи тафаккури бачагони синни томактабӣ дар рафти иҷрои фаъолиятҳои гуногун ташаккул меёбад. Нақши асосиро дар ташаккули тафаккур тарзҳои таълим мебозанд. Бачагони 5-6-сола донишхоро дар бораи хусусиятҳо ва алоқаҳои байниҳамдигарии ашё ва ҳодисаҳо, муносибати байни онҳо, воқидҳо ва ҷамъи чизҳо пайдо мекунад.

масъалаҳои маърифатӣ гузошта, роҳҳои ҳалли ин масъалаҳоро пешкаш кунанд. Вазифаи бачагон бошад, масъалаҳоро дида баромада, роҳҳои дурусти ҳалли онҳоро ёфтан аст. Дар синнусоли томактабӣ бо таъсири раванди таълими тарбия инкишофи босуръати ҷараёнҳои маърифатӣ дида мешавад. Ин ба инкишофи сенсорӣ низ дахл дорад, яъне қобилияти рангхоро ҷудо кардан, расм кашидан ва конструсиаро сохтан пайдо мешавад. Дар синни томактабӣ тафаккур монанди дигар равандҳои маърифатӣ махсусият пайдо мекунад ва ба кулӣ тағйир меёбад, дар бачагон тарзҳои нави тафаккур, амалҳои фикрӣ бештар

Дар ин синну сол, инчунин, амалҳои мантиқӣ пайдо мешаванд, ки вазифаи тарбиявии онҳо инкишофи ҳамаҷонибаи тарзҳои тафаккури аёнӣ-образӣ, фаъолияти эҷодкорӣ мебошад. Дар синни томактабӣ аввалин маротиба доираи вазифаҳои инкишофи маърифатӣ васеъ гашта, ба бой гаштани ҳаёл ва тасаввуроти бачагон мусоидат мекунад. Чунин тасаввурот пайдо мешавад, ки гӯё бачагон дар як вақт дар ду ҷаҳон – воқеӣ ва афсонавӣ зиндагӣ мекунад. Дар синни томактабӣ бартариҳои ҷараёни диққати ғайриихтиёрӣ ва хотир ба назар мерасад. Бачагон ба ашё ва ҳодисаҳои шавқовар ва ҳаяҷоновар диққати хос зоҳир намуда, онҳоро дар хотир нигоҳ медоранд. Дар ин вақт мазмун ва мафҳуми калима ва суҳанҳо не, балки образҳои аёнӣ нағз дар хотир нигоҳ дошта мешаванд. Дар ҷараёни инкишофи хотир пайдо шудани амалҳои махсус, ба монанди такрор намудан ва дар хотир устувор нигоҳ доштан мавқеи хос пайдо мешавад. Дар синни томактабӣ пайдоиши нишонаҳои шахсияти бачагон оғоз меёбад, ки бо пайдоиш ва ташаккули соҳаҳои эмотсионалӣ-иродавии бачагон,

шавку ҳавас ва ваҷҳҳо инкишоф меёбанд. Дар ин вақт хусусиятҳои ахлоқӣ, яъне рафторҳои шахсӣ пайдо мешаванд ва байни калонсолон ва бачагон тарзҳои нави муносибати байниҳамдигарӣ авҷ мегирад. Мавқеи озод ва мустақил дар рафтор ва амалҳо бартарӣ пайдо мекунад. Қобилияти худбаҳодихӣ муоширати бачагонро ба атрофиён бештар ва мазмуннок менамояд. Худбаҳодихӣ маҳсули мураккаб дар раванди инкишофи фаъолияти бачагон ба ҳисоб меравад. Инкишофи худбаҳодихӣ ва худшиносӣ аз навовариҳои асосӣ дар ин давра ба ҳисоб рафта, барои муайян намудани мавқеи худ дар ҷамъият, баҳои дуруст додан ба имкониятҳои худ шартӣ асосӣ ва зарурӣ ба ҳисоб меравад.

Синну соли томақтабӣ кӯдакони синнашон аз 3 то 7 - соларо дар бар мегирад. Ин синну сол барои ташаккули физиологӣ, психикӣ, ҷисмонӣ хеле мувофиқ буда, аз калонсолон аҳамияти махсус меҳосад. Инкишофи кӯдак дар синну сол бо васеъ ва мураккаб гардидани алоқаи ӯ бо олами иҷтимоӣ, дараҷаи торафт афзоишдаи талабҳо нисбат ба ӯ муайян карда мешавад. Кӯдак ҷисман боқувват

шудан мегирад, мушакҳои ӯ мустақам мешаванд, фаъолияти майнааш меафзояд. Ӯ меҳосад, ки супоришҳои одитаринро иҷро кунад, вазифаҳои на он қадар мураккаб дошта бошад. Шавку ҳаваси ӯ ба чизҳои иҷтимоӣ рӯз аз рӯз меафзояд. Аз ин рӯ кӯдакони ин синну солро «чигӯякҳо» меноманд. Бозиҳои торафт мураккабтар мешаванд. Аввал бозиҳои мазмуннок, пас бозиҳои нақшдор пайдо мешаванд. Бозиҳои ба инкишофи кӯдак, аз ҷумла, ба инкишофи идрок, ҳаёл ва тафаккур мусоидат мекунад. Нутқ ҳам торафт пурмазмун мегардад ва шаклҳои грамматикӣ он мураккаб мешаванд.

Системаи устухонию мушакӣ кӯдак мустақам ва мувофиқшавии ҳаракатҳо ба ҳамдигар бештар мегардад. Бачаҳои ин синну сол қобилияти муддати дароз оромона мушоҳида карданро доранд, диққати онҳо бо устувории муайяни худ фарқ мекунад. Расмкашӣ, сохтани шаклҳои гуногун ва тартиб додани конструксияҳои одитарин (ғайр аз бозӣ) ба ташаккули психикӣ бачаҳои 5-7-сола низ таъсир мерасонад.

ҲАДАФҲОИ ГУЗАРИШ БА НИЗОМИ БАҲОГУЗОРИИ 10-ХОЛА

– Иҷрои «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020», ки дар он чунин дастур дода шуда буд: «Воситаҳои барои баҳодихӣи комёбиҳои таълимӣ талабагон дар низоми таҳсилоти умумӣ дар сатҳи мактаб ва ҷумҳурӣ ташаккул наёфтаанд. Лоихаҳои алоҳида оид ба баҳодихӣи сатҳи дониши талабагон, ки дар ҷумҳурӣ татбиқ гардиданд, вобаста бо фарқияти воситаҳои баҳогузори ва ташкили гузаронидани расмиёти баҳодихӣи арзёбии сифати таълимро умуман дар ҷумҳурӣ аз рӯи динамика номумкин месозад» (§2 банди «Таҳсилоти ибтидоӣ, умумии асосӣ ва миёна»).

– Иҷрои «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», ки дар он дар бораи арзёбӣ чунин омадааст: «Ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон методологияи муназзами арзёбии натиҷаи таълим дар сатҳи милли ва байналмилалӣ вучуд надорад, ки ин омил арзёбии натиҷаи таълими хонандагони муассисаҳои таълимӣ таҳсилоти умумии мамлакатро мушкил мегардонад» (боби 4, банди 113).– Дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани арзёбиҳои синфӣ, мактабӣ (арзёбиҳои ташхисӣ, ташаккулдиҳанда, ҷамъбасти (хурд, калон ва ниҳой) барои идоракунии самаранок, ба даст овардани маълумоти воқеъбинона дар бораи сифати таҳсилот, дараҷаи дониш, малака ва маҳорати хонандагон – Иҷрои Қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба тасдиқи «Дастурамали меъёрҳои 10-хोлаи баҳогузори ба дониш, малака ва маҳорати хонандагон» аз 30.10.2023.

– Ворид гардидани маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фазаи ягонаи ҷаҳонии системаи арзёбии муосири комёбиҳои таълимӣ хонандагони муассисаи таҳсилоти умумӣ, густариш ва рушди робитаҳои ҳамҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ), Иттиҳодияи иқтисодии АвруОсиё ва кишварҳои аз ҷиҳати техникаю технология пешрафта дар ин самт;

– Мутобиқ ва мувофиқ намудани меъёрҳои баҳодихӣи мамлакат ба меъёрҳои байналмилалӣ баҳодихӣ баҳри таъмини баробарарзиши ҳуҷҷатҳои хатми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии мамлакат ва бартараф намудани мушкилоти шаҳрвандон дар идома додани таҳсил дар донишгоҳҳои мамлакатҳои хориҷи дуру наздик.

РОҶУ ШЕВАҶОИ НАВИ ТАЪЛИМ (Дар мисоли фанни математика)

Зинур КОТЛОБАЕВ –
омӯзгори муассисаи
таҳсилоти умумии
назди Донишгоҳи
славянии
Тоҷикистон-Россия

Айни замон соҳаи маориф давраи дигаргуниҳои бузургро аз сар гузаронда, дар равандҳои таҷдиди таълим ва аз худ намудани стандарту барномаҳои давлатӣ аз ҷониби устодону омӯзгорон кӯшишҳои зиёде ба харҷ дода мешавад. Вазифаи таълим рушди шахсияти хонанда ва ошкор намудани қобилиятҳои инфиродии ӯ мебошад.

Имрӯз дар назди омӯзгорон масъалаҳои зерини ҳалталаб дар меҳвар қарор доранд:

- Кадом усул ва воситаҳои таълимро интихоб ва ба роҳ мондан лозим аст?

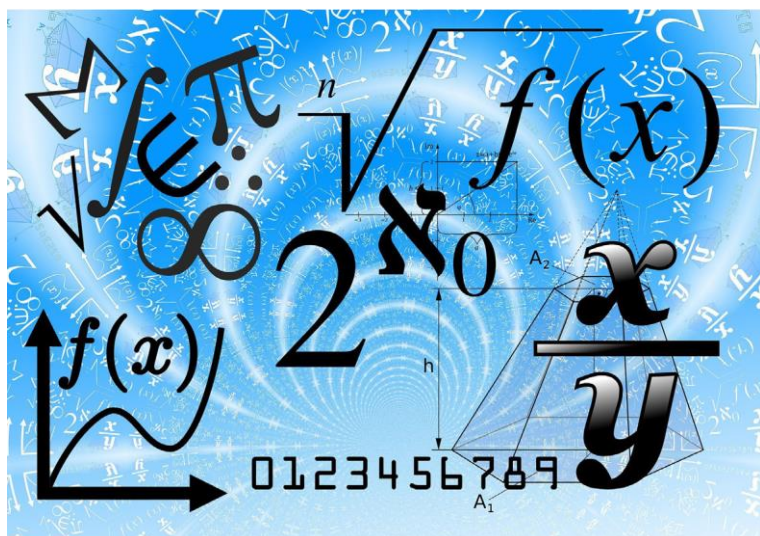
- Бо кадом роҳ пайвастанӣ шакли усулҳои таълим дар раванди дарсҳо таъмин карда шавад?

Омӯзиши интерактивӣ дар ҳамкориҳои мустақими хонандагон бо таҷрибаи андӯхтаи онҳо асос ёфтааст. Ҳамаи усул ва шаклҳои методӣ дар таълим бояд ба мақсади

маърифатӣ ва қобилиятҳои хонандагон низ вобаста аст. Омилҳо, аз ҷумла, хусусиятҳои дарк, хотира, фаъолияти зеҳнӣ, инкишофи ҷисмонӣ ва ғайра ба шумор мераванд. Омили асосӣ дар машғулият фаъолияти хонандагон мебошад. Вазифаи асосии муаллимон аз он иборат аст, ки ҳар як хонанда дар ҷараёни дарс бо амалҳои муассир пурра машғул шавад. Ҳангоми баргузор намудани дарс ман, пеш аз ҳама, фаъолияти шогирдонамро ба нақша мегирам. Хусусият ва мазмуни фаъолияти таълимии хонандагон бояд аз ҷиҳати педагогӣ мувофиқ ва ба ҳадафҳои асосии таълим ҷавобгӯ бошанд. Дар ин маврид ду нуқта махсусан муҳим аст: хонандагон бо иҷрои супоришҳои муайян чиро меомӯзанд ва дар рафти ин фаъолият ба он ҷи тавр одат мекунанд.

Тавассути рушди шавқу рағбати хонандагон ба дарси математика ба даст овардани натиҷаҳои қонеъкунанда бо роҳи ҳалли вазифаҳои зерин пешбинӣ шудааст:

- Фароҳам овардани шароит ҳавасмандии ҳамаҷонибаи мактаббачагон ба омӯзиши математика бо мақсади омодагии онҳо ба имтиҳони ягонаи давлатӣ; Ташкили раванди системавии фаъолият дар тамоми марҳалаҳои дарс ва корҳои беруназсифӣ; Таъмини инкишофи малакаи хонандагон дар кор бо намудҳои гуногуни супоришҳои тестӣ; Ташкили такрори мунтазами унсурҳои асосии таълим дар омӯзиши математика бо истифода аз назорати мавзӯӣ; Фароҳам овардани

инкишофи ҳаматарафаи насли наврас равона карда шаванд. Чун қоида, суръати миёнаи машғулият танҳо барои кор бо қисми муайяни муҳассилин муқаррар мешавад, барои гурӯҳе зуд, барои дигарон хеле суст аст. Худи ҳамагон як вазифаи омӯзишӣ барои баъзеҳо душвор ва барои дигарон осон аст. Муваффақияти азхудкунии маводи таълимӣ, суръати он, қувваи дарки дониш, сатҳи инкишофи зеҳнии хонандагон на танҳо ба фаъолияти омӯзгор, балки ба имконоти

ҷиҳати ҳавасмандии ҳамаҷонибаи мактаббачагон ба омӯзиши математика бо мақсади омодагии онҳо ба имтиҳони ягонаи давлатӣ; Ташкили раванди системавии фаъолият дар тамоми марҳалаҳои дарс ва корҳои беруназсифӣ; Таъмини инкишофи малакаи хонандагон дар кор бо намудҳои гуногуни супоришҳои тестӣ; Ташкили такрори мунтазами унсурҳои асосии таълим дар омӯзиши математика бо истифода аз назорати мавзӯӣ; Фароҳам овардани

шароити педагогӣ барои ташаккули малакаҳои устувор; Муайян кардани омилҳое, ки ба сифати дониши хонандагон таъсир мерасонанд.

Мониторинги сифати дониш яке аз меъёрҳое мебошад, ки барои муайян кардани сифати таҳсилот мусоидат мекунад ва воситаи муҳимми банақшагирии кори муаллим чиҳати рушди қобилияти эҷодии хонандагон ба шумор меравад. Мониторинги маҳорати фанӣ имкон медиҳад, ки сатҳи иҷрои сифат дар фан, ислоҳи усулҳои методӣ ва шаклҳои ташкили фаъолияти хонандагон, ки сатҳи сифати донишро баланд мебардоранд, пайгирӣ карда шавад. Вобаста ба ин, мавзӯҳоро барои супоришҳои назоратӣ бо назардошти дараҷаи аҳаммияти онҳо барои идомаи минбаъдаи бомуваффақияти таҳсили хонандагон дар ин фан ҳангоми интихоби вазифаҳо ва ҳаҷми кор, имкони иҷрои вазифаҳоеро, ки барои аксари талабагон гузошта шудааст, ба эътибор мегирам. Санҷишҳоро дар шакли кори хаттии анъанавӣ ва дар супоришҳои матнӣ бо интихоби ҷавобҳо мегузаронам. Тестҳоро тавре интихоб мекунам, ки қоидаҳои коркарди натиҷаҳо (меъёрҳои арзёбӣ) нишон дода шаванд ва моҳияти ҳар як супориш ҳангоми ҳисоб кардани ҳолҳои субъекти тестӣ ва табдил додани ҳолҳои санҷиш баҳри арзёбии анъанавии фаъолияти мактаб нишон дода шавад. Рӯйхати корҳои санҷишӣ назорати ибтидоӣ, мобайнӣ ва ниҳоиро дар бар мегирад. Баъзан барои арзёбии малакаҳое, ки муддати тӯлонӣ амалӣ мешаванд, (кор дар гурӯҳҳои хурд, муаррифии кӯтоҳ) шумо метавонед, баҳодихӣ аз рӯйи тренинг ва малакаҳои дигарро бо ҳам якҷо истифода кунед. Ман дар машғулиятҳо ҳамчун намуна усулҳои зерини арзёбиро истифода мебарам:

1. Усулҳои бозии баҳодихӣ: баҳодихиро ба бозӣ табдил медиҳем. Масалан, ҷавоби дуруст 1 ҳол, ҷавоби саволи иловагии муаллим 2 ҳол; илова 1 ҳол. Баҳои ҷамъбасти аз рӯи ҳолҳои гирифташуда гузошта мешавад (ин усул ҳавасмандии шогирдонро шавқовар мегардонад).

2. Машқҳои санҷишӣ: масалан, презентатсияҳо, иҷрои супоришҳо дар гурӯҳ, кроссвордҳо, навиштани иншо. (Ман аз ҳама сатҳҳои ҳадафҳои таълимӣ истифода мебарам; на танҳо дониш, балки қобилият, маҳорат, арзишҳоро низ месанҷам; азбаски

супориш эҷодӣ ва ҷолиб аст, он метавонад дар бораи сатҳи омодагӣ ва азхудкунии мавод аз ҷониби хонандагон тасаввуроти пурра диҳад).

3. Худбаҳодихӣ: баҳодихии худӣ хонандагон ба кори онҳо

4. Дар мактаби асосӣ вазифаи аввалиндараҷаи муаллим аз он иборат аст, ки усулу шаклҳои кореро, ки фаъолият ва тафаккури мустақилонаи хонандагонро таъмин менамояд, истифода кунад.

Дар натиҷа зарурати пайваста такмил додани сохтори раванди таълим, истифодаи шаклу усулҳои интерактивӣ, ворид кардани унсурҳои нав дар усул ва рафти иҷрои вазифаҳои таълимӣ ба миён меояд. Талабагон бояд донишҳоро дар шакли тайёр нагирифта, дар асоси дастурҳои бунёдии муаллим як қисми зиёди онро дар рафти ҷустуҷӯ, ҳалли вазъиятҳои проблемавӣ ва дигар воситаҳо, аз ҷумла, фаъолияти маърифатӣ мустақилона аз худ кунанд.

Ҳар як хонанда дар ҳар як дарс бояд мустақилона ҳадди ақал як вазифаро иҷро кунад:

- Барои ҳалли вазифа;
- Ба савол ҷавоби кӯтоҳ тартиб диҳад;
- Анҷом додани ҳисобҳо;
- Мисол овардан;
- Кор бо китоби дарсӣ ва ғайра.

Супоришҳои кори мустақилона бояд тавре интихоб карда шаванд, ки хонанда аз уҳдаи онҳо баромада тавонад. Ман барои хонандагон вобаста ба қобилиятшон шаклу усулҳои гуногуни корро интихоб мекунам. Азбаски роҳи ба даст овардани натиҷаи хуб метавонад гуногун бошад, беҳтар аст, кӯдак роҳеро интихоб кунад, ки ба ӯ маъқул аст; баъзе кӯдакон аз ҳалли мушкилот лаззат мебаранд; дигарон кори амалиро дӯст медоранд; гурӯҳе адабиёти иловагӣ ё кор дар интернетро афзалтар медонанд. Ба шогирдон бояд иҷозат дода шавад, ки пеш аз ҳама, усули дӯстдоштаи худро истифода кунанд. Хонанда набояд дар дарс дилгир шавад ва вақти ҳолӣ дошта бошад. Агар кӯдакони қобилиятнок, ки малакаҳои мустақилияти хуб доранд, кори худро барвақт ба анҷом расонанд, ба онҳо супоришҳои иловагӣ ва ҷолибтар медиҳам. Хонанда бояд на танҳо мустақилона амал ва фикр кунад, балки эҳсоси руҳбаландӣ, шаҳди пирӯзиро эҳсос кунад. Бисёре аз толибилмон танҳо барои як навъ руҳбаландкунӣ мустақилона кор мекунанд.

Ин бояд ба назар гирифта, дар ин самт ҳавасмандкунӣ истифода шавад. Масалан, *баҳои баланд ва эътирофи фаъолияти хуби онҳо*.

Диктанти математикӣ яке аз роҳҳои ташкили фаъолияти мустақилонаи хонандагон дар синф мебошад. Системаҳои диктантҳои математикӣ бояд аз як тараф, аз худ кардани донишу малакаи заруриро таъмин кунанд, аз тарафи дигар, санҷиши онҳоро таъмин намояд. Диктантҳои математикӣ ба санҷишӣ, такрорӣ ва ҷамъбасти ҷудо кардан мумкин аст. Барои назорати азхудкунии порчаи алоҳидаи курс ҳангоми омӯзиши мавзуи муайян диктантҳои тестӣ мегузаронам. Бо анҷом додани диктантҳои мазкур ман дар бораи чӣ гуна аз худ карда шудани мавзӯ маълумот мегирам, ки ин имкон медиҳад, ки хатоҳои сари вақт ошкор созам, онҳоро, ки маводро суст аз худ кардаанд, ошкор созам ва вобаста ба ин кор, омӯзиши амиқтари мавзӯро ба роҳ монан. Хонандагон дар ҳалли мустақилонаи масъалаҳо таҷрибаи иловагӣ мегиранд ва ба ин васила, ба санҷиши ин мавзӯ омода шаванд. Асоси диктантҳои тестиро вазифаҳои дорои хусусияти барқароркунанда дар бар гирифта, дар айни замон онҳо набояд аз супоришҳое, ки талабагон дар синф ва дар хона иҷро мекунанд, душвортар бошанд. Ман диктанти такрорӣ мегузаронам, ки талабагон дар синф ва дар хона иҷро мекунанд. Диктанти такрорӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки маводро такрор ва донишашонро ба низом оварда, дар байни саволҳои омӯхташон робита барқарор кунанд. Барои ин муайян кардан лозим аст, ки хонанда ҳангоми омӯзиши мавзӯ кадом мафҳумҳои асосиро бояд омӯзад, ӯ бояд чӣ гуна маҳорат ва малакаҳоро аз худ кунанд, чӣ гуна вазифаҳоро иҷро карда тавонад ва дараҷаи душвории ин корҳо чӣ гуна бошанд. Вазифаҳо бояд возеҳ, мушаххас ва фаҳмо бошанд, саволҳо оид ба санҷиши таърифу

теоремаҳо, қоидаҳо, супоришҳо барои ҳалли масъалаҳо ва машқҳои одӣ дохил мешаванд. Чунин диктант ба ман имкон медиҳад, ки фаҳмиши худро оид ба масъалаҳои асосии мавзуи омӯхташуда бисанҷам.

Яке аз вазифаҳои омӯзгор дар ин маврид омода намудани маводи дидактикӣ барои кор, ташкили шаклҳои гуногуни ҳамкорӣ, иштироки фаъолона дар муҳокимаи натиҷаҳои фаъолияти хонандагон тавассути саволҳои роҳбарӣ, фароҳам овардани шароит барои худназоратӣ ва худбаҳодиҳӣ мебошад. Натиҷаҳои машғулиятҳои имкон медиҳанд, ки проблемаи асосӣ зуд ҳал шуда, бачаҳо ба ҷустуҷӯи имконоти роҳҳои дигари ҳал ва инкишоф додани вазъият дар сатҳи нав водор гарданд. Қобилияти пешниҳод ва таҳлилу баррасии масъала аз паҳлӯҳои гуногун, таҳлили ҳалли онҳо, ҷудо кардани ҷузъҳо аз як бутун, ё, баръакс, ҷамъ овардани тасвири якхела аз далелҳои ноҳамвор на танҳо дар дарсҳои математика, балки дар ҳаёти ҳаррӯза низ кумак мекунад. Барои ба мактаббачагон ба таври мустақилона ва эҷодкорона таълим додан талаб карда мешавад, ки онҳоро ба машғулиятҳои махсус ташкилшуда ҷалб намуд. Барои ин дар мактаббачагон моҳияту мақсадҳои фаъолияти тарбиявиро (“Чаро математикаро меомӯзанд?”) инкишоф дода, ба онҳо роҳҳои амалӣ гардондани онро омӯзондан лозим аст (“Чӣ тавр хондан?”).

Кор дар синф барои ба даст овардани натиҷаҳои мусбати таълим кофӣ нест. Таҷриба нишон медиҳад, ки гузарондани машғулиятҳои инфиродӣ ва гурӯҳи машғулиятҳои иловагӣ аз рӯи ин фан ба бартараф намудани камбудии хонандагон ва беҳтар шудани сифати таълими математика оварда мерасонад. Чунин дарсҳо бояд мунтазам ва ҳатмӣ (махсусан, барои хонандагони заиф) ба роҳ монда шаванд.

ДИГАРОН ДАР БОРАИ ТОҶИКОН

Фарҳанги ниёгон ва гузаштаи бузурги таърихӣ ба феълӣ хӯи тоҷик ва шуғли ӯ, ҳатто пас аз сипарӣ шудани шуҳрати сиёсиаш, наметавонист беасар монад. Тоҷик ин кишоварзи типитарин ва серғайрати азали, соҳиби маданияти баланди заминдорӣ, ҳоло ҳам дар қиёс бо дигар ақвоми Осиёи Миёна бо нозуктабӣи хеш дар чунин шароити маҳаллӣ фарқ карда меистад.

Михаил АНДРЕЕВ,
таърихнигор, забоншинос ва этнографӣ рус

САМАРАНОКИИ ИСТИФОДАИ СУҲБАТИ ИНКИШОФДИҲАНДА ДАР ДАРС

А. УБАЙДОВ, М. ДАВРОНОВА –
омӯзгорон аз ноҳияи Мастчоҳ

Дар таҷрибаи кори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни таълими фанни физика дарсҳои гуногуннавъ қорӣ шудаанд. Яке аз навъҳои асосӣ ва маъмул дарси омӯзиши маводи нав (дарси баёни маводи нав) мебошад. Ин табиист, зеро дар ҳар дарс бояд хонандагон соҳиби салоҳиятҳои муайян гарданд, инчунин, салоҳиятҳои худро такмил бахшида, тарзи донишомӯзиро ёд гиранд.

Дарси «Омӯхтани маводи нав»-ро аз физика бо навъҳои гуногун гузарондан мумкин аст. Яке аз ин гуна дарсҳо бо методи суҳбати ташаккулдиҳанда гузаронда шудани он мебошад. Мавзӯ бо методи суҳбати ташаккулдиҳанда (саволу ҷавоб) дар он маврид омӯхта мешавад, ки хонандагон доир ба он тасаввуроти ибтидоӣ (аз ҳаёт, рӯзгор ва фанҳои дигар) дошта бошанд ё имкони намоиши ҳодисаву қонун тавассути таҷрибаи намоишӣ ва ё порчаи филми таълимӣ имконпазир бошад. Пас аз баён шудани маводи нав, кори мустақилонаи хонандагон ташкил карда мешавад, ки мазмуни он

мушоҳидаи ҳодисаҳо, гузарондани озмоишҳо, ҳалли масъала ё тартиб додани он, сохтани асбоб ё воситаҳои аёни пешниҳод карда мешавад. Зимни таълими мавзуи мазкур омӯзгорро лозим меояд, ки мафҳуми фишори рӯшноиро мувофиқи назарияи электромагнитии Максвелл ва назарияи квантӣ маънидод кунад. Дар китоби дарсӣ бештар ба таҷрибаҳои ҳассоси Лебедев оид ба ҷен кардани фишори рӯшноӣ эътибор дода шудааст. Омӯзгор дар аввали дарс ба хонандагон оид ба соли 1873 аз тарафи Чеймс Максвелл пешгӯӣ карда шудани фишори рӯшноӣ маълумот медиҳад.

Соли 1889 физики бузурги рус П.Н. Лебедев фишори рӯшноиро дар таҷриба ҷен карда, мавҷудияти онро қотеона исбот карда буд. Пас аз таҷрибаҳои Лебедев муайян гашт, ки фишори рӯшноӣ бо вучуди дар шароитҳои муқаррарӣ (заминӣ) ночиз буданаш (масалан, фишори рӯшноии Офтоб ба сатҳи Замин ҳамагӣ ба 0,001 Па баробар асту халос) воқеан ҳам, вучуд дошта, дар равандҳои дохилиситорагӣ нақши калон дорад ва барои шарҳи ҳодисаҳои табиат ёрӣ мерасонад. Зимни шиносоии мафҳуми фишори рӯшноӣ сабаби бо самти нури Офтоб тӯл кашидани думи

асосан аз возеҳ кардани ҳулсаҳои хонандагон (аз муаррифиҳои онҳо бармеоянд) иборат аст. Дар ин зина тавассути кор бо китоби дарсӣ (саволҳои охири мавзӯ, расм, ҷадвал, график, формулаҳо ва машқу масъалаҳо), маводи дидактикӣ, супоришоти тестӣ кори мустақилонаи ҳамаи хонандагонро ташкил ва натиҷаи онро ҷамъбаст мекунад.

Шароити дарстайёркунии хонандагонро дар хона ба ҳисоб гирифта, ба онҳо супоришҳои гурӯҳӣ ё инфиродӣ роҷеъ ба

кометаҳо, тағйирёбии мадори радифони сунъии Замин ҳангоми парвози онҳо ва дигар рӯйдодҳои астрофизикӣ маънидод карда мешавад. Ба хотири пурсамар гузаштани дарс омӯзгорро лозим меояд, ки методҳои фаъолкунандаи пурсишро васеъ истифода барад. Истифодаи ин метод дар дарс барои ҷалби диққати аҳли синф мусоидат карда, хонандагонро ба ҳамкорӣ кардан ва ҷустуҷӯи иттилооти зарурӣ водор месозад. Ин ҳама, албатта, ба ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон мусоидат

мекунад. Зимнан намунаи нақшаи дарсиро роҷеъ ба таълими мавзуи пешниҳоди ҳамкасбон мегардонем.

Мавзӯ: Фишори рӯшноӣ, синфи 11– 1 соат.

Мақсадҳои таълим (дарс): Бо омӯзиши мавзӯи хонандагон бояд:

- мафҳуми фишори рӯшноиро шарҳ диҳанд;
- таҷрибаи Лебедевро шарҳ дода тавонанд;
- фишори рӯшноиро ҳисоб карда тавонанд;
- формулаи ҳисобкунии онро навиштаву тавзеҳ дода тавонанд;
- доир ба татбиқи формулаи ҳисобкунии фишори рӯшноӣ масъалаҳо ҳал карда тавонанд.

Барномаи дарс: Қисми ташкили дарс, кор бо матн ва расмҳои китоби дарсии “Физика” (синфи 11), шарҳи мафҳумҳои фишори рӯшноӣ, таҷрибаи Лебедев, кор бо расмҳои 162–163, мушоҳида, муқоиса ва таҳлил, ҳалли масъалаҳо, алоқаманд намудани мазмуни мавзӯ бо мавзӯҳои пешина ва ҳаёти воқеӣ, кор бо тестҳо.

Ташаккул додани салоҳиятҳо

Баёни мавзӯ бо усули проблемавӣ ва интерактивӣ сурат гирифта метавонад:

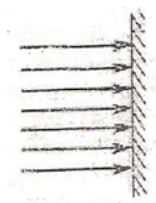
Омӯзгор: – Мавҷудияти фишори рӯшноиро аз нуқтаи назари квантӣ чӣ тавр шарҳ додан мумкин аст?

Хонанда: – Сели рӯшноӣ аз дастаи фотонҳо иборат буда, ҳар як фотон дорои импульси $p = mc$ мебошад. Ҳангоми аз тарафи ҷисм фурубурда шуданаш нопадид мегардад, аммо мувофиқи қонуни ниғаҳдории импульс он нест намешавад. Импульси рӯшноӣ ба ҷисм дода мешавад, яъне ба ҷисм ягон қувва таъсир мекунад.

Омӯзгор: – Дуруст, аммо магар рӯшноӣ аз тарафи ҷисм танҳо фуру бурда мешавад?

Хонанда: – Не, як қисми фотонҳои рӯшноӣ аз ҷисм инъикос мешаванд, қисми дигарашон аз қабати ҷисм гузашта метавонанд. Яъне, дар шароити муқаррарӣ қисман аз ҷисм инъикос мешаванд, қисман фуру бурда мешаванд ва агар ҷисм шаффоф бошад, як миқдор фотонҳо аз қабати ҷисм гузашта мераванд.

Омӯзгор: – Хуб, агар ҷисм мутлақ оинавӣ бошад-чӣ? Масалан, рӯшноӣ ба сатҳи оина амудан афтад (Расми 1).

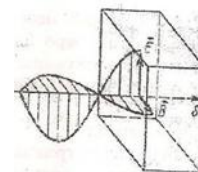

Расми 1

Хонанда: – Мо медонем, ки ҳангоми зарбаи чандир ба девор импульси соҳибгардидаи девор ба дучанди импульси ҷисм баробар аст. Дар ин ҷо ҳам ҳамин тавр бояд шавад. Фотон аз оина муқобили самти аввалааш бо ҳамон суръат инъикос мешавад, яъне баъди инъикос шудани фотон оина соҳиби импульси $2mc$ мешавад. Импульси соҳибгардидаи оина ҳангоми инъикос шудани рӯшноӣ назар ба фурубурда шуданаш 2 маротиба зиёд аст. Ин нишон медиҳад, ки қувваи фишори рӯшноӣ ҳангоми инъикос гардиданаш назар ба фуру бурда шуданаш 2 маротиба зиёд аст.

Омӯзгор тавзеҳ медиҳад: – Дуруст, дар шароити муқаррарӣ фишори рӯшноӣ ҳам дар вақти фуру бурда шудани фотонҳо, ҳам ҳангоми аз ҷисм инъикос шудани он зоҳир мегардад.

Фишори рӯшноиро мувофиқи назарияи мавҷӣ низ маънидод кардан мумкин аст. Агар мавҷи рӯшноӣ ба сатҳи ҷисм амудӣ афтад (расми 2) самти қувваи фишори рӯшноӣ чи гуна мешавад?

Расми 2

Хонанда: – Амудан ба сатҳи ҷисм ба рафти паҳншавии рӯшноӣ.

Омӯзгор: – Барои чӣ?

Хонанда: – Самти миқдори ҳаракати (импульси) фотони рӯшноӣ, ки ба ҷисм дода мешавад, бо самти қувваи фишори рӯшноӣ як хел бояд шавад.

Омӯзгор: – Сабаби ба вучуд омадани ин қувваро аз нуқтаи назари мавҷӣ чӣ тавр маънидод кардан мумкин? (Хонандагон хомӯш мемонанд.)

Омӯзгор: – Ҷисмҳо аз чӣ таркиб ёфтаанд?

Хонанда: – Аз молекулаҳо ва атомҳо.

Омӯзгор: – Атомҳо-чӣ?

Хонанда: – Аз электронҳо, протонҳо ва нейтронҳо.

Омӯзгор: – Ҳангоми ба ин зарраҳо афтидани мавҷи электромагнитӣ ба онҳо ягон гуна қувва таъсир мекунад?

Хонандагон: – Ба электронҳо ва протонҳо қувваи кулонии $F = eE$ таъсир мекунад, зеро заряди электрӣ (e) доранд ва мавҷи электромагнитӣ аз майдонҳои электрӣ ва магнитии тағйирёбанда таркиб ёфтааст.

Омӯзгор: – Ҷузъи магнитии мавҷи электромагнитӣ ба ин зарраҳо таъсир мекунад?

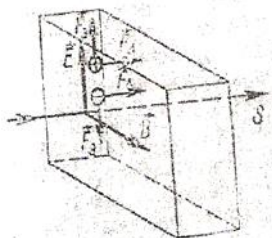
Хонандагон: – Ба зарраҳои зарядноки дар майдони магнитӣ ҳаракаткунанда қувваи Лоренс таъсир мекунад.

Омӯзгор: – Модули қувваи Лоренсро мувофиқи формулаи $F = Bq\vartheta \sin \alpha$ ва самти онро бо қоидаи дасти чап муайян мекунем. Ҳамин тавр, мавҷи электромагнитӣ ба зарраҳои заряднок бо ягон қувва таъсир мекардааст. Дар ин ҷо мавҷудияти фишори рӯшноиро чӣ тавр маънидод кардан мумкин?

Хонандагон: – Ин таъсири мавҷи рӯшноӣ ба зарраҳои ҷисм мебошад.

Омӯзгор: – Ин қувваҳо чигунаанд-электрӣ, магнитӣ ё ки ҳар ду?

Барои инро маънидод кардан расми 3-ро муоина мекунем. Аввал таъсири мавҷи электромагнитиро ба зарраҳои мусбат дида мебароем. Ба ин заряд (дар расм заряди мусбатро нишон медиҳад) кадом қувва таъсир мекунад?

Расми 3

Хонанда: – Қувваи электрие, ки ба eE баробар асту бо вектори E ҳамсамт аст.

Омӯзгор: – Дар зери таъсири ин қувва зарядҳои мусбат ба ҳамон самт ҷой иваз карда метавонанд. Ин қувва оё фишори рӯшноиро ба вуҷуд меорад?

Хонандагон: – Не, самти ин қувва ба сатҳи ҷисм амудӣ нест. Фишори рӯшноиро қувваи Лоренс бояд ба вуҷуд орад, зеро ба заряди зери таъсири майдони электрӣ бо суръат ҳаракаткунанда аз тарафи ташкилдихандаи магнитии мавҷи электромагнитӣ ҳатман қувваи Лоренс таъсир мекунад.

Омӯзгор: – Қувваи Лоренс дар ин ҷо чӣ тавр зоҳир мегардад?

Хонандагон: – Электронҳои ҷисм зери таъсири майдони электрии мавҷи рӯшноӣ

бошито ҳаракат мекунанд ва ба суръат соҳиб мешаванд. Ба онҳо аз тарафи ҷузъи магнитии мавҷи электромагнитӣ қувваи Лоренс таъсир мекунад.

Омӯзгор дар тахтаи синф формулаи қувваи Лоренсро менависад ва дониши хонандагонро истифода бурда, самти онро бо ёрии қоидаи дасти чап муайян мекунад. Самти ин қувва ба сатҳи ҷисм амудӣ буда, ба дохили ҷисм равон аст (Расми 3).

Омӯзгор: – Ба зарядҳои мусбат низ ин қувва таъсир мекунад?

Хонанда: – Қувваи Лоренс ҳам ба зарядҳои мусбат, ҳам ба электронҳои ҳаракатнок таъсир мекунад. Аз расм аён аст, ки қувваҳои лоренсии ба ин зарраҳо таъсиркунанда самти яхела доранд. Ин қувваҳо дар маҷмӯъ, фишори рӯшноиро ба амал меоранд.

Омӯзгор: – Бояд хотиррасон намоям, ки дар ҷисмҳои сахт, масалан, дар кристаллҳо зарядҳои мусбат (ядроҳои атомҳо) ба монанди электронҳо зери таъсири майдони электрӣ озодона ҷой иваз карда наметавонанд, лекин тамоюли лаппиши онҳо дар мавқеи мувозинатиашон ба майдон мувофиқ мешавад.

Аз таҷрибаи Лебедев ва аз рӯи тасдиқоти назариявӣ бармеояд, ки фишори рӯшноӣ бузургии физикист ва бинобар ин онро ҳисоб кардан мумкин аст. Барои ҳисоб кардани бузургии фишори рӯшноӣ аз назарияи мавҷӣ ва квантии рӯшноӣ, аз қонуни бақои импульс ва аз қонуни дуҷуми Нютон истифода мебарем.

Маълум аст, ки зичии сели мавҷи электромагнитӣ ба $I = \frac{E}{S\Delta t}$ (1) баробар аст.

Аз тарафи дигар, тибқи дуҷуми Нютон навишта метавонем:

$$F = \frac{m\Delta\vartheta}{\Delta t} \quad (2)$$

Импульси фотон $p = mc$ -ро ба назар гирифта, формулаи (2)-ро ба шакли зерин навиштан мумкин аст.

$$F = \frac{mc}{\Delta t} \quad (3)$$

Формулаи фишори рӯшноиро ин тавр навишта метавонем:

$$P = \frac{F}{S} = \frac{mc}{S\Delta t} \quad (4)$$

Энергияи фотон мувофиқи формулаи Эйнштейн ба $E = mc^2$ (5) баробар мебошад. Ифодаи (5)-ро ба (4) гузошта, ҳосил мекунем:

$$P = \frac{E}{Sc} = \frac{E}{Sc\Delta t} \quad (6)$$

Ниҳоят ифодаи (1)-ро ба назар гирифта, чунин навишта метавонем:

$$P = \frac{I}{c} \quad (7)$$

Аз ифодаи (7) бармеояд, ки бузургии фишори рӯшноӣ ба зичии сели мавҷи электромагнитӣ мутаносиб аст. Формулаи ҳисоб кардани бузургии фишори рӯшноӣ (7) табиати дуалистии (мавҷӣ ва заррагӣ)-и рӯшноиро тасдиқ мекунад.

Мустаҳкамкунӣ:

1. Фотон массаи оромиш надорад. Импулси ин гуна зарраи бемассаро чӣ тавр ифода кардан мумкин аст?

2. Фишори рӯшноӣ дар кадом маврид зиёдтар аст – дар сурати ба сатҳи оинавӣ задани рӯшноӣ ё ҳангоми ба сатҳи сиёҳ задани он?

Арзёбӣ. Пас аз баёни мавзуи нав, бо мақсади санҷидани дараҷаи азхудкунии

маводи омӯхташуда омӯзгор бо хонандагон аз рӯи саволҳои зерин суҳбати умумӣ мегузаронад.

1. Фишор гуфта чӣ гуна бузургии физикиро меноманд?

2. Рӯшноӣ чист?

3. Дарозии мавҷи рӯшноӣ чӣ қадар аст?

4. Дар таҷриба чӣ тавр муайян кардан мумкин, ки рӯшноӣ фишор дорад?

5. Фишори рӯшноӣ дар асоси чӣ ба амал меояд?

6. Оид ба фишори рӯшноӣ мисолҳо оред.

Чамъбасти дарс

Ҳамин тавр, омӯзгори физика бо истифода аз саволҳои ташаккулдиҳанда дарси худро пурсамар, рангоранг ва шавқовар баргузор карда метавонад. Хонандагон кӯшиши мустақилонаи ёфтани ҷавоби саволҳоро мекунад ва ин имкон медиҳад, ки дар онҳо маҳорату малакаи дарёфти маълумоти зарурӣ ташаккул ёбад.

НИЗОМИ БАҲОГУЗОРИИ 10-ХОЛА – ТАҚОЗОИ ЗАМОН

Имрӯзҳо таҷрибаи ҷаҳонӣ собит сохтааст, ки меъёри панҷбаллаи мавҷуда дониши воқеии хонандагонро инъикос намуда наметавонад. Дар он андоза ва меъёрҳои дақиқи баҳогузорию фаннӣ аз байн рафта, дар навбати худ боиси воқеӣ набудани баҳо ва тобеияти он ба мақоми омӯзгор гардидааст. Аз ин рӯ, зарурати гузариш ба низоми нави баҳогузорию дар шароити имрӯза ба миён омадааст. Дар раванди баҳогузорию мавҷуда асосан аз се баҳо-3 (миёна), 4 (хуб), 5 (аъло) истифода мебаранд, ки ин меъёр барои баҳо гузоштан ба дониши воқеии хонандагон кофӣ нест. Инчунин, дар низоми мавҷуда хонандагон ба гурӯҳҳои «аълохон», «хубхон», «сеҳон» ва «дуҳон» ҷудо шудаанд, ки ба андешаи мутахассисон, ин тарзи баҳодихӣ доираи маҳдуд дошта, ба ҳолати равонии хонандагон таъсири бад мерасонад.

Дар низоми 10-хола фаъолияти таълимии хонандагон аз рӯи 4 дараҷа (дараҷаи олӣ) ва 10 зина арзёбӣ мешавад: дараҷаи олӣ иборат аз 2 баҳои 5 - аъло (10 хол) ва олӣ (9 хол); дараҷаи хуб иборат аз 2 баҳо- хубтар (8 хол), хуб (7 хол); дараҷаи миёна иборат аз 3 баҳо- қаноатбахш (6 хол), кофӣ (5 хол), кам (4 хол); дараҷаи паст иборат аз 3 баҳо — нокифоя (3 хол), ғайриқаноатбахш (2 хол), паст (1 хол) ба назар гирифта мешавад.

ДУРНАМОИИ РУШДИ ТУРИЗМ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Туризм яке аз соҳаҳои сердаромадтарини иқтисодӣ дар ҷаҳони муосир ба ҳисоб меравад. Имрӯз дар содироти ҷаҳонии молу хизматҳо туризм баъд аз маҳсулоти нафт ва истеҳсоли фурӯши автомобил дар ҷои савум қарор дорад. Ҳоло дар ин соҳа беш аз 150 млн. нафар кору фаъолият доранд.

Мавзуна
САЙДУМАРОВА –
доктор PhD, курси
сеюми ихтисоси
экологияи
Институти
масъалаҳои
оби АМИТ,
Зуришои
АМИРШОЗОДА –
омӯзгори коллеҷи
техникию омӯзгории
ноҳияи Рӯдакӣ

Тоҷикистони офтобруйву кӯҳсори мо бо табиати бихиштосои афсонавӣ, дашту саҳро, дараю водиҳо, кӯҳҳои осмонбӯс ва боғҳои дилрабо дар тамоми дунё машҳур гаштааст. Табиати зебои он диққати сайёҳони хориҷиро ба худ ҷалб менамояд. Баҳри ҳифзи сарватҳои табиат баланд бардоштани маърифати экологии аҳоли муҳим аст. Барои ноил шудан ба рушди устувори ин соҳа, баланд бардоштани вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ зарур мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд будани мероси бойи таърихӣ фарҳангӣ ва захираҳои нотакрори табию фароғатӣ барои эҳё ва

мусоидат мекунад. Ба дипломатияи мардумӣ тақвият бахшида, дар натиҷа ба наздикшавии маънавӣ ва фарҳангии миллатҳо замина мегузорад.

Мувофиқи «Консепсияи рушди туризм» самтҳои ояндадори соҳаи туризм дар ҷумҳурӣ инҳоянд:

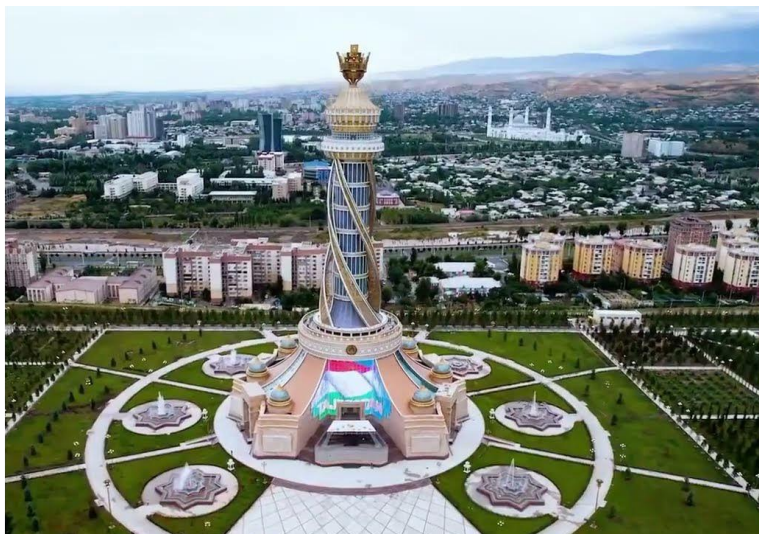
- Туризм тиббӣ (табобат ва истироҳат дар осоишгоҳу дармонгоҳҳо); кӯҳнавардӣ, туризми варзишӣ ва экологӣ; туризми таърихӣ ва этнографӣ; рафтинг, варзишӣ, лижаронӣ дар кӯҳистон, шикор.

Дар кишварамон, алаҳусус, туризми экологӣ дурнамои хуб дорад. Зеро 22 фоизи масоҳати ҷумҳуриро минтақаҳои табиӣ махсус ҳифзшаванда ташкил медиҳанд. Ҳар гиёҳу парандаи ин мавзеоҳо барои сайёҳони хориҷӣ ҷолибанд. Омӯзиши ташаккули туризм ба ду омил алоқамандӣ дорад:

- Омилҳои берунии тағйирёбанда, ки трендҳои демографӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, савдо, технология ва нақлиётро дар бар мегиранд.

- Чорабиниҳои, ки трендҳо бевосита ба туризм алоқаманд буда, талабот, пешниҳод ва тақсимкунандаҳоеро дар бар мегиранд.

Чорабиниҳои иҷтимоӣ демографӣ талаботи туристиро барои 15 соли наздик муайян менамоянд. Афзоиши баъдичангии аҳоли ба зиёдшавии миқдори насли ҷавон оварда расонд ва табиист, ки ин ба ташаккули туризм таъсири худро мерасонад. Ба ғайр аз ин, бояд ба ҳисоб гирифт, ки дар омилҳои иҷтимоӣ низ тағйирот ба амал омад. Масалан, афзоиши миқдори никоҳҳои деркамшавии миқдорӣ дар оилаҳо, таваллуди дари кӯдакон ва ғайра. Тағйироте, ки дар харитаи сиёсии ҷаҳон дар солҳои 80-90-ум ба вуҷуд

рушди минбаъдаи туризм ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки иқтисодиёти мамлакат шароити мусоид фароҳам меоварад. Соҳаи туризм дар марҳалаи муосир аз рӯкнҳои ҷараёни ҳамгироии ҷаҳонӣ маҳсуб гардида, ба ҳайси яке аз бахшҳои муҳими иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ имкон дорад, равобитаи судманди байни кишварҳоро таъмин намояд. Маъмулан, туризм ба рушди муносибатҳои байналмилалӣ; табодули мол, ҳамлу нақл, хизматрасонии марбут ба сармоягузорӣ, равобитаи илмиву технологӣ ва иттилоотӣ

омадаанд, ба тараққиёти туризм таъсири калон расондаанд ва ин таъсирот минбаъд ҳам идома меёбад. Кушодашавии сарҳадҳо ва гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ дар мамлакатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Аврупои Шарқӣ боиси зиёдшавии туристҳо аз ин мамлакатҳо ба Ғарб гардид. Дар навбати худ бисёрии мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ ҳамчун мамлакатҳои кишварҳои пешрафта дар қабули туристҳо гардиданд. (Венгрия, Чехославакия ва диг.).

Ташкили иттиҳоди давлатҳои Аврупоӣ бе сарҳадҳои дохили ҳаракати озоди мол, хизматрасонӣ ва одамон бо андозбандии муштарак ва идоракунии умумии нақлиёт боиси афзоиши бузурги туризм дар ин минтақаи ҷаҳон мегардад. Ҷаҳонишавӣ яке аз равандҳои асосӣ дар туризми байналхалқӣ мебошад, ки боиси ҷамъшавии ҳиссаи бозор ва таъсири он дар дасти ширкатҳои калон мегардад. Ин ширкатҳо бо истифода аз технология ва маркетинги муосир бозори туристиро ба даст дароварда, идора менамоянд.

Системаи компютери бандкунии ҷой боиси азнавсозии сохтори саноати туристӣ мегардад. Аз ин система тақсимои глобалии ҷойҳо ба вуҷуд омада, аз солҳои 80-ум сар карда афзоиш меёбад. Ин гуна система ояндаи бузург дошта, дар тақсимои маҳсулоти туристии мамлакатҳо нақши калонро мебозад. Масалан: дар сатҳи баланд системаи технологияи иттилоотӣ боиси алоқамандкунии истеҳсоли маҳсулоти туристӣ ва тақсимои он мегардад. Дар сатҳи паст бошад, истифодаи технологияи пешқадам боиси идоракунии самараноки ширкатҳои туристӣ мегардад. Аз ҷумла, дар хоҷагии мехмонхонавӣ ин система функсияҳои гуногунро иҷро менамояд: назорати системаи қувваи барқ таъминкунӣ, дилхушӣ, беҳтаршавии фаъолияти ширкат, ҷойгирӣ ва ҳисобот бо муштарихо, хизматрасонии маркетингӣ, идоракунии хазинаҳо, дархостҳо ва ҳисобот барои таъминоту хӯрокворӣ ва амсоли онҳо. Компютеркунонӣ имконоти нави хизматрасонии туристиро фароҳам меоварад. Туризм ва иттилоот дар соҳаи нақлиёт боиси кори самараноки ширкатҳои нақлиёти ҳавоӣ ва маҳсулнокии онҳо мегардад.

Дар ибтидои асри ХХ1 нақши асосиро нақлиёти автомобилӣ ва роҳи оҳан ташкил

менамоянд. Дар ин ҷо технологияи тезҳаракати автомобилро роҳи оҳан бартари калон пайдо хоҳад кард. Масъалаҳои экологӣ дар оянда боиси нигаронии бештари бани башар мегардад. Халалдоршавии бештари муҳити зист дар натиҷаи даҳолати инсон чорабиниҳои заруриро оид ба ҳифзи он талаб менамояд. Дар солҳои охир бозори туристӣ аз маҳсулоти нисбатан мулоим-яъне экотуризм пурра гардонида мешавад, ки барои таҳқиқи муҳити зист асосан – фаунаю флораи мамнуъгоҳҳо равона карда шудааст. Вале ин маҳсулот тамоми бозорро фаро гирифта наметавонад, аз сабаби қиммат будани он ва ҷалби миқдори зиёди туристҳо, ки метавонанд ҳолати экосистемаро вайрон кунанд. Дар конфронси ТБТ, ки соли 1991 дар ҷазираҳои Канар баргузор гардид, қайд карда шудааст, ки экотуризм набояд дар чорҷӯби муайян маҳдуд гардад, балки он омили асосии ташаккули туризм гардад. Дар оянда туризми аъъанавӣ ҷойи худашро ба туризми экологӣ иваз хоҳад намуд.

Аз омилҳои дигаре, ки ба ояндаи туризм таъсири нохуб хоҳанд расонд, паҳншавии ҷаҳонии касалиҳои сирояткунанда, ба мисли СПИД, ки ба ташаккули туризм дар мамлакатҳое, ки ин гуна касалиҳо доман густурдаанд, таъсири манфӣ мерасонад. Кашфиёти технологӣ низ ба соҳаи туризм таъсири манфӣ мерасонад, чунки туристҳо ба минтақаҳои гуногун сафар накарда, дар қояшон бо онҳо шинос мешаванд. Инчунин, ба ташаккули туризм гармшавии сайёра низ таъсири манфӣ мерасонад, зеро дар натиҷаи гармшавии иқлим шароитҳои табиӣи географии тағйирёфта боиси камшавии миқдори туристҳо мегардад.

Сиёсате, ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва роҳбарияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳалли мушкилоти марбут ба дурнамоии рушди туризм дар ҷумҳурӣ амалӣ мегардонад, аз он шаҳодат медиҳад, ки мо итминон дошта метавонем, то дар ояндаи наздик соҳаи туризм дар кишвар муҷаддадан тавлид ва эҳё гардад. Бешубҳа, ба татбиқи ин сиёсат вазъи оромии сиёсӣ дар кишвар, густариши муттасили иқтисодӣ ва ҳамчунин, ҷараёни демократӣ, ки инкишофи муътадили ҷомеаи шаҳрвандиро таъмин менамояд, мусоидат хоҳад кард.

ҲУҚҚАТГУЗОРИИ МУОВИНИ ДИРЕКТОР ОИД БА КОРҲОИ ТАЪЛИМ

1. Банақшагирии графикӣ:

- а) ҷадвали дарсӣ;
- б) ҷадвали гузаронидани маҳфилҳои фаннӣ;
- в) ҷадвали корҳои санҷишӣ;
- г) ҷадвали кори мураббии гурӯҳҳои рӯзаш бардавом;
- ғ) ҷадвали кори семинарҳои мактабӣ, ноҳиявӣ, маҷлисҳо;
- д) ҷадвали курсҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии омӯзгорон;
- е) ҷадвали машғулиятҳои иттиҳодияҳои методӣ;
- ё) ҷадвали дарсҳои иловагӣ;
- ж) ҷадвали сексияҳои варзишӣ;
- ҷ) ҷадвали дарсҳои кушоди намунавӣ;

2. Ҷузвдонҳо (дар шакли печатӣ ва электронӣ):

- а) нақшаи кори муассисаи таълимӣ;
- б) нақшаи кори солона, моҳона ва ҳафтаинаи муовини директор оид ба корҳои таълим;
- в) нақшаи кори иттиҳодияҳои методӣ;
- г) нусхаи ведемостҳои маоши омӯзгорон;
- д) дастурамалу фармоишҳо (феҳрасти онҳо) ва низомномаҳо;
- е) маълумоти сол ба соли азхудкунии хонандагон;
- ё) корҳои методӣ: нақша, протоколу сценарияҳои ҳафтаҳои фаннӣ;
- ж) дастур ва мақолаҳои чопшудаи омӯзгорон;
- з) кор бо мутахассисони ҷавон;
- и) нақша ва протоколҳои Шурои методӣ, гузориш бо замимаҳо.

3. Журналҳо:

- а) журнали қайди дарсҳои иловагӣ;
- б) журнали қайди машғулиятҳои маҳфилҳои фаннӣ;
- в) журнали қайди машғулиятҳои гурӯҳи рӯзаш бардавом;
- д) журнали қайди ифтихорномаҳо ва дигар мукофотҳо.
- г) журнали қайди пешгирии ҳодисаҳои нохуш бо хонандагон;
- ғ) журнали дарсҳои нагузашта ва ивазшаванда (ин журнал рақамгузорӣ шуда, бо имзои директор ва муҳри муассиса тасдиқ карда мешавад).

4. Мавод:

- а) дафтари иштирок дар дарсҳои омӯзгорон ва таҳлили он;
- б) дафтари бақайдгирии ивазшавии соатҳои дарсӣ;
- в) дафтари назорати дохилимактабӣ;
- г) ҳисоботи баланд бардоштани таҳассус ва худомӯзӣ;
- ғ) суҳбатҳои фардӣ бо омӯзгорон;
- д) маҷлисҳои дар муассисаи таълимӣ барпогашта, тестҳо, таҳлили корҳои санҷишии маъмурӣ;
- е) тафтиши рӯзномаҳо, дафтарҳои корӣ ва хаттӣ, нақшаҳои таълимӣ;
- ё) натиҷаи ҷамъбасти марҳилаҳои рейтингӣ сифати дониши хонандагон;
- ж) дафтари суҳбат бо падару модарон;
- ҷ) дафтари баёноти омӯзгорону хонандагон;
- з) дафтари қайди воҳурӣ бо кормандони ҳифзи ҳуқуқ, тандурустӣ ва оилаҳои намунавӣ.

**ТАҚСИМОТИ НАМУНАВИИ ВАҚТИ КОРИИ
ҲАФТАИНАИ МУОВИНИ ДИРЕКТОР:**

1. Дарсҳои худ – 16 соат.
2. Корҳои беруназсинфии фаннӣ – 1 соат.
3. Назорати раванди таълиму тарбия (иштирок ва таҳлили дарсҳо)-5 соат.
4. Иштирок ва таҳлили чорабиниҳои беруназдарсӣ-2соат.
5. Ҷаласа ва ҷамъомадҳо- 4 соат.
6. Кор бо ҳуҷҷатҳои меъёрий- 2 соат.
7. Санҷиш ва таҳлили ҳуҷҷатҳои муассисаи таълимӣ- 3 соат.
8. Сухбат бо омӯзгорон, роҳбарони синф ва мураббӣён- 3 соат.
9. Сухбат бо хонандагон ва падару модарон – 3 соат.
10. Сарфи вақти ба инobat нагирифта -1 соат.
11. Ҷамъ – 40 соат.

Тасдиқ мекунам»
директори муассисаи
таҳсилоти умумӣ

«__» _____ с.2023

**Нақшаи
намунавии назорати дохилимактабӣ дар муассисаи таҳсилоти умумии
№__ дар соли таҳсилоти _____**

№	Мундариҷаи кор	Муҳлат	Шахси масъул	Дар кучо баррасӣ мешавад	Эзоҳ
1	Сентябр Санҷиши нақшаҳои тақвимӣ-мавзӯӣ ва яқсоатаи дарсӣ	Ҳафтаи 1-ум	Муовини директор	Маҷлиси назди муовин	
2	Таъмини омӯзгорон бо асбоби аёнӣ ва хонандагон бо китобҳои дарсӣ	Ҳафтаи 1-ум	Китобдор, Роҳбарони синф	Ҷамъомади назди муовин	
3	Муайян намудани теъдоди аниқи хонандагон	Ҳафтаи 1-ум	Муовини директор	Ҷаласаи назди директор	
4	Санҷиши нақшаи кори иттиҳодияҳои методӣ		Муовини директор	Сухбати фардӣ бо омӯзгорон	
5	Санҷиши варақаи шахсии хонандагон	Ҳафтаи 2-юм	Муовини директор	Сухбати фардӣ бо роҳб. синф	
6	Назорати дониш, малака ва маҳорати хонандагони синфҳои 5-8 аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, забонҳои русию хориҷӣ	Ҳафтаи 2-3-юм	Гурӯҳи назорати сифати таҳсилот	Шурои методӣ	
7	Санҷиши ҳолати журналҳои синфӣ ва маҳфилҳои фаннӣ	Ҳафтаи 4-ум	Муовини директор	Ҷамъомади назди директор	

Октябр					
1	Назорати кори омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, (ҳуҷҷатдорӣ, ҳолати дарсдиҳӣ ва сатҳу сифати дониши хонандагон)	Ҳафтаи 2-юм	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	Ҷамъомади назди муовин	
2	Санҷиши дониши хонандагони синфҳои 10-11 аз фанҳои дақиқ	Ҳафтаи 1-юм	Муовин, роҳбари ит. методӣ	Ҷамъомади назди директор	
3	Назорат аз болои тартиби гузаронидани даври якуми олимпиадаи мактаббачагон	Дар давоми моҳ	Муовин, роҳбарони ит. методӣ	Шурои методӣ	
4	Гузаронидани санҷишҳои тестӣ аз фанҳои таърихи халқи тоҷик, ҳуқуқи инсон, география, технологияи иттилоотӣ дар синфҳои 9-11	Ҳафтаи чорум	Муовини директор	Шурои педагогӣ	
5	Санҷиши ҳолати таълими фанҳои физика, химия, биология ва корҳои лаборатории (озмоишӣ) ин фанҳо	Ҳафтаи 3-юм	Гурӯҳи назорати сифати таҳсилот	Ҷамъомади назди муовин	
НОЯБР					
1	Санҷиши тарзи ҷамъбасти марҳилаи аввали рейтингӣ сифати дониши хонандагон	Ҳафтаи 1	Гурӯҳи назорати сифати таҳсилот	Маҷлиси назди муовин	
2	Натиҷагирӣ аз ҷамъбасти даври аввали олимпиадаи хонандагон аз фанҳои таълимӣ	Ҳафтаи 1	Муовин ва гурӯҳи назорати таҳсилот	Шурои педагогӣ	
3	Санҷиши ҳолати таълими фанҳои таърихи дин, маърифати оиладорӣ ва асосҳои иқтисодиёт дар синфҳои 9,10,11	Ҳафтаи 3	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	Шурои методӣ	
4	Дида баромадани вазъи рӯзномадорӣ ва мутобиқати баҳои рӯзнома бо журнали синфӣ	Ҳафтаи 2	Муовини директор	Сӯҳбати фардӣ бо роҳб. синф	
5	Дида баромадани вазъи дафтардорӣ ва риояи меъёри баҳогузори ҳангоми санҷиши дафтарҳои даврӣ ва корҳои хаттӣ	Ҳафтаи 4	Муовини директор	Ҷаласаи назди директор	
ДЕКАБР					
1	Назорати фаврӣ оид ба иҷрои барномаҳои давлатӣ аз ҳамаи фанҳои таълимӣ	Ҳафтаи 3	Муовини директор	Шурои педагогӣ	
2	Назорати вазъи таълими фанни биология дар синфҳои 6-7	Ҳафтаи 1	Роҳб.Шурои методӣ	Шурои методӣ	
3	Назорати умумӣ: вазъи таълиму тарбия дар нимсолаи аввал	Ҳафтаи 4	Муов. дирек. гурӯҳи назорат	Шурои методӣ	
4	Санҷиши дониши хонанда- гони синфҳои 9-11 аз фанҳои физика, химия тавассути саволномаҳои тестӣ	Ҳафтаи 2	Муовини директор, омӯзгорони фанӣ	Маҷлиси назди муовин	
5	Корҳои санҷиши маъмури аз фанҳои 3.модарӣ ва алгебра дар синфҳои 2-9	Дар давоми моҳ	Муовин, роҳб. ит. мет.гурӯҳи назорат	Шурои педагогӣ	

6	Ҳолати таълими фанни физика дар синфи 7	Ҳафтаи 2	Шурои методӣ	Чаласаи назди директор	
ЯНВАР					
1	Вазъи ташкил ва гузаронидани хонишҳои педагогӣ, курсҳои тақмили ихтисос, семинарҳои дастурдиҳӣ ва мизи мудаввар	Ҳафтаи 4	Муовини директор	Чаласаи назди директор	
2	Таҳлили нақшаҳои тақвимӣ-мавзӯӣ ва баҳри тасдиқ пешниҳод намудани онҳо	Ҳафтаи 2	Муовин роҳб. ит. методӣ	Ҷамъомади Шурои методӣ	
3	Ташкилу гузаронидани дарсҳои иловагӣ ва назорати он	Ҳафтаи 3	Муовини директор	Сухбати фардӣ бо омӯзгорон	
4	Натиҷагирӣ аз вазъи мусобиқаҳои варзишӣ ва фаъолияти сексияҳои спортӣ	Ҳафтаи 4	Муовини директор оид ба тарбия	Ҷамъомади Шурои методӣ	
5	Назорати мутолиаи китобҳои бадеӣ дар таътили зимистона	Дар давоми моҳ	Муовини директор, омӯзгорони фаннӣ	Ҷамъомади назди муовин	
ФЕВРАЛ					
1	Ҳолати таълими 3.русӣ дар синфҳои 5-11	Ҳафтаи 3	Муовини директор	Ҷамъомади Шурои методӣ	
2	Назорати мавзӯӣ: «Натиҷаи кори омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ»	Дар давоми моҳ	Муовини директор оид ба тарбия	Чаласаи назди директор	
3	Назорати тарзи корбарӣ бо хонандагони лаёқатманд	Ҳафтаи 1	Муовини директор	Шурои методӣ	
4	Санҷиш ва натиҷаи давомоти хонандагони синфҳои 5-11	Ҳафтаи 4	Раиси созмони талабагӣ	Маҷлиси назди муовин	
5	Назорати риояи меъёри баҳогузорӣ ба корҳои хаттӣ аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, забонҳои русӣ ва хориҷӣ	Ҳафтаи 2	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	Шурои методӣ	
6	Санҷиши вазъи таълими фанҳои технология(меҳнат) ва технологияи информатсионӣ	Ҳафтаи 3	Гуруҳи назорати сифати таҳсилот	Ҷамъомади назди муовин	
7	Вазъи Шуурою иттиҳодияҳои методӣ ва тарзи ҳуҷҷатдорӣ онҳо	Ҳафтаи 4	Муовини директор	Шурои педагогӣ	
МАРТ					
1	Санҷиши тарзи баҳогузорию омӯзгорон ба дониши шифоҳии хонандгон дар журнали синфӣ	Ҳафтаи 4	Гуруҳи назорати сифати таҳсилот	Маҷлиси назди муовин	
2	Назорати мавзӯӣ: «Тарзи муошират дар дарсҳои забонҳои хориҷӣ ва русӣ»	Ҳафтаи 2	Муовини директор	Чаласаи назди директор	
3	Назорати фронталӣ: «Назорати таълими математика дар синфҳои 5-8»	Ҳафтаи 1	Гуруҳи назорати сифати таҳсилот	Маҷлиси назди муовин	
4	Натиҷагирӣ аз вазъи гузаронидани «Ҳафтаҳои фаннӣ»	Ҳафтаи 3	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	Шурои методӣ	
5	Вазъи таълими алгебра дар синфҳои 9-11	Ҳафтаи 4	Роҳ. ит. методӣ Шурои методӣ	Маҷлиси назди муовин	

АПРЕЛ					
	1.Санчиши вазъи таълими фанҳои забон ва адабиёти тоҷик	Ҳафтаи 3	Муовини директор	Ҷаласаи назди директор	
2	Ҳолати таълими фанҳои таърих ва ҳуқуқи инсон дар синфҳои 9-11	Ҳафтаи 1	Гурӯҳи назорати сифати таҳсилот	Ҷамъомади назди муовин	
3	Санчиши сатҳу сифати дониши хонандагони синфҳои 8-9 аз фанҳои нақшакашӣ, таърихи умумӣ ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ	Ҳафтаи 4	Муовини директор ва гурӯҳи назорати сифати таҳсилот	Ҷаласаи Шурои педагогӣ	
4	Натиҷагирӣ аз ҳолати рӯзнома ва дафтардорӣ хонандагони синфҳои 9-11	Ҳафтаи 2	Муовини директор	Ҷаласаи Шурои методӣ	
5	Натиҷаи худомӯзии омӯзгорон	Ҳафтаи 3	Муовини директор	Маҷлиси назди муовин	
6	Санчиши таҷрибаивазкунии омӯзгорон, иштироки онҳо ба дарсҳои яқдигар	Ҳафтаи 4	Раиси Шурои методӣ ва роҳб. ИМ	Ҷаласаи назди директор	
МАЙ					
1	Натиҷагирӣ аз кори омӯзгороне, ки ба қабули синфи 1-ум ҷалб гардидаанд	Ҳафтаи 1	Муовини директор	Сӯҳбати фардӣ бо гурӯҳи корӣ	
2	Санчиши омодагии муассисаи таълимӣ ба аттестатсияи хатм ва гузариш	Дар давоми моҳ	Муовини директор	Шурои методӣ	
3	Назорати баҳои воқеии омӯзгорон ба дониши хонандагон ва тарзи ҷамъбасти баҳои солона	Ҳафтаи 4	Гурӯҳи назорати сифати таҳсилот	Ҷаласаи назди директор	
4	Назорати қатъӣ аз рӯйи иҷрои барномаҳои таълимии синфҳои 5-11	Ҳафтаи 3	Муовини директор	Шурои методӣ	
5	Корҳои хаттии маъмурӣ аз фанҳои таълимии синфҳои 2-11	Дар давоми моҳ	Гурӯҳи назорати сифати таҳсилот	Маҷлиси назди муовини директор	
6	Назорати омодагии хонанда гони синфҳои 9 ва 11 ба аттес- татсияи хатм. Дида барома- дани саволҳои иловагӣ	Ҳафтаи 1	Муовин ва роҳб. ит. методӣ	Ҷаласаи назди муовин	
7	Санчиши вазъи таълими фанҳои санъати тасвирӣ, суруд ва мусиқӣ, алифбои ниёгон дар синфҳои 5,6,7	Ҳафтаи 4	Гурӯҳи назорати сифати таҳсилот	Шурои методӣ	
8	Натиҷагирӣ кори омӯзгорон бо хонандагони суҷхон	Ҳафтаи 4	Муовини директор	Ҷаласаи назди директор	

МАОРИФ - ОМИЛИ АМНИЯТИ МИЛЛӢ

Маҷаллаи “Маорифи Тоҷикистон” бахшида ба 35-солагии Истиқлоли давлатӣ барои дарёфти муаллифони беҳтарин, мақолаҳои таҳлилии соҳа, фикру андеша ва пешниҳодҳои тоза таҳти унвони **“Маориф - омили амнияти миллӣ”** озмун эълон менамояд. Дар озмун донишҷӯён, омӯзгорон, олимон, мутахассисон, муҳаққиқон ва ҳар нафаре, ки ба илму маориф диди хос дорад, метавонанд иштирок намоянд.

Озмун дар арафаи таҷлили қашни 35-солагии Истиқлоли давлатӣ қамъбаст мегардад.

Шартҳои озмун:

✓ Ҳаҷми мақола аз 4 то 6 саҳифаи чопии бо андозаи стандартӣ (A4) бо забони тоҷикӣ (ҳуруфи Times New Roman, андозаи 14 бо истифодаи алифбои тоҷикӣ)-ро ташкил намояд. Ҳошияҳои дастнавис: аз боло ва поён – 2 см, аз чап 3 см ва рост – 1,5 см. Андозаи фосилаи байни сатрҳо – 0,5 см;

✓ Мақолаҳо рӯйбардор ва тарҷума набошанд;

✓ Дар мақолаҳо масъалаҳои муҳимми соҳа, аз ҷумла, иҷрои барномаҳои давлатӣ, муносибати мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ба илму маориф, вазъ, фаъолият ва дурнамои соҳа дар минтақаҳо, фаъолияти кадрӣ, сифатӣ ва шароити муассисаҳои таълимии томактабӣ, миёнаи умумӣ, таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, баъдидипломӣ, илмӣ, мушкilot, баррасӣ ва роҳҳои рафъи онҳо, мактабшиносӣ, тақмили ихтисос, таҳсилоти иловагӣ, тамоми паҳлуҳои соҳа бояд мавриди назари асосӣ қарор гиранд;

✓ Мақолаҳо бо иҷозати шурои муассиса (кабинетҳои методӣ) ё мутахассисони соҳа қабул ва мавриди омӯзиш қарор мегиранд;

✓ Ҳайати таҳрир дар ҳолатҳои зарурӣ ҳуқуқ дорад, мақоларо кӯтоҳ, таҳриру ислоҳ кунад ва ё ба муаллифон ҷиҳати ислоҳу коркард баргардонад;

✓ Масъулияти ақида ва муҳтавои мақолаҳо бар дӯши муаллифон аст.

Ба мақола замима мегарданд:

а) маълумот дар бораи муаллиф (ном, номи падар, дараҷаи илмӣ, унвон, ҷойи кор, вазифа, рақами телефон (ватсап), нишони почтаи электронӣ (агар мавҷуд бошад));

б) Мақолаи дар компютер чопшуда ҳамроҳ бо нусхаи электронӣ пешниҳод мешавад, ки дар он маводи муаллиф ба сурати парванда дар вожапардозии Word анҷом дода шудааст;

в) Иқтибосҳо бо сарчашма дақиқ муқоиса карда шуда, дар охири саҳифа асли онҳо аз ҷониби муаллиф оварда мешаванд. Феҳристи адабиёт дар сурати мавҷуд будан дар охири мақола (бо тартиби алифбо – нахуст ба хатти кириллӣ, сипас бо дигар забонҳои хориҷӣ оварда мешавад);

✓ Мақолаҳои беҳтарин дар саҳифаҳои маҷалла, ҳамаи мақолаҳои воридшуда дар сомона ва гурӯҳ ва мунтахаби онҳо дар шакли китоб ба таъб мерасанд;

✓ Ғолибон бо Ифтихорномаи маҷалла ва мукофотҳои пуливу хотиравӣ сарфароз гардонда мешаванд.

Кумитаи тадорукот

Нишонӣ:

Маҷаллаи “Маорифи Тоҷикистон” – кӯчаи Айнӣ, 126

Телефон ва ватсап: 93-514-38-01; 900 48 53 35

Почтаи электронӣ: maorif@mtojikiston.tj